Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Rigorózní práce

Mgr. Adéla Boubelová

Hodnotové orientace a spokojenost mladých dospělých

Value orientations and life satisfaction of young adults

Praha 2019

Na tomto místě bych ráda poděkovala celé mé rodině a mému příteli a kamarádům za podporu během celého studia, a především ve dnech, kdy jsem tuto práci dokončovala.

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce je částečně přepracovanou diplomovou prací, empirická část této práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. srpna 2019 ……

Mgr. Adéla Boubelová

Abstrakt:

Předmětem této rigorózní práce jsou hodnoty, hodnotové orientace a spokojenost u mladých dospělých. V teoretické části jsou vysvětleny pojmy hodnoty, hodnotové orientace a životní spokojenost a je popsáno období mladé dospělosti. Dále jsou prezentována dosavadní zjištění v oblasti vztahu hodnot, hodnotových orientací a spokojenosti.

Empirická část kvantitativní povahy se nejprve v explorativní části snaží o vymezení hodnotových orientací a následně zkoumá souvislosti nalezených hodnotových orientací se spokojeností celkovou i v dílčích oblastech. Výzkum byl proveden na vzorku 726 mladých dospělých.

V explorativní části je představeno více možných dělení hodnotových orientací. Jako nejvhodnější se jevilo rozdělení do dvou a šesti shluků (hodnotových orientací). Následně jsou testovány hypotézy týkající se hodnotových orientací a spokojenosti. Z výsledků vyplývá, že se hodnotové orientace statisticky významně liší v celkové životní spokojenosti.

Tento výzkum dává impuls k důkladnějšímu prošetření hodnotových orientací a zkoumání souvislostí hodnotových orientací s celkovou životní spokojeností a spokojeností v dílčích oblastech.

Klíčová slova:

hodnotové orientace, životní spokojenost, mladá dospělost

Abstract:

Rigorous Thesis focuses on values, value orientations, and the level of life satisfaction of young adults. The theoretical part of the Thesis defines the following terms: values, value orientations, life satisfaction, and period of young adulthood. Further, the most recent findings concerning interconnection between values, value orientations, and life satisfaction are introduced.

The empirical part of quantitative nature firstly contains in its explorative part a definition of value orientation, subsequently, the relations between the explored value orientations and satisfaction is examined – both in the case of overall life satisfaction and the level of life satisfaction in regarded subareas. Research sample accounts for 726 young adults.

The explorative section introduces several possible divisions of value orientations. Aggregations of 2 - 6 value orientations proved to be most appropriate. Finally, hypotheses regarding value orientations and life satisfaction are tested. The results show that the individual value orientations statistically significantly differ from each other in regard of the overall level of life satisfaction.

This research stimulates further examination of value orientations and exploration of their relation between overall life satisfaction and life satisfaction in regarded subareas.

Keywords:

value orientations, life satisfaction, early adulthood

Obsah

Úvod 7
Teoretická část 9
1. Psychologické pojetí hodnot 9
1.1. Hodnoty 9
1.2. Přehled konceptů hodnot a hodnotových orientací 13
1.3. Hodnoty a hodnotová orientace u mladých dospělých v ČR 23
2. Spokojenost 25
2.1. Vymezení pojmu životní spokojenosti a osobní pohody 25
2.2. Modely a koncepty osobní pohody a životní spokojenosti 27
2.3. Faktory ovlivňující osobní pohodu a životní spokojenost 31
2.4. Spokojenost a hodnoty 34
3. Charakteristika mladé dospělosti 38
3.1. Vývojové úkoly mladého dospělého 39
3.2. Emoční vývoj a sociální zařazení 40
3.3. Osobnost mladého dospělého 42
Empirická část 45
4. Cíl výzkumu a formulace hypotéz 45
5. Výzkumný soubor 48
6. Metoda, postupy sběru dat a jejich zpracování 52
7. Výsledky výzkumu a jejich analýza 56
8. Shrnutí výsledků 83
9. Diskuze 91
Závěr 97
Seznam použité literatury 99
Seznam grafů 112
Seznam tabulek 113
Seznam příloh: 114

Úvod

V poslední době, dle mého názoru, není v psychologii věnováno mnoho pozornosti tématům hodnot a hodnotových orientací. Přesto se domnívám, že se jedná o klíčová témata psychologie, jelikož to, jaké hodnoty vnímáme jako důležité, jednoznačně ovlivňuje naše chování a následně naši budoucnost a možná i budoucnost dalších generací. Pokud budeme znát preferenci hodnot daného jedince, můžeme tak odhalit jeho záměr, směr jeho snažení, ale také můžeme pochopit jeho dosavadní činy (Eyal, Sagristano, Trope, Liberman, & Chaiken, 2009).

Byla bych ráda, kdyby tato práce dala impuls k odbornému zájmu o hlubší zkoumání témat hodnot a hodnotových orientací, a to především vzhledem k fenoménu životní spokojenosti. Domnívám se, že prostřednictvím uvědomování si svých hodnot a celkově hodnotových orientací, následného naplňování hodnot, jedinec může dosáhnout životní spokojenosti. Dle mého názoru, nám hodnoty pomáhají při cestě za štěstím a spokojeností. Bohužel však není mnoho autorů, kteří se věnují vztahu hodnot a životní spokojenosti.

Podnět ke zkoumání souvislosti hodnotových orientací a spokojenosti daly výzkumy, které hovoří o tom, že materiální hodnotová orientace s sebou nese statisticky nižší životní spokojenost. Tento rigorózní projekt se věnuje prošetření tohoto vztahu u všech v tomto výzkumu nalezených hodnotových orientací (Ryan & Dziurawiec, 2001; Kasser & Ahuvia, 2002).

Tato studie se zaměřuje nejprve na vymezení hodnotových orientací a následně na zkoumání souvislosti mezi nalezenými hodnotovými orientacemi a spokojeností na vzorku mladých dospělých.

Práce má za cíl představit pojmy hodnoty, hodnotové orientace a spokojenost, ilustrovat různorodost pojetí a šíři chápání těchto pojmů, představit dosavadní poznatky z oblasti zabývající se vzájemným ovlivňováním hodnot a spokojenosti a následně stručně charakterizovat období mladé dospělosti. Cílem empirické části je prošetřit, zda vyšší hodnocení důležitosti některých oblastí respondenty tvoří určité shluky (tzn. hodnotové orientace) a případně jaké. Dále si výzkum kladl za cíl prošetřit souvislost těchto nalezených hodnotových orientací a míry celkové spokojenosti a spokojenosti v dílčích oblastech života.

Tato rigorózní práce je částečně přepracovanou diplomovou prací (Boubelová, 2018). V empirické části doplňuje a rozšiřuje diplomovou práci.

Rigorózní práce je členěna na teoretickou a empirickou část. Teoretická část uvádí téma hodnot a hodnotových orientací, představuje různá psychologická pojetí hodnot a hodnotových orientací, následně je věnován prostor tématu spokojenosti, jsou prezentována různá pojetí a nastíněny faktory ovlivňující spokojenost. Poté jsou shrnuta dosavadní zjištění propojující oblast hodnot, hodnotových orientací a spokojenosti. Závěrem teoretické části je charakterizováno období mladé dospělosti. Empirická část přibližuje provedený výzkum kvantitativní povahy, který využívá metody dotazování. Je využit jednak dotazník, který byl sestaven speciálně pro účel tohoto výzkumu a jednak Dotazník životní spokojenosti (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher, & Brähler, 2001).

Kvantitativní výzkum odpovídá především na otázku, zda existuje souvislost mezi nalezenými hodnotovými orientacemi a mírou celkové životní spokojenosti a spokojenosti v dílčích oblastech.

Byla bych ráda, kdyby výsledky provedeného kvantitativního výzkumu byly aplikovatelné do psychologické praxe.

Teoretická část

1.Psychologické pojetí hodnot

V této kapitole představuji téma hodnot, nejprve se věnuji psychologickému vymezení tohoto termínu, vyjasňuji jeho místo v motivační struktuře osobnosti a vymezuji ho vzhledem k blízkým pojmům. Následně nastiňuji různé funkce hodnot a shrnuji samotný proces přijeti hodnoty, zmiňuji též situace ohrožující hodnoty. Poté představuji některá pojetí hodnot a hodnotových orientací podle několika autorů pro ilustraci možné šíře chápání tohoto tématu.

1.1. Hodnoty

Pojem „hodnota“ je užíván v různých vědách s různým významem. Můžeme mluvit o hodnotě v matematice, ekonomii či ve filozofii, sociologii i psychologii. Proto předkládám psychologické definice hodnot, které vyjasní, jak je tento pojem užíván v této rigorózní práci.

V rámci psychologického pojetí můžeme obecně říci, že „hodnota představuje specifickou psychologickou kategorii, která tvoří poměrně stabilní, trvalou strukturu osobnosti významnou pro individuální, sociální a historickou realizaci člověka. Hodnoty představují přesvědčení o dobrém nebo prospěšném, ale také o špatném nebo nežádoucím, které regulují individuální nebo skupinovou aktivitu.“ (Cakirpaloglu, 2009, s. 277). Hodnotu můžeme definovat jako „subjektivní míru důležitosti, kterou jedinec přisuzuje určitým věcem, jevům, symbolům, jiným lidem, aj.“ (Průcha, Walterová, & Mareš, 2009, s. 91).

Hodnoty dále chápeme jako nejpodstatnější přístupy či postoje člověka k základním oblastem života (objektům, jevům, ideám, lidem apod.). Můžeme tedy říci, že hodnotami rozumíme ty postoje, které nejvíce ovlivňují naše jednání a chování (Mikšík, 2001). Někteří autoři nenahlíží na motivační strukturu osobnosti skrz analýzu rysů osobnosti, a to prostřednictvím toho, čeho si jedinec nejvíce cení, co považují za hodnotu, ke které směřuje, která ho stimuluje k určitému jednání a chování (Mikšík, 2001).

Hodnoty se nepřetržitě promítají do našeho jednání, myšlení i cítění, jak již bylo nastíněno výše. Tvoří tak podstatnou část naší motivace, vypovídají o tom, co je pro nás důležité a co nás silně motivuje k dosahování našich cílů. Každý jedinec si může cenit něčeho jiného, pro někoho je na prvním místě rodina a pro jiného například poznání. Přestože jsou hodnoty

spíše stabilní charakteristikou, v průběhu života je přehodnocujeme a měníme jejich pořadí, určitá hodnota pro nás může být časem důležitější, a tak se jiných musíme vzdát či je upozadit. Při každém rozhodování zohledňujeme naše hodnoty, proto je užitečné mít rozmyšlené a uvědomělé, co je pro nás opravdu důležité – lidově říkáme „on ví, co chce“ (Horváthová, Bláha, & Čopíková, 2016).

Přesto, že nemůžeme popřít, že naše hodnoty ovlivňují náš každodenní život, je zajímavé, že výzkum z roku 2009 zjistil, že hodnoty více ovlivňují naše chování ve vzdálenější budoucnosti než v blízké budoucnosti. Podle autorů výzkumu jsou hodnoty jakýmsi průvodcem chováním v relativně vzdálené budoucnosti, pracují se záměrem, nikoli se spontánním chováním v bezprostřední budoucnosti (Eyal, Sagristano, Trope, Liberman, & Chaiken, 2009).

„V současné psychologii stále více sílí představa vzájemného ovlivňování cílů a hodnot: Na jedné straně je to cíl, který dává všemu, co k jeho dosažení směřuje, kladnou hodnotu, a na druhé straně jsou to hodnoty, které ovlivňují volbu cílů.“ (Křivohlavý, 2006, s. 36). Křivohlavý zmiňuje, že cíl, ke kterému míříme, dodává na důležitosti (dodává hodnotu) dílčím událostem vedoucím k tomu cíli. Dále zmiňuje, že cíl získává hodnotu zase od vyššího cíle (Křivohlavý, 2006). Podobně již Kluckhohn chápe hodnotu, jako cosi žádoucího, od čeho se dále odvozují cíle (Kluckhohn, 1951).

Jung zařazuje hodnoty spolu s komplexy a archetypy do motivačních předpokladů (dynamických dispozic). Jung chápe hodnoty jako cosi nejobecnějšího a zároveň nejhlubšího, z hlediska vývoje jako nejčasnější dispozici člověka. Hodnotu chápe jako množství duševní energie, které jedinec investuje do určité oblasti své osobnosti. Jako žádoucí mohou být hodnoceny různé věci, ideje, kulturní a další obsahy. Hodnotou je podle Junga to, čeho si člověk váží a co miluje. Lidé a živočichové neustále utvářejí takzvanou soustavu osobnostních dispozic – žebříček hodnot. Živočichové si utvářejí pouze systém primitivních preferencí, člověk však systém rozpracovává až k nejvyšším etickým a estetickým hodnotám. Obecně platí, že čím výše postavené hodnoty, tím silnější motivační potenciál (Cakirpaloglu 2009; Jung, 1997).

Smékal pohlíží na hodnoty a definuje je prostřednictvím několika úhlů pohledu. Chápe hodnoty jako obecné cíle, o které člověk bojuje, usiluje, vnímá je jako důležité z hlediska smyslu. Příkladem uvádí zdraví, mír, rodinu. Chápe hodnoty také jako prostředky k dosahování něčeho pro nás důležitého-vzdělání, poctivé jednání atd. Dále vnímá hodnoty jako důvod, proč o něco usilujeme nebo něco odmítáme, jinými slovy apeluje na význam hodnot při rozhodování. Připomíná ještě pojetí hodnot jako jakéhosi kritéria, podle kterého posuzujeme okolní svět, různé lidi, události, předměty atd. (Smékal, 2002).

Překvapivé je, že i přesto, že hodnoty získáváme až v průběhu života a jsou vysoce nadstavbovými tendencemi, přesto jsou zaznamenány případy, kdy zvítězily nad biologickými potřebami. Příkladem mohou být jedinci, kteří obětovali život za vlast či pravdu (Smékal, 2002).

Níže vyjasňuji vztah pojmu postoje k pojmu hodnoty. **Postoje** můžeme chápat jako tendence, které se demonstrují v hodnocení konkrétních subjektů upřednostňováním či odmítáním (Eagly, Chaiken, 1993). Podle Říčana je pro poznání člověka a predikci jeho chování mnohdy důležitější a přínosnější znát jeho postoj (a obvyklé projevy postojů v jeho jednání), například k rodině, k pracovnímu kolektivu atd., než znát jeho schopnosti, temperament či sílu jeho primárních potřeb (Říčan, 2007). Můžeme mluvit jak o postojích elementárních, vztahujícím se k jednotlivým objektům, které mají malý význam, například vztah ke knize, kterou právě čtu, či naopak o obecnějších postojích například postoj k rodině, k pracovnímu kolektivu. Obecnější postoje se dříve označovaly pojmem sentimenty. Nejobecnější postoje jsou hodnoty, určují celý životní styl a směřování člověka. Hodnoty můžeme chápat jako nejvyšší abstrakce konkrétních postojů (Říčan, 2007).

Jiní autoři však vymezují hodnoty oproti postojům tak, že hodnoty jsou odolnější ke změně než postoje; hodnoty považují za abstraktnější než postoje, hodnoty se tak nevztahují ke konkrétním objektům či osobám (Řehan & Cakirpaloglu, 2000).

Sociální psychologové Maio a kol. hovoří o trojúhelníkovém schématu (ideologie-hodnoty-postoje), kdy ideologie jsou ještě obecnějším pojmem než hodnoty, a to pojmem, který vyjadřuje postoje i hodnoty jednak v politické oblasti – konzervatismus-liberalismus, ale také v oblasti meziskupinových vztahů – individualismus-komunalismus (Maio, Olson, Bernard, Luke, & DeLamater, 2003).

Pro pochopení hodnot je třeba vyjasnit souvislost s **blízkými pojmy**. Jednotlivé hodnoty nelze vnímat izolovaně, protože jednotlivé hodnoty se skládají v propojené skupiny hodnot. Jedinec každé hodnotě přikládá jinou důležitost, čímž si utváří hodnotovou orientaci, tj. žebříček hodnot. Žebříček hodnot se tvoří na základě zkušeností v průběhu socializace. Během tvorby hodnotové orientace je jedinec ovlivňován hodnotovou orientací blízkých osob a vzorů, médii a hodnotami uznávanými společností, ve které žije. Hodnotová orientace je poměrně stálá charakteristika, přesto se však v životě pořadí důležitosti některých hodnot mění (Duffková, Urban, & Dubský, 2008).

Prudký v pojmech blízkých hodnotám rozlišuje hodnotovou orientaci jako pojem blízký spíše k hodnotovým typům. Neboli hodnotovou orientaci jedince vnímá jako určité zacílení k určitým hodnotám. O hodnotové preferenci hovoří jako o žebříčku hodnot (Prudký, 2009).

Výrost a Slaměník na hodnoty nahlížejí jako na to, co vzhledem k potřebě vzejde z činnosti. Tyto produkty činnosti neboli hodnoty orientují jedincovu činnost i cíl této činnosti. Autoři dále hovoří o tom, že hodnoty působí i šířeji, hovoří o zvnitřněném hodnotovém systému, který je základem jedincova vědomí a jedincova světonázoru. Zvnitřněné hodnoty, které obecněji orientují jedince, tak autoři považují za hodnotové orientace. (Výrost & Slaměník, 2008).

Cakirpaloglu zmiňuje, že hodnoty můžeme třídit podle jejich **funkce** na adaptující – prostřednictvím kterých dochází k přizpůsobení v novém prostředí, ochranné – pomáhající chránit naše ego, poznávací – zastupující naše zájmy a kognitivně stimulující podněty, sebeaktualizující – obsahující růstové hodnoty (Cakirpaloglu, 2009).

McGuire dělí funkce hodnot na individuální a na sociální, vzájemně se však ovlivňují. Individuální funkce se skládá za prvé z funkce adaptace jedince především na nové fyzické a sociální podmínky. Vztahuje se k hodnotám, které jedinci pomáhají při adaptaci na nové podmínky a situace. Takové hodnoty si člověk osvojuje během socializace a skrze své životní zkušenosti. Individuální funkce se skládá také z funkce překonávání vlastní existence. Tato funkce se týká hlavně hodnot, které směřují k ideálům jedince. Sociální funkce hodnot se dělí na funkci sociální integrace, tato funkce má za cíl udržet sociální stabilitu a prosperitu. Dále se sociální funkce dělí na funkci sociální racionalizace. Hodnota z tohoto hlediska slouží k ospravedlnění různých zájmů, obsahů či cílů prostřednictvím široké společenské podpory pro danou oblast. Racionalizace zprostředkuje dílčí zájmy skupiny široké veřejnosti skrze obecnější hodnoty (McGuire, 1969).

„Funkční podstatu hodnoty lze vyjádřit stručně takto: Hodnoty představují vytoužené, hlavně uvědomělé tendence konstituující bio-psycho-socio-duchovní podstatu lidského bytí“ (Cakirpaloglu, 2009, s. 322).

Proces začlenění hodnoty je dlouhodobý a složitý. **Přijímání hodnot** začíná fází informace, jedinec se dovídá o existenci hodnoty. Následuje fáze transformace, jedinec si hodnotu přeartikuluje do svého vnitřního jazyka. Třetí fáze je angažování se, v této fázi je hodnota buď akceptována či odmítnuta. Následuje fáze inkluze, v této fázi je hodnota začleňována do jedincova hodnotového systému. Poslední fází je dynamizace, v této fázi

odmítnutá či přijatá hodnota modifikuje osobnostní charakteristiky jedince. Pokud nějaká z fází nenastane, začlenění hodnoty není kompletní, může tak dojít například k automatickému přejímání hodnot či názorů. Těchto pět fází můžeme doplnit ještě o fáze stabilizace, udržování a transformace hodnot (Hudeček, 1986).

Hnilica na základě výsledků svého výzkumu shrnuje faktory ovlivňující vznik utváření hodnot. První faktor zahrnuje vliv jiných lidí, sociálních rolí, institucí, historických událostí a kultury (socializace a enkulturace). Třetím faktorem, který ovlivňuje především změnu hodnot, jsou intrapsychické dynamické procesy, tyto procesy směřují ke konzistenci jedincova hodnotového systému, při změně důležitosti jedné hodnoty se přetváří celý systém hodnot jedince (Hnilica, 2007).

Podle české filozofky J. Polákové může v **mezních životních situacích** nastat ohrožení hodnot trojím způsobem, zároveň však uvádí, že se při ohrožení důležité hodnoty v člověku mobilizují vnitřní síly. Hodnotou chápe téměř cokoli – osobu, věc, vztah atd. Prvním stupněm je ohrožení realizace hodnot, cílem je zachránit situaci prostřednictvím mobilizace odvahy. Druhým stupněm je ztráta realizace hodnoty, cílem je vydržet situaci díky mobilizaci naděje. Třetím stupněm je zpochybnění platnosti hodnoty, cílem je porozumět situaci skrze mobilizaci moudrosti (Poláková, 1994). Pro psychologické pojetí je tento koncept, dle mého názoru, zajímavý, jelikož není mnoho poznatků o tom, kdy jsou hodnoty jedince v ohrožení.

1.2. Přehled konceptů hodnot a hodnotových orientací

V odborné literatuře české i zahraniční se objevuje poměrně velké množství konceptů hodnot a hodnotových orientací. Koncepty se liší především tím, jak téma hodnot uchopují, jak vymezují typy hodnotových orientací a samozřejmě také tím, jaké metody ke zkoumání hodnot využívají. Z velkého množství přístupů představuji níže několik podle mého názoru významných. Nejprve uvádím nejrozšířenější pojetí, poté pojetí interkulturní, následně pojetí hodnot pocházející z prostředí České a Slovenské republiky.

Eduard Spranger, představitel německé duchovědné psychologie 20. století, hovoří o existenci šesti typů poznání světa (šest typů hodnotových orientací), u každého typu je pak nejvýraznější určitá základní životní forma. Životní formy lze chápat jako jakési duchovní principy, které u lidí předurčují přístup ke světu (nejdůležitější hodnoty pro danou hodnotovou orientaci). Mezi životní formy patří: pravda, krása, užitek/zisk, láska k lidem, moc, bůh/moudrost. Spranger pojal základní typy hodnotových orientací jako vyhraněné osobnostní

vzorce podle preference hlavní životní hodnoty. Chápe základní hodnotové orientace jako motivační vzory předurčující pojetí životních cílů.

Vymezil *typ teoretický*, jehož hlavní hodnotou je poznání, směřuje k poznání pravdy. Jedná se spíše o individualistu a teoretika, spíše než experimentátora, snaží se poznávat svět hledáním obecných zákonitostí a závislostí. Poznává neprožitkově a necitově.

Další ze šesti typů je *ekonomický typ*, jehož hodnotou je především užitečnost, zaměřuje se na obhájení své existence. Takový jedinec se snaží ve všem najít užitek a osobní prospěch. Celý svět vnímá jako prostředek k udržení vlastní existence a vlastnímu prosperování. Důležitý je pro něj vnější efekt, prožitek a vlastní blaho.

Třetí typ *je typ estetický*, který zdůrazňuje hodnotu krásy, celý život směřuje k hledání harmonie. Jedná se o člověka citově založeného, který vnímá život jako hru obrazů, někdy ale poměrně odtrženou od reality světa.

Sociální typ dává důraz na hodnotu lásky, jeho cílem je konat dobro. Jedná se o jedince, pro kterého jsou velmi důležití lidé, vždy se jim snaží pomoci, snadno se dovede vžít do situace jiných lidí, v jeho vztazích převládá sympatie nebo antipatie, láska nebo nenávist.

Pátý typ je *typ politický*, jehož hlavní hodnotou je moc a životním cílem je ovládání lidí. Hlavní zájem politického typu je dominovat, vládnout, ovládat druhé. Je rád, když jsou na něm ostatní závislí, nesnáší konkurenci, stále vyzdvihuje sebe sama.

Poslední typ, který Spranger vymezil je *typ náboženský* neboli ideový, jeho hlavní hodnotou je jednota, celoživotně směřuje k překračování sebe sama. Nezáleží mu na materiálních hodnotách, snaží se žít pro vyšší cíle a hodnoty (Spranger, 1979).

Apllport, Vernon a Lindzey na této teorii vytvořili nástroj na měření uspořádání hodnotové orientace u konkrétních jedinců. Metoda měří, jak velký zájem jedinec má o každou z šesti oblastí a na základě toho je stanoven převažující hodnotový typ a jaký je jeho systém motivace (Allport, Vernon & Lindzey, 1960).

Leonard V. Gordon vypracoval teorii šesti interpersonálních hodnot osobnosti, které zahrnují vztah jedince k lidem i vztah jedince k sobě. Jedinci s různými hodnotami se liší podle toho, nakolik a jak se zapojují do vztahů osobních, sociálních, manželských či profesních. První hodnotou je *podpora*. Lidé s dominující hodnotou podpory, touží po porozumění, ohleduplnosti, podpoře a povzbuzení. Takový jedinec si váží laskavého jednání a shovívavosti. Jedinci s dominující hodnotou *konformita*, dodržují sociálně korektní jednání, dodržují

pravidla, snaží se dělat to, co je obecně považováno za správné či vhodné. Jedince, kteří preferují hodnotu *uznání*, těší být obdivován a považován za důležitého, být chválen. Jedincům preferujícím *nezávislost*, záleží na právu dělat cokoli, co se jim zachce, co uznávají za vhodné, nepřizpůsobovat se, ale jednat čistě podle sebe. Jedinci upřednostňující hodnotu *benevolence* se snaží jednat ve prospěch druhých, dělit se s nimi, pomáhat nešťastným, být štědrý. Lidé s převahou hodnoty *vůdcovství* těší mít druhé na starost, mít autoritu, vést lidi a mít moc (Gordon, 1960).

Výše zmíněné interpersonální hodnoty vztahuje Gordon ke Sprangerovým typům hodnotových orientací. Pro Sprangerův teoretický typ je typická vysoká tendence k nezávislosti a vůdcovství, pro ekonomický typ je charakteristická vysoká tendence být uznáván. Sociální typ vykazuje vysokou hodnotu benevolence. Estetický typ vysoce skóruje v oblasti nezávislosti. Pro politický typ je typické vysoké skóre v oblasti vůdcovství. Náboženský typ vykazuje vysokou tendenci k benevolenci a konformitě (Gordon, 1960).

Charles W. Morris vymezil v hodnotové orientaci tři základní složky, podle převahy dané složky pak určil tři „cesty života“. První cesta je *dionýská*, člověk, který kráčí touto cestou, dává přednost splnění si momentálních přání okamžitě. V řecké mytologii byl Dionýsos polobohem vína a nespoutaného veselí. Druhá cesta je *prométheovská*, pro ni je typická snaha účinně zacházet se světem. Prométheus v řecké mytologii stvořil prvního člověka a pak učil lid vědám. Třetí cesta je budhistická, u které je charakteristická snaha účinně ovládat sám sebe, jak tomu bylo v učení Buddhy (Morris, 1956).

Další pojetí vypracoval v rámci logoterapie **Viktor E. Frankl**, popisuje stěžejní duševní sílu člověka jako touhu po odhalování a naplňování smyslu života. Jeho teze je, že každý život člověka má svůj smysl. Zároveň ale, že se po smyslu života neptáme, ale odpovídáme na něj tím, že za život přebíráme odpovědnost. Tím chce Frankl vyjádřit, že smysl člověka neformulujeme ve slovech, ale vyjadřujeme ho našimi činy a jednáním (Frankl, Lukas, 2006).

Frankl popisuje orgán smyslu – svědomí, jako intuitivní schopnost najít jedinečný smysl, skrývající se v každé situaci. Pro životní existenci jedince jsou typické série sebeutvářejících procesů, dějů a aktů směřujících ke zvolení a uskutečnění vlastního smyslu života – životní cesty. Tyto procesy (i jejich vyústění) jsou nashromažďovány do rozvoje individuálně příznačné struktury – tj. osobních hodnot. Frankl prosazuje názor, že pokud se smysl života projevuje v jednotlivých situacích v životě člověka, pak nad ním musí existovat universalie smyslu života – cosi nadřazeného, tedy hodnoty. Podle Frankla je člověk životem

postaven před tři nejobecnější kategorie hodnot, se kterými se v životě vyrovnává (Frankl & Lukas, 2006).

První kategorií jsou *tvůrčí* hodnoty neboli hodnoty výkonu, které lze realizovat pouze činností či dílem. Pokud u jedince převažuje zaměření na tvůrčí hodnoty, pak je jedinec obvykle realizuje v práci či povolání. Každé povolání má potenciál dát životu smysl. Práce ale může být vykonávána pouze samoúčelně – k vydělávání peněz. Peníze pak můžeme využít „na něco" ale práce ztrácí dimenzi „k čemu" (respektive je omezena pouze na samoúčelné vydělávání peněz). Druhou kategorií jsou *zážitkové* hodnoty, které se dají realizovat pouze prožíváním. Uskutečňujeme je tak, že přijímáme svět do sebe. Příkladem může být ponoření se do krásy přírody, do uměleckého díla. Třetí kategorií jsou postojové hodnoty, které člověk realizuje přístupem k omezením života. Utvoření postoje k lidské konečnosti, omezenosti.

Frankl zdůrazňuje, že každý člověk je povinen realizovat své hodnoty do posledního okamžiku svého života. Tvrdí, že člověk by měl být vědom svých hodnot a nese zároveň vůči hodnotám odpovědnost naplňovat je (Frankl & Lukas, 2006).

Franklovo chápání hodnot je ovlivněno jeho životním osudem – pobytem v koncentračním táboru, přesto je toto vymezení hodnot pro praxi přínosné a stále je odbornou veřejností uznáváno (Frankl & Lukas, 2006).

Další pojetí hodnot vytvořil **William Stern**, který hodnoty chápe jako velmi zobecněné motivy, rozlišuje je skrz tři základní směry orientace. První směr hodnotové orientace je *autotelický*, neboli směr orientace mající účel sám v sobě, nebo též v samotném Já. Obecným motivem je zde účel sám o sobě a zisk pro sebe sama. Druhý směr hodnotové orientace podle Sterna je *heterotelický,* který vyjadřuje směřování ke zvýznamňování druhých. Zde je obecným motivem hodnota významu něčeho dalšího. Posledním směrem hodnotové orientace je směr hypertelický, který se zaměřuje na nadosobní cíle a ideály. Tři typy hodnotových orientací jsou představovány též na příběhu ze starého Egypta. Faraónův písař se ptal tří dělníků při stavbě pyramid, co dělají. První odpověděl, že tesá kámen, druhý, že živí rodinu, třetí odpověděl, že staví chrám (Stern, 1924).

Milton Rokeach rozlišuje hodnoty na dva typy – terminální a instrumentální hodnoty. *Terminální* hodnoty Rokeach chápe jako obecné cíle a ideály, o jejichž dosažení se člověk snaží. Terminální hodnoty neboli cílové hodnoty označují konečný ideální stav. Mezi terminální hodnoty Rokeach řadí bezpečí národa, krásu, mír ve světě, moudrost, pohodlný život, rodinné

bezpečí, rovnost, sebeúctu, spokojenost, společenské uznání, spásu duše, svobodu, štěstí, upřímné přátelství, úspěšnost, vnitřní harmonii, vzrušující život, zralou lásku.

Naopak *instrumentální* hodnoty jsou prostředky k dosažení ideálního stavu, jedná se o způsoby chování, které slouží k dosažení cíle. Mezi ně patří ctižádostivost, čistota, fantazie, intelekt, laskavost, logika, nezávislost, ochota, odvaha, poctivost, poslušnost, přívětivost, sebekontrola, schopnost („být schopný“), smířlivost, svobodomyslnost, veselost, zodpovědnost (Rokeach, 1973).

Následující koncepty nahlížejí na hodnoty prostřednictvím interkulturního hlediska.

Další koncept teorie hodnot, který je významný především pro empirické zkoumání tohoto tématu, je Teorie univerzálních hodnot izraelského psychologa **Shaloma H. Schwartze**. Schwartz hodnoty chápe jako klíčové pro chápání lidské společnosti, proto se snažil zjistit, zda existuje určitá struktura hodnot, která by byla společná lidstvu obecně. Schwartz definuje hodnoty skrz šest bodů. Hodnoty jsou přesvědčení, která zahrnují spíše emoce než objektivní fakta. Směřují k cílům, které motivují k určitému jednání. Hodnoty jsou abstraktní pojmy, hodnoty ale mohou být naplňovány prostřednictvím konkrétních činů. Hodnoty zastávají funkci standardů a kritérií a můžeme seřadit podle důležitosti – můžeme určit priority (Schwartz, 1994).

Schwartz spolu s Bilským vytvořili nové rozdělení hodnot podle motivačních cílů. První motivační cíl je naplnění potřeb jedince jako biologického organismu, druhý motivační cíl je naplnění nezbytných požadavků koordinované sociální interakce, třetí je naplnění potřeb směřujících k přežití a zajištění zájmů skupin (Bilsky & Schwartz, 1994).

Schwartz nejprve na základě dosavadních poznatků o hodnotách stanovil padesát šest hodnot, tento seznam hodnot následně využil ve svém výzkumu, kde žádal o vyznačení, nakolik daná hodnota byla vůdčím principem v jejich životě. Tento dotazník administroval vysokoškolským studentům a učitelům základních škol ve dvaceti zemích světa, (později svůj výzkum dále rozšiřoval a sbíral data v dalších zemích). Z faktorové analýzy vzešlo deset (resp. jedenáct) univerzálních motivačně odlišných hodnot, které byly zaznamenány u všech zkoumaných kultur: samostatnost (nezávislost, sebeurčení), stimulace, hédonismus, úspěch, moc (síla), bezpečnost, konformismus, tradice, benevolence, univerzalismus a spiritualita (která bývá někdy i autorem vynechávána). Autor dané hodnoty znázorňuje v kruhu, který reflektuje vztahy mezi hodnotami (kompatibilitu a konflikt). Blízkost hodnot v kruhu odráží míru

korelace mezi jednotlivými hodnotami, protilehlost hodnot znázorňuje zápornou korelaci (Schwartz, 1992).

Schwartz a Sagiv následně rozdělili výše zmíněné hodnoty do dvou dimenzí: dimenze posílení *ega* – moc, úspěch, hédonismus versus *sebetranscendence* – univerzalismus, benevolence a dimenze *konzervace* – konformita, bezpečí, tradice versus *otevřenost změně* – samostatnost, stimulace (Schwartz & Sagiv, 1995).

Dále se Schwartz zaměřil na interkulturní hledisko výzkumu hodnot ještě více, a provedl podobný výzkum znovu tentokrát na respondentech zastupujících 49 států světa. Následně bylo identifikováno sedm typů hodnot – konzervatismus, hierarchie, mistrovství, citová autonomie, intelektuální autonomie, oddanost rovnosti, harmonie, které autor dále strukturoval do tří polárních dimenzí: konzervatismus versus autonomie – obsahující citovou i intelektuální autonomii, hierarchie versus oddanost rovnosti a mistrovství versus harmonie. Autor usuzuje, že dimenze odrážejí základní témata každé společnosti: otázka vztahování se jedinců ke skupině – zakotvení či nezávislost, motivování jedince, aby respektoval blaho druhých – hierarchie či rovnost, vztah jedinců ke světu přírodnímu i sociálnímu – dominance či žít v rovnosti (Schwartz, 1999).

Geert Hofstede hovoří obecně o dvou typech hodnot. První typ jsou žádoucí hodnoty, zastupující to, co jedinec uznává za hodnotu z globálního hlediska, co si jedinec myslí, že by měl chtít. Druhý typ jsou hodnoty požadované, což jsou hodnoty důležité pro jedince, odrážejí jeho potřeby a zájmy, to, co doopravdy chce. Autor se zabýval především studiem kulturních hodnot. Hovoří o kulturních hodnotách jako o obecných tendencích upřednostňovat určité stavy společnosti před jinými, mající kladný či záporný charakter. Hofstede skrze hodnoty analyzuje kultury, kultury vnímá jako „mentální programy" lidské mysli, které pracují podvědomě a podle kterých má jedinec tendenci jednat. Různé mentální programy jsou charakteristické pro určité kultury. Ze svého rozsáhlého výzkumu vyvodil pět bipolárních dimenzí mentálních programů: malá versus velká vzdálenost moci (jak společnost vnímá nerovnoměrnost rozdělení moci); individualismus versus kolektivismus (zda jednotlivec vystupuje spíš sám za sebe, či jako část většího kolektivu); maskulinita versus feminita (jak se daná společnost staví k ženské a mužské roli); vyhýbaní se nejistotě (jak se společnost staví k nejistotě, zda se jí snaží minimalizovat zákony a pravidly či ne); dlouhodobá versus krátkodobá orientace (jak společnost pracuje s časovou orientací, zda se orientuje na tradice a historii či ne). Hofstede zastává názor, že „mentální programy" si jedinec osvojuje již během dětství, následně si je utvrzuje v rámci vzdělávání (Hofstede, 2003).

Ronald Inglehart, americký sociolog a politolog, zkoumal hodnoty vzhledem k společenským, technologickým a ekonomickým změnám. Jeho pojetí je tedy především sociologické, nicméně pro psychologické pochopení tématu hodnot je přínosné. Jelikož sám autor konstatuje na základě výzkumu, že hodnoty převažující u jednotlivých společností jsou vysledovatelné i na úrovni individua v dané společnosti. Inglehart stál v čele světového výzkumu hodnot (World Values Surwey), který se soustřeďoval především na výzkum hodnotové orientace v souvislosti se společenskými změnami. Inglehartovo pojetí je inspirované pojetím potřeb Maslowa a pojetím hodnot Rokeache (Inglehart, 2004).

Výsledky svého bádání shrnul takto, společnosti stojící na materialistických hodnotách trpí na ekonomickou a existenciální nejistotu a panuje zde boj o zajištění základních lidských potřeb. V takových společnostech se klade důraz na bezpečí, stabilitu a jistotu (Inglehart, 2004).

Na druhé straně ve společnostech zdůrazňující postmaterialistické hodnoty panuje většinou jistota a materiální dostatek. Orientují se převážně k hodnotám – životní spokojenost, naplnění života a estetických či intelektuálních potřeb (Inglehart, 2004).

V kontextu hodnot se autor zaměřuje na dva typy změn – přeměnu agrární společnosti ve společnost industriální a na přechod od industriální společnosti se společnosti postindustriální. V obou typech změn společností nastává restrukturalizace hodnotových systémů. Pro definování hodnot autor používá dvě dimenze, které zjistil faktorovou analýzou. Jedná se o dimenzi hodnot tradičních versus sekulárně-racionálních a dimenzi hodnot sebezáchovy versus seberealizace (Inglehart, 2004).

Tradiční hodnoty vítězí především v agrárních společnostech, hodnoty sekulárně – racionální ve společnostech industriálních. V tradičních společnostech jsou vyzdvihovány hodnoty jako je víra, úcta k autoritě, rodina, morálka. Takové společnosti mají sklon k patriotismu a nacionalismu. Industriální společnosti ukazují opačný trend. Převažující hodnoty ve většině vyspělých zemí se posouvají směrem k sekulárně-racionálním hodnotám, nyní se tyto společnosti transformují od hodnot sebezáchovy k hodnotám seberealizace. Zejména je podpořena škála hodnot směřujících ke spokojenosti a sebedůvěře (Inglehart, 2004).

Inglehart svými výzkumy dokazuje, že v rozvinutých zemích existuje vztah mezi pocitem štěstí, životní spokojeností a rozvojem ekonomiky, tj. že lidé z bohatších zemí se cítí šťastnější a spokojenější (Inglehart, 2004).

Na Slovensku se problematikou hodnot zabýval **Ján Grác**, tvorbu hodnot jedince autor chápe jako celoživotní proces, který probíhá na základě učení. Grác se na hodnoty dívá z jiného úhlu pohledu než ostatní autoři. Hovoří o čtyřech kategoriích hodnot, hodnoty nepoznané, poznané, uznávané (kterými se ale neřídíme) a hodnoty, kterými se řídíme, přitahují nás, snažíme se je naplnit (Grác, 1979).

Z českého prostředí také pochází některé klasifikace hodnot. Níže uvádím několik příkladů.

Stanislava Kučerová rozčleňuje hodnoty podle dimenze, ve které člověk prožívá svůj svět i sebe. Hodnoty člení na přírodní, civilizační a duchovní. Přírodní hodnoty dále člení na *životní* (vitální) hodnoty (zdraví, uspokojení smyslů) *sociální* (vztah jedince k sobě a druhým lidem). Hodnoty civilizační slouží k lidské *seberealizaci* – blahobyt, užitek z techniky a ekonomiky. Duchovní hodnoty dále člení na *sebeřízení* – hodnoty morálky, *sebevýraz* – utvářený prostřednictvím krásy a umění, *sebereflexe* – hodnoty odrážející názor jedince a jeho náboženským přesvědčení (Kučerová, 1996).

Nyní bude představeno pojetí **Lídy Osecké**, která se dlouhodobě zabývala tématem hodnot. Osecká na základě svých výzkumů na žácích středních škol rozděluje hodnoty na *allocentrické* – porozumění a pomoc lidem, *intelektuální* – inteligence a vědomosti, *sociocentrické* – práce pro společnost, *estetické* – vkus a smysl pro krásu, *zdokonalovaní* – úsilí o dosažení dokonalosti, *prestižní* – úspěch a uznání, *příjemnost* – pohodlnost, *materiální* – mít finance a majetek a *emocionální* – prožívat silné pocity. Tyto hodnoty kombinacemi dále tvoří typy hodnotových preferencí zvlášť pro děvčata a zvlášť pro hochy. Výzkum byl prováděn na žácích, není zřejmé přesné věkové rozmezí (Osecká, 1984; Osecká, 1991; Osecká, 2001; Osecká, Řehulková, & Řehulka, 1994).

U děvčat vítězily hodnoty allocentrické, dále byly preferovány i hodnoty estetické a intelektuální, nejméně byly preferovány hodnoty materialistické. Osecká hovoří o šesti typech hodnotových preferenci děvčat.

První je kombinací allocentrických, sociocentrických a intelektuálních hodnot, tento typ je nejvíce zastoupený v populaci středoškolských děvčat.

Druhý typ je kombinací allocentrických, estetických, intelektuálních a hodnot příjemnosti.

Třetí typ je kombinací hodnot estetických, allocentrických, materiálních a hodnot prestiže.

Čtvrtý typ je kombinuje allocentrické hodnoty a hodnoty příjemnosti a prestiže, nejméně jsou u takového typu preferovány hodnoty emocionální.

Pátý typ preferuje hodnoty allocentrické a emocionální a nejméně preferované jsou hodnoty prestiže a materiální.

Poslední šestý typ spojuje preference allocentrické, emocionální a estetické (Osecká, 1984; Osecká, 1991; Osecká, 2001; Osecká, Řehulková, & Řehulka, 1994).

U chlapců byly celkově nejvíce zastoupeny hodnoty intelektuální, nejméně byly preferovány hodnoty materiální a sociocentrické. Osecká u chlapců také hovoří o šesti typech, které jsou však více vyhraněné než typy u děvčat.

První typ spojuje preference allocentrických hodnot a hodnot zdokonalování, nejméně preferovány byly hodnoty materiální.

Druhý typ spojuje preference allocentrických a estetických hodnot, dále preference estetických a socioekonomických hodnot, nejméně jsou preferovány opět materiální hodnoty. Tento typ je v populaci středoškoláků nejvíce zastoupen.

Třetí typ se skládá z preferencí hodnot materiálních a nejméně tento typ preferuje allocentrické hodnoty. Tento typ je třetí nejpočetnější v populaci středoškolských hochů.

Čtvrtý typ preferuje hodnoty estetické a zároveň nejméně preferuje socioekonomické hodnoty, jedná se o druhý nejvíce zastoupený typ.

Pátý typ preferuje prestižní hodnoty a zároveň odmítá materiální hodnoty.

Poslední šestý typ upřednostňuje hodnoty intelektuální a zároveň odmítá hodnoty estetické, prestižní, emocionální a sociocentrické (Osecká, 1984; Osecká, 1991; Osecká, 2001; Osecká, Řehulková, & Řehulka, 1994).

Koncept Petra Saka

Nyní představím koncepci hodnot **Petra Saka**, která je v pozměněné formě využita v empirické části. Sak se několik desetiletí zabývá hodnotami a postoji a mapuje je v české společnosti.

Sak nejprve využíval řazení hodnot, ale konstatuje, že shledal dvě nevýhody, kvůli kterým poté formu změnil. Při řazení hodnot nevíme, jak vzdálené jsou hodnoty na prvním a druhém místě nebo desátém a jedenáctém, dále pokud do seznamu hodnot přiřadíme jakoukoli další hodnotu, nemůžeme výsledky výzkumů vzájemně porovnávat. Sak proto následně

ve svých výzkumech využívá, stejně jako Osecká, metodu párového srovnání (metodiku párových hodnot), neboli po respondentovi žádá volbu mezi dvěma protikladnými hodnotami na škále, které jsou zastoupeny krátkým výrokem. Například hodnota 1 zastupuje úplné přiklonění k životnímu průmyslu a naopak hodnota 5 zastupuje úplné přiklonění k hodnotě ekonomický rozvoj, hodnota 3, tak představuje neutrální postoj. Na rozdíl od Osecké předkládá současně respondentovi pětibodovou škálu, na které má respondent ohodnotit důležitost každé hodnoty, díky čemuž je možná komparace s dalšími výzkumy. Sak zařadil také možnost doplnit hodnoty respondentem, pokud mu v seznamu určitá důležitá hodnota chybí, může ji tak doplnit.

Sak nejprve využíval baterii 16 hodnot, kterou následně rozšiřoval, a v roce 1997 se baterie ustálila na 23 hodnotách. Jeho vymezení hodnot zahrnuje hodnoty: být užitečný druhým, demokracie, koníčky, láska, majetek, mír, plat, politická angažovanost, pravda, poznání, přátelství, rodina a děti, rozvoj vlastní osobnosti, soukromé podnikání, společenská prestiž, svoboda, úspěšnost v zaměstnání, veřejně prospěšná činnost, víra, vzdělání, zajímavá práce, zdraví, životní partner, životní prostředí (Sak, 2000).

Sak za využití faktorové analýzy získal sedm faktorů, které zastupují obecnější hodnotové orientace.

První egocentricko-materiální orientace je tvořena preferencemi hodnot majetek, plat a další příjmy, společenská prestiž, soukromé podnikání a úspěch v zaměstnání. Lidé s touto hodnotovou orientací usilují o to, aby se prosadili a byli v centru dění, nechtějí nic přinášet ostatním lidem. Jejich hlavním cílem je hromadit majetek a finance.

Další hodnotovou orientací je profesně-rozvojová. Tvoří jí preference hodnot vzdělání, rozvoj vlastní osobnosti, zajímavá práce, úspěšnost v zaměstnání. Zástupci této supiny jsou či by rádi byli aktivní a tvořiví jedinci, kteří spojují touhu po rozvoji a realizací v zaměstnání.

Třetí orientace je reprodukční, tvoří jí hodnoty životní partner, rodina a děti a láska. Lidé, kteří tíhnou k této hodnotové orientaci, se aktivně snaží zachovat rod a zajistit dobré podmínky pro růst a socializaci dětí.

Globální hodnotová orientace je tvořena hodnotami životní prostředí, mír, zdraví. Zástupcům této orientace záleží na prosperování celého lidského druhu, zachování zdravého a bezpečného prostředí pro celou společnost. Spolu s předchozí reprodukční orientací obě orientace zastupují zájmy druhu.

Liberální hodnotová orientace je tvořena preferencemi hodnot svoboda, demokracie, soukromé podnikání. Stěžejní hodnotou pro zástupce této hodnotové orientace je svoboda, naopak upozaděn je zde majetek a příjmy.

Sociální hodnotová orientace je tvořena preferencemi hodnot veřejně prospěšná práce, politická angažovanost, společenská prestiž a být užitečný druhým lidem. Zástupci této hodnotové orientace tíhnou ke komunikaci s ostatními lidmi a usilují o to, aby se jim dařilo, přispívají k pospolitosti skupin či společnosti, v jisté smyslu překračují sami sebe prostřednicím interakcí s ostatními lidmi.

Poslední, hédonistická hodnotová orientace je tvořena preferencemi hodnot koníčky a zájmy, přátelství a láska. Naopak nejméně preferované jsou hodnoty rodina a děti a politická angažovanost. Pro jedince s takovouto hodnotovou orientací jsou důležité nesvazující vztahy, také aktivity těchto jedinců nevyžadují příliš zodpovědnosti mnohdy ani velké úsilí (Sak, 2000).

1.3. Hodnoty a hodnotová orientace u mladých dospělých v ČR

Petr Sak v roce 1996 realizoval výzkum preferencí hodnot u „mládeže“ ve věku 15-30 let, respondenti hodnotili významnost hodnot na pětibodové škále. Hodnoty níže řadím podle výsledku preferencí. Výsledkům Sakova výzkumu je v této práci věnováno více prostoru, jelikož se od jeho pojetí odvíjí empirické část této práce.

První místo zaujala hodnota zdraví, druhá se umístila hodnota mír, následně se umístila láska, na dalším místě se umístila hodnota životní partner, na čtvrtém místě se umístila hodnota životní prostředí, následně se umístilo přátelství, poté hodnota rodina a děti. Na osmém místě je hodnota svoboda. Následující hodnotou je pravda a poznání, poté se umístila hodnota zajímavá práce. Na jedenáctém místě je hodnota demokracie. Následuje hodnota plat, rozvoj osobnosti Na třináctém místě je úspěšnost v zaměstnání, následuje hodnota vzdělání. Na šestnáctém místě je hodnota být užitečný druhým lidem a následují koníčky. Osmnácté místo obsadila hodnota majetek. Další hodnotou je společenská prestiž, následuje hodnota soukromé podnikání. Poté na jednadvacátém místě hodnota veřejně prospěšná práce, na dvaadvacátém místě je hodnota politická angažovanost. Hodnota Bůh v tomto výzkumu nebyla použita, byla přidána až následně (Sak, 2000).

V roce 1997 byl realizovaný výzkum „Hodnotové orientace a využití volného času dětí a mládeže“ na respondentech ve věku 15-29 let. Nepreferovanější hodnota byla „mít dobré zdraví“ jako nejdůležitější byla ohodnocena 95 % respondentů, následovalo „žít v míru“ (88 %), žít ve spokojené rodině (85 %), dále „mít děti, dobře je vychovat“ (78 %), mít dobrou

práci (74 %). Naopak nejčastěji hodnocena jako nejméně důležitá byla hodnota „žít podle náboženských zásad“. Z výsledků je patrné, že mladí lidé hodnotí jako nejdůležitější hodnoty spojené s jejich vlastní osobou či s jejich rodinným životem. Jako nejméně důležité byly hodnoceny ty hodnoty, které jsou spojené s děním ve společnosti či ve světě (Kolář, 1997).

V roce 2000 byl v České republice proveden rozsáhlý výzkum (1074 respondentů), v rámci kterého se mimo jiné zjišťovala hodnotová orientace u mladých dospělých (ve věku 18-20 let) a faktory, které ji ovlivňují. Pro tento výzkum byla použita Rokeachova škála hodnot spolu s dalšími metodami. Bylo zjištěno, že mladí dospělí nejvíce preferují následující hodnoty: svobodu, rodinné bezpečí, zralou lásku, štěstí, upřímné přátelství, mír ve světě a vnitřní harmonii. Bylo také zjištěno, že se u této populace objevují dva shluky hodnot a to ty, které se vzájemně přitahují (moudrost, sebeúcta a upřímné přátelství) a ty, které se vzájemně odpuzují (moudrost a vzrušující život). Též bylo zjištěno, že příslušnost k sociální skupině neovlivňuje hodnotovou orientaci (Řehan & Cakirpaloglu, 2000).

Z českého výzkumu, který využívá Schwartzův koncept hodnot, vyplývá, že mladí dospělí uvádějí jako nejvíce důležitou hodnotu benevolence a následně sebeurčení, jako nejméně důležitá byla hodnocena moc a následně konformita (Hnilica, 2007).

2.Spokojenost

V této kapitole se věnuji vymezení pojmů životní spokojenost a osobní pohoda vzhledem k dalším blízkým pojmům a souvisejících termíny. Tato kapitola se snaží představit šíři chápání těchto jevů. Následně představuji výběr konceptů životní spokojenosti a osobní pohody několika autorů. Poté shrnuji faktory ovlivňující životní spokojenost a osobní pohodu.

2.1. Vymezení pojmu životní spokojenosti a osobní pohody

Přestože spokojenost, pohoda, štěstí byly vždy v popředí pozornosti lidí, těmito pozitivními tématy se psychologové začali systematicky zabývat až v 80. letech 20. století. Terminologie pozitivní psychologie je však stále značně nejednotná. (Kebza & Šolcová, 2005).

Stěžejním termínem v pozitivní psychologii je termín well-being (duševní či osobní pohoda). S tímto pojmem souvisí další příbuzné termíny především life satisfaction (životní spokojenost). Životní spokojenost je nejčastější operacionalizace osobní pohody (well-being) ve výzkumech. U některých autorů jsou dokonce tyto termíny používány synonymně (DeNeve & Cooper, 1998; Kebza & Šolcová, 2005; Zemanová & Dolejš, 2015).

Dalšími významnými pojmy v pozitivní psychologii jsou pojmy: happiness (štěstí), welfare (blaho), quality of life (kvalita života) a další. Významy pojmů se vzájemně prolínají, užívání termínů není jednoznačné a není ani důsledné. Dalo by se říci, že každý autor užívá mírně odlišný koncept (Kebza & Šolcová, 2005; Zemanová & Dolejš, 2015).

Například Seligman a Csikszentmihalyi třídí pojmy pozitivní psychologie podle časového hlediska. S minulostí spojují pojmy well-being a spokojenost (contentment, and satisfaction), s přítomností, spojují pojem flow a štěstí (happiness), pojem naděje a optimismus s budoucností (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000). Nelze však říci, že je toto vymezení všeobecně přijímáno (Kebza & Šolcová, 2005).

Well-being (osobní pohodu) můžeme vnímat jako: „subjektivní reflexi lidského prožívání a hodnocení vztahu k sobě i okolnímu světu a jeho psychologického zpracování.“ (Kebza, Šolcová, 2005, s. 12). Well-being můžeme též chápat jako osobní pohodu, jež obsahuje duševní, tělesnou, sociální i spirituální složku (Kebza & Šolcová, 2005).

Well-being jakožto duševní pohoda je též vnímána jako důležitá část zdraví. Světová zdravotnická organizace (WHO) v roce 1948 začleňuje duševní pohodu (well-being)

do definice zdraví, zdraví je chápáno nově jako souhrn tělesné, duševní a společenské pohody, ne pouze jako absence nemoci (Kebza & Šolcová, 2005; World Health Organization, 2000).

Well-being (osobní pohoda) je nejširší, ale také nejméně specifikovaný pojem pozitivní psychologie, který zahrnuje blízký pojem životní spokojenost. Životní spokojenost většinou zastupuje především kognitivní část osobní pohody (Kebza & Šolcová, 2005). Životní spokojenost zahrnuje spokojenost jedince s určitými oblastmi života jako je práce, volný čas, rodinný život, partnerství atd. Zatímco každá z těchto specifických oblastí je sama o sobě důležitá, je také pravdou, že spokojenost s každou oblastí je podstatně korelovaná s ostatními, stejně jako s celkovou životní spokojeností. Zdá se tedy, že celková míra spokojenosti odráží dílčí míry spokojenosti (Campbell, Converse, & Rodgers, 1976; Výrost & Gillernová, 2015).

Křivohlavý chápe spokojenost jako klid mysli a vnitřní pohodu, která je význačná nízkou mírou vzrušení a subjektivitou prožitku (Křivohlavý, 2013). Oproti tomu Sumner vnímá životní spokojenost jako pozitivní hodnocení podmínek života, vzhledem k našim normám a standardům (Sumner, 1996).

Podle autorů Stracka, Argyla a Schwarze je důležité rozlišit pojem životní spokojenost a štěstí. Pojmem štěstí bývá míněna emoce či pocit. Oproti tomu životní spokojenost je vnímána jako kognitivní posouzení stavu (Strack, Argyle, & Schwarz, 1991). Kdežto Křivohlavý však chápe štěstí jako souhrnný pojem zahrnující i spokojenost, který je možné dále diferencovat na základě dimenzí vysoká a malá intenzita; subjektivita a objektivita (Křivohlavý, 2013).

Headey a Wearing přicházejí s pojetím subjektivní osobní pohody. Vyzdvihují tím fakt, že osobní pohoda je stav vlastní pouze dané osobě. Subjektivní pohodu rozdělují na část kognitivní (životní spokojenost) a dvě emoční části zahrnující přítomnost pozitivních emocí a absenci negativních emocí (Headey & Wearing, 1989). Subjektivní osobní pohodu (subjective well-being) můžeme popsat jako déletrvající emoční stav reflektující subjektivní celkové hodnocení života člověka. Toto hodnocení je primárně kognitivní, zohledňuje frekvenci, s jakou jedinec zažívá pozitivní a negativní emoce. Hodnotit jedinec může svůj život jako celek či různé aspekty života zvlášť (Diener, Suh, & Oishi, 1997).

Pokud na osobní pohodu nahlédneme z evolučního hlediska, hovoříme tak o biologickém impulzu k opakování určité akce se záměrem přežít či prosperovat – zahrnující i jen potěšení jako příjemný stav, který příznivě působí proti psychické a fyzické zátěži. Osobní

pohoda přináší také optimismus a energii do života, chuť navazovat nové vtahy (Kahneman, Diener, &Schwarz, 1999).

Pojmem osobní pohoda rozumíme tedy emoční i kognitivní stav jedince, kdežto pojmem životní spokojenost rozumíme převážně kognitivní složku osobní pohody (Diener, Suh, & Oishi, 1997).

2.2. Modely a koncepty osobní pohody a životní spokojenosti

Dále jsou představeny vybrané koncepty a modely životní spokojenosti a osobní pohody. Koncept životní spokojenosti je mnoha autory vyjasněn prostřednictvím modelů a konceptů osobní pohody resp. „well-beingu“, následně jsou tudíž uváděny modely a koncepty osobní pohody a životní spokojenosti souhrnně. Přehled modelů a konceptů není vyčerpávající, výběr modelů a konceptů má za úkol představit různorodost pojetí tohoto tématu. Některé koncepty již byly zmíněny v předchozí kapitole, níže jim je věnován větší prostor. Koncepty jsou řazeny abecedně dle příjmení autora.

Frank M. Andrews pohlíží na osobní pohodu (well-being) jako na emocionální hodnocení života jako celku i oblastí života. Vnímal spokojenost se životem jako hlavní složku osobní pohody. Životní spokojenost je celkové hodnocení pocitů a postojů k životu člověka v určitém okamžiku v rozmezí od negativního po pozitivní. Ve svých výzkumech používal Andrews vlastnoručně vytvořenou metodu tzv. Life Satisfaction Scale, ve které zohledňuje tři aspekty životní pohody – pozitivní afekt, negativní afekt a životní spokojenost (jakožto kognitivní hodnocení života). Tyto tři aspekty vznikly faktorovou analýzou více měřených oblastí. Autoři tohoto konceptu přispěli zkoumání osobní pohody publikací Social Indicators of Well-being (Andrews, 1991; Andrews &Withey, 2012).

Michael Argyle zdůrazňuje v pojetí osobní pohody emocionální i kognitivní složku. Kognitivní složku chápe jako reflektující, Argyle později začleňuje třetí složku osobní pohody – dimenzi distresu, která obsahuje míru deprese a úzkosti. Osobní pohodu a životní spokojenost chápe jako protiklad deprese (Argyle, 2013).

Norman M. Bradburn na osobní pohodu (well-being) nahlíží prostřednictvím emocionálního aspektu. Osobní pohodu chápe jako bilanci mezi pozitivními a negativními emocionálními prožitky, které člověk zažívá v každodenním životě. Osobní pohoda pak prožívá ten jedinec, u kterého pozitivní afekt převažuje afekt negativní. Ve svém výzkumu zkoumal Bradburn vliv socioekonomických změn na osobní pohodu. Pohodu byla zjišťována pomocí „Affect Balance Scale“, která zahrnovala hodnocení celkem deseti položek (5 na pozitivní vliv

a 5 na negativní vliv) na desetistupňové stupnici. Zdůrazňuje emocionalitu a subjektivnost hodnocení (Bradburn, 1969).

Arthur P. Brief a kol. se zabývali v souvislosti s osobní pohodou teoriemi Top down a Bottom up. Top down (shora dolů) teorie vnímají spokojenost a osobní pohodu jako osobnostní rys. Osobní pohodu chápou jako sklon či tendenci jedince pozitivně prožívat, prožívání pak pozitivně ovlivňuje interakce s okolím. Koncepce bottom up (zdola nahoru) vnímají štěstí a osobní pohodu jako posloupnost pozitivních událostí, které se dějí vlivem příznivým vnějších podmínek. Koncepty lze vnímat jako vzájemně se doplňující (Brief, Butcher, George, & Link, 1993; Diener, Inglehart, & Tay, 2013).

Angus Campbell, Philip E. Converse, Willard L. Rodgers vnímají životní spokojenost prostřednictvím kognitivního hodnocení života jako celku a jeho částí. Ve svém výzkumu zkoumali vztah celkové spokojenosti se životem a spokojeností v různých oblastech života jako je rodina, práce, zdraví, vzdělání atd. Životní spokojenost chápou tito autoři jako klíčovou součást kvality života. Pozitivní psychologii přispěli dílem „The Quality of American Life“ (Campbell, Converse, & Rodgers, 1976).

Hadley Cantril chápe životní spokojenost prostřednictvím kognitivního aspektu. Realizoval celosvětový výzkum, který zkoumal životní spokojenost ve vztahu k demografickým faktorům a jejich aspiracím. Respondenti byli vyzváni hodnotit svůj momentální život vzhledem k jejich aspiracím. Rozdíl mezi současným a potencionálním stavem pak chápe jako vyjádření míry životní spokojenosti či nespokojenosti (Cantril, 1965; Džuka & Dalbert, 1997).

Komplementárně-konfigurační model **Abrahama Carpa a Frances M. Carpové** vysvětluje osobní pohodu jako společné působení příznivých vnějších a vnitřních okolností. Osobní pohoda a spokojenost je chápána jako vzájemné působení několika faktorů (Carp &Carp, 1984).

Paul T. Costa, Robert R. McCrae vnímají osobní pohodu a spokojenost v kontextu rysů osobnosti. Konstatují, že některé rysy podporují zažívání spokojenosti a osobní pohody (well-beingu), jiné rysy naopak působí spíše ve prospěch nespokojenosti. Podle těchto autorů extraverse podporuje spokojenost a osobní pohodu, a naopak neuroticismus spojují s prožíváním nespokojenosti a nepohody. Toto pojetí osobní pohody a spokojenosti nevysvětluje tyto termíny komplexně, ale nahlíží na ně z jednoho úhlu pohledu a to skrze rysy osobnosti (Costa & McCrae, 1980; Džuka & Dalbert, 1997).

Mihaly Csíkszentmihályi pohlíží na štěstí a spokojenost skrze prožívání pocitů flow. Tento psycholog maďarského původu je autorem konceptu flow (plynutí). Tímto termínem rozumí stav vědomí, kdy je člověk vysoce produktivní, naprosto ponořený do dané činnosti, jedinec je natolik činností zaujat, že nevnímá čas ani místo, kde danou činnost vykonává. Činnost či úkol by měly být zvoleny na míru schopnostem a dovednostem jedince, neměl by to být úkol ani příliš jednoduchý ani příliš lehký pro daného jedince. Jedinec po zažívání, stavu flow (plynutí) zažívá pocity štěstí, spokojenosti a smysluplnosti. Nezažívá tyto pocity při stavu flow, jelikož by i takové pocity byly rozptylující, teprve po skončení plynutí jedinec zažívá pocity pohody, blaha. Csíkszentmihályi tvrdí, že pokud pocity flow budeme zažívat v každodenním životě, tím budeme šťastnější a spokojenější. Neboli čím častěji budeme zažívat pocity flow, tím více budeme spokojení a šťastní. Dále se mimo jiné Csíkszentmihályi zabývá též vlivem kreativity na spokojený život (Csikszentmihalyi, 1997; Csíkszentmihályi, 2015).

Ed Diener je významným autorem v oblasti pozitivní psychologie. Tématy štěstí, spokojenost a osobní pohoda se zabývá více jak třicet let. Je též autorem metody zjišťování osobní pohody Satisfaction With Life Scale (Diener, Emmons, Larsen, & Griffin, 1985; Zemanová, Dolejš, 2015). Diener popisuje u osobní pohody tři složky: emoční složku (emoční odpověď) a dvě kognitivní složky (celkovou spokojenost se životem a spokojenost s různými oblastmi života). V emoční složce převažují pozitivní emoce nad negativními emocemi. Do celkové hodnoty životní spokojenosti vstupuje také vliv spokojenosti v jednotlivých aspektech života. Jedincovo hodnocení je založeno na porovnávání momentální situace s představami o životních standardech. Životní spokojenost je individuální kognitivní úsudek o srovnáních, který se zakládá na slučitelnosti jeho vlastních životních podmínky a norem. Hodnocení je tedy subjektivní povahy, neodráží objektivní kritéria. Diener na základě svých zjištění hovoří o životní spokojenosti jako stabilním fenoménu, který zásadně nepodléhá krátkodobým vlivům (Diener, Emmons, Larsen, & Griffin, 1985, Diener, 2000; Pavot, Diener, Colvin, & Sandvik, 1991; Zemanová & Dolejš, 2015).

Diener začleňuje do celkové spokojenosti také „flourishing“ (vzkvétání), což zahrnuje zhodnocení spokojenosti v klíčových oblastech života – zdraví, vztahy, práce (Diener, Wirtz, Tov, Kim-Prieto, Choi, Oishi, & Biswas-Diener, 2010; Zemanová & Dolejš, 2015).

Mezi důležité poznatky, kterými Diener přispěl pozitivní psychologii, patří zjištění ohledně vlivu emocí na hodnocení životní spokojenosti. Zjistil, že emoční složka je klíčová pro hodnocení životní spokojenosti, není však tolik důležitá intenzita prožitých emocí, ale jejich frekvence. Připomíná, že do emoční ho prožitku patří mimické, fyziologické, motivační,

behaviorální a kognitivní komponenty (Diener, Larsen, Levine, & Emmons, 1985; Diener, 1994, Diener, 2000; Zemanová & Dolejš, 2015).

Diener též vysvětluje životní spokojenost pomocí interpersonálního a intrapersonálního srovnávání. Sociální srovnávání považuje za důležitou součást životní spokojenost. Diener hovoří o tom, že pokud lidé zhodnotí, že se jim daří lépe než ostatním lidem nebo než jim samotným v minulosti, pozitivně to přispívá k životní spokojenosti (Diener & Lucas, 2000).

Dále se Diener zabýval souvislostí štěstí a bolesti. Podle Něj je radost a štěstí úzce spojeno s bolestí, dokonce říká, že bolest je podmínkou štěstí. Hovoří o štěstí a bolesti jako o protipólech. Toto chápání ilustruje také na situacích naplňování cílů. Pokud se například musíme na nějakou zkoušku dlouho učit a je těžká, máme z případného úspěchu o to větší radost. Diener se též zabýval vlivem životních cílů životní spokojenost (Diener, 1984).

Kebza a Šolcová osobní pohodu dělí na subjektivní a objektivní. Subjektivní dále rozčleňují na čtyři dimenze: psychickou pohodu, sebeúctu, sebeuplatnění, osobní zvládání. Psychickou osobní pohodu dále člení na emocionální a kognitivní část. Objektivní osobní pohodu obsahuje funkční kapacitu organismu a zdraví, socio-ekonomický status. Šířeji do osobní pohody začleňují kognitivní složku, obsahující životní spokojenost a zásady morálky, následně emoční složku zahrnující pozitivní a negativní emoce, dále sociální a kulturní složku, která zahrnuje rozvoj vztahů autonomii, spiritualitu, ale i uspokojivé uchopení životního prostředí. Mezi základními rysy osobní pohody zařazují především trvání a stabilitu v čase (Kebza & Šolcová, 2005, Kebza & Šolcová, 2009).

Carol D. Ryffová a Corey Lee M. Keyesová se ve svém výzkumu zaměřovaly na well-being z vývojové perspektivy, zkoumala, jak se proměňuje osobní pohoda v průběhu života jedince a co ji v průběhu života nejvíce ovlivňuje. Vytvořila teorii dimenzí well-beingu. Dimenze obsahují vlivy na jedince a zároveň i cíle jedince, které umožňují spokojený život. Patří mezi ně autonomie, kontrola prostředí, osobnostní růst, pozitivní vztahy s ostatními, smysl v životě, sebehodnocení. Autonomií chápe oproštění od očekávání druhých, schopnost nepodléhat konformitě, prosazovat svoje potřeby a hodnoty. Kontrolou prostředí rozumí zmapování okolního dění se zaměřením na realizaci vlastních potřeb, cílů a zájmů. Osobní růst chápe jako rozšiřování svých schopností dovedností, znalostí atd. Pozitivními vztahy rozumí fungující dobré vztahy s dalšími lidmi, ve kterých se uplatňuje empatie a jedincům vzájemně záleží na tom, aby se jim „dařilo“. Dimenze „smysl života“ zdůrazňuje zaměření se na životní směřování, které se jedinci jeví jako smysluplné. Sebehodnocení zahrnuje pozitivní hodnocení sebe samého, akceptování dobrých i špatných vlastností a sebe samého jako celku. Například

v období mladé dospělosti jsou podle autorek typické změny v osobnostním růstu. Pokud si mladý jedinec rozšiřuje obzory, svět i život vnímá z širší perspektivy, pak má předpoklad být spokojený (Ryff & Keyes, 1995).

Keyesová zdůrazňovala sociální rozměr osobní pohody. Rozlišuje několik sociálních úrovní osobní pohody: sociální integraci – vztah jedince ke společnosti, akceptaci – pozitivní pohled jedince na společnost, přínos – hodnota jedince pro společnost, aktualizaci – pozitivní zhodnocení možností společnosti a příležitostí k rozvoji jedince, které nabízí společnost a koherenci – soudržnost ve skupině (Keyes, 1998).

Martin E. Seligman definuje osobní pohodu prostřednictvím pěti základních prvků: pozitivní́ emoce (positive emotions), angažovanost (engagement), vztahy (relationshisps), smysluplnost (meaning) a úspěch (accomplishment). Tento model se podle začátečních písmen prvků v angličtině nazývá PERMA model (Seligman, 2012).

2.3. Faktory ovlivňující osobní pohodu a životní spokojenost

V této kapitole budou v krátkosti představeny faktory, které mohou ovlivnit osobní pohodu a životní spokojenost.

Wilson v 60. letech zastával názor, že nelepší podmínky pro to být šťastný a spokojený je být mladým a zdravým člověkem, který je dobře vzdělaný a má dobrý plat. Jedná se o jedince, který je extravertní, věřící, je ženatý či vdaná a má vysokou sebeúctu a svědomitě přistupuje k práci, má přiměřené aspirace, je přiměřeně inteligentní a optimisticky naladěný (Wilson, 1967). Toto pojetí, je však již zčásti vyvrácené (Diener, Suh, Lucas, & Smith, 1999).

Blížkovská dělí faktory ovlivňující štěstí a spokojenost na objektivní a subjektivní. Mezi objektivní řadí sociodemografické a sociální vlivy a interpersonální vztahy. Do subjektivních faktorů řadí schopnost adaptace a osobnostní charakteristiky, smysl života jedince, hierarchii osobních cílů, hodnoty jedince a pozitivní iluze (pozitivní zkreslení vnímání reality). (Blížkovská, 2003).

Faktory ovlivňující osobní pohodu někteří autoři rozlišují na dva základný typy faktorů: vlivy prostředí a vlivy osobnosti jedince (Džuka & Dalbert, 1997).

Podle Seligmana je spokojenost a osobní pohoda způsobena optimálním působením konstituce jedince, vnějších okolností a volní složky jedince (Seligman, 2003).

Diener a kol. zdůrazňují vliv pozitivně laděného temperamentu, tendence dlouho nadměrně nepřemýšlet nad negativními událostmi, žití v rozvinuté společnosti, existence

důvěrných vztahů a disponováním přiměřených zdrojů k naplňování svých hodnot a cílů. Dále také připomínají, že vliv demografických faktorů je menší, než se odhadovalo a podkládají tento názor výzkumem. Dále podotýkají, že temperament a kognice, cíle, kultura a adaptační strategie mohou zmírňovat vliv externích nepříznivých vlivů. (Diener, Suh, Lucas, & Smith, 1999).

Demografické faktory jako je věk, pohlaví, příjem, rasa, vzdělání či rodinný stav podle autorů podle Dienera vysvětlují pouze 15 % variability osobní pohody (Diener, 1984).

Na vliv příjmu na osobní pohodu a spokojenost se zaměřoval Diener v roce 1993. Z jeho výzkumu vyplývá, že pokud kvůli nedostatku financí nemůžeme realizovat naše cíle či saturovat základní potřeby, poté má příjem větší negativní vliv. Pokud je však financí relativní dostatek, vliv se již zmenšuje. Celkově bychom ale mohli říci, že příjem nemá velký vliv na životní spokojenost (Diener, Sandvik, Seidlitz, & Diener, 1993; Diener, Suh, Lucas, & Smith, 1999).

Stone a kol. zkoumali spokojenost v průběhu lidského života, vytvořili křivku proměnlivosti spokojenosti v průběhu života, křivka měla tvar písmene „U“. Zajímavé bylo například zjištění že po 50 roku věku dochází ke zvyšování spokojenosti až do konce života (Stone, Schwartz, Broderick, & Deaton, 2010).

Z výzkumů zabývajících se vlivem pohlaví na životní spokojenost vyplývá, že ženy jsou spokojenější. Autoři si tento výsledek vysvětlují ženskou rolí ve společnosti, ženská role určuje větší emocionální odezvu (Wood, Rhodes, & Whelan, 1989)

Z výzkumů také plyne, že být ženatý či vdaná má pozitivní vliv na životní spokojenost, u žen je tento vliv větší než u mužů (Wood, Rhodes, & Whelan, 1989).

Z výzkumů je zřejmé, že dlouhodobější nezaměstnanost má negativní vliv na životní spokojenost, mimo jiné také kvůli absenci pravidelných interakcí s kolegy (Galambos, Barker, & Krahn, 2006; Diener, Suh, Lucas, & Smith, 1999; Výrost & Gillernová, 2015).

Při zkoumání vlivu vzdělání na životní spokojenost byly zjištěny malé, avšak významné korelace. U jedinců s malým příjmem je však vliv větší (Diener, Sandvik, Seidlitz, & Diener, 1993).

Byl nalezen vztah mezi **osobnostními charakteristikami** a spokojeností. Z výzkumu z roku 1980 vyplývá, že extraverze má pozitivní vliv na spokojenost, kdežto neuroticismus má negativní vliv na spokojenost (Costa & McCrae, 1980). Naopak výzkum z roku 2001 hovoří o tom, že extraverze má jen poměrně malý vliv na osobní pohodu, vysvětluje pouze 1 %

rozptylu osobní pohody, kdežto emocionální stabilita vysvětluje 34 % rozptylu osobní pohody (Vittersø, 2001).

Některé výzkumy se zaměřovali na zkoumání sebeúcty (self-esteem) a osobní pohody. Z výzkumu vyplývá, že sebeúcta pozitivně ovlivňuje osobní pohodu a to především v USA, v kolektivistických zemích je vliv sebeúcty na osobní pohodu nižší. Na vysokou sebeúctu měly zásadní vliv harmonické mezilidské vztahy jedinců (Kwan, Bond, & Singelis, 1997). Můžeme konstatovat, že vztahu k sobě samému bezesporu ovlivňuje osobní pohodu (Blatný 2005).

Z výzkumu na vzorku vysokoškolských studentů v České republice vyplývá, že existuje vztah mezi osobní pohodou a sociální desirabilitou (Šolcová & Kebza, 2009).

Blanchflower a kolektiv zkoumali **sociální faktory** působící na spokojenost konkrétně vliv partnerství a blízkých vztahů na osobní pohodu. Z výsledků výzkumu plyne, že pozitivní vliv na životní spokojenost má především trvalejší partnerský vztah a s tím spojený pravidelný pohlavní styk stále s jednou osobou (Blanchflower & Oswald, 2004).

Zdá se, že socializace s rodinou a přáteli se též pojí s vyšší osobní pohodou (Lelkes, 2006).

Argyle hovoří o několika dílčích pozitivně působících faktorech ovlivňujících spokojenost. Jedná se o vztahy, hmotnou a instrumentální pomoc, oporu, sdílení volnočasových aktivit. Dále autor podotýká, že osamělost a izolace působí nepříznivě na osobní pohodu (Argyle, 1992).

Následně se věnuji **dalším** nezařazeným **faktorům**. Diener a kolektiv shrnuje, že vliv zdraví na osobní pohodu je výrazný, především pokud nám zdraví znemožňuje naplňování našich potřeb a cílů (Diener, Suh, Lucas, &Smith, 1999)

Suh, Diener, Fujita zkoumali vliv pozitivních a negativních událostí v průběhu dvou let na osobní pohodu, bylo zjištěno, že osobní pohodu pozitivně či negativně ovlivňují události, které se staly v posledních třech měsících (Suh, Diener, & Fujita, 1996).

Další faktor, který může ovlivňovat osobní pohodu, jsou cíle, respektive jejich naplňování. Pokud se jedinci daří realizovat své cíle, má tento fakt pozitivní vliv na jeho osobní spokojenost, pokud se mu nedaří cíle realizovat, osobní pohoda se může snižovat (Diener, Suh, Lucas, & Smith, 1999).

Folkman zkoumal vliv copingových strategií (strategie zaměřené na vyrovnávání se se stresem a náročnými situacemi) na osobní pohodu jedince, shrnuje, že některé copingové

strategie pozitivně korelují s osobní pohodou. Mezi tyto strategie patří víra, pozitivní přerámování a na problém zaměřené řešení (Folkman, 1997).

Tento výčet faktorů ovlivňujících životní spokojenost a osobní pohodu není vyčerpávající, ale domnívám se, že postačuje k ilustraci, co vše má vliv na naši spokojenost.

2.4. Spokojenost a hodnoty

Samotná tvorba hodnot je ovlivněna mnoha faktory – osobnostními rysy, kulturou, blízkými lidmi atd., ať už jedinec preferuje jakékoli hodnoty, důležité je, jak se mu je daří naplnit. Pokud jedinec žije v souznění se svými hodnotami, obecně platí, že bude prožívat uspokojení. Oishi a kolektiv proto považují hodnoty za „moderátory" životní spokojenosti. Oishi a kol. ve studii z roku 1999, mapovali uspokojení v dílčích oblastech a celkovou spokojenost v závislosti na hodnotách respondentů. Výsledky ukazují, že uspokojení v oblastech propojených s našimi hodnotami má zásadní vliv na naši **celkovou životní spokojenost**. Například spokojenost s platovým ohodnocením byla silnějším prediktorem celkové spokojenosti u jedinců, kteří kladou na platové ohodnocení větší důraz (tato hodnota je pro ně důležitá), nežli u lidí, kteří ji nepovažují za důležitou hodnotu (Oishi, Diener, Suh, & Lucas, 1999). Podobně také Kasser a kolektiv uvádějí jako příklad vztahu hodnot a spokojenosti ze své studie, že může být dobrovolná práce (dobrovolničení) více uspokojující pro ty, kteří oceňují sociální rovnost než pro ty, kteří oceňují moc (Kasser & Ahuvia, 2002).

Zjištění z výzkumu z roku 2009 potvrzují, že osobní hodnoty mají velký význam pro hodnocení celkové životní spokojenosti. Vnější hodnotová orientace (například plat) přispívá k nižšímu hodnocení životní spokojenosti, vnitřní hodnotová orientace (například seberealizace, pomoc druhým atd.) přispívá k pozitivnímu hodnocení životní spokojenosti (Georgellis, Tsitsianis, Yin, 2009). Podobně i výzkum z roku 2001 zjistil, že jedinci, kteří upřednostňují materialistické hodnoty, jsou méně spokojení se svým životem jako celkem, stejně tak i s určitými dílčími oblastmi života (Ryan & Dziurawiec, 2001). Výzkum realizovaný na vzorku německých studentů zjistil negativní vztah mezi hodnotami vztahujícími se k výkonu a životní spokojeností (Schmid, Hofer, Dietz, Reinders, & Fries, 2005). Richins a Dawson konstatují na základě svého výzkumu, že naše štěstí a naše spokojenost neovlivňují peníze samotné, ale to, jak jsou pro nás důležité (Richins & Dawson, 1992).

Samotný autor jedné z teorií hodnot Schwartz ve svém výzkumu nenalezl vztah mezi hodnotami a osobní pohodou (Sagiv & Schwartz, 2000). Několik výzkumů však dále zjišťovalo souvislost mezi spokojeností a hodnotami pomocí vymezení hodnot podle Schwartze, výzkum

provedený v Bulharsku zjistil, že pro jedince s vysokou životní spokojenost jsou více důležité individualistické hodnoty a také hodnoty kolektivistické nežli pro jedince s nižší životní spokojeností. (Garvanova, 2017). Výsledky ukazují, že s vysokou životní spokojeností jsou pozitivně korelovány Schwartzovy hodnoty – individualismus a otevřenost ke změně a negativně jsou korelovány kolektivismus, moc a konzervatismus –opak otevřenosti ke změně (Bobowik, Basabe, Páez, Jiménez & Bilbao, 2011).

Bylo určeno několik hodnot vztahujících se k psychickému zdraví, protože pozitivně korelují s životní spokojeností – benevolence, univerzalismus, vlastní směřování, stimulace a úspěch, označované autory jako „zdravé hodnoty“. Byly také určeny hodnoty negativně korelující se spokojeností – konformita, bezpečnost a moc, označované autory jako „nezdravé hodnoty“ (Bilsky & Schwartz, 1994). Navzdory tomu ve výzkumu z roku 2009 z České republiky byl u vzorku vysokoškolských studentů nalezen pozitivní vztah mezi osobní pohodou (životní spokojeností a hodnotami konformita, bezpečí a benevolence (Šolcová & Kebza, 2009).

Ve výzkumu z roku 2002 byl prokázán pozitivní vztah mezi osobní pohodou a hodnotami osobní rovnováha a trvalých rodinných vztahů (Rask, Åstedt-Kurki, Laippala, 2002).

Studie z roku 2014 naznačuje, že duchovní (spirituální) hodnoty podporují životní spokojenost a kvalitu života v budoucnosti. Duchovní hodnoty jsou zde však definovány poměrně široce, zahrnují hodnotu laskavost, ale mimo jiné také hodnotu tradice (Zhang, Hui, Lam, Lau, Cheung, &Mok, 2014). Podobně také další autoři potvrdili spojitost nemateriálních hodnot a spokojenosti (Casas, Gonzalez, Figuer, & Coenders 2004).

Vztah životní spokojenosti a hodnot objasňují autoři Ryan a Deci teorií sebedeterminace, vysvětlují, že pokud následujeme naše vnitřní motivy za účelem zvýšení naší autonomie či kompetence či propojení s ostatními, rozvíjíme se a seberealizujeme, díky čemuž se následně zvýší pocit naší celkové spokojenosti. Naopak následování vnějších motivů za účelem získání moci či sociálního uznání či materiální odměny pocit celkové spokojenosti snižuje (Ryan & Deci, 2000).

Výzkum z roku 1991 nalezl negativní korelaci mezi mírou spokojenosti v práci a důležitostí práce. Tento vztah je podle tohoto výzkumu inverzní (Drummond & Stoddard, 1991). I další studie potvrzuje vzájemné ovlivňování důležitosti práce a spokojenosti s prací a spokojeností se životem. Důležitost práce a spokojenost s prací korelovaly negativně,

spokojenost s prací a celková životní spokojenost korelovaly pozitivně (Iris & Barrett, 1972). Na tyto výzkumy navazuje empirická část této práce, jelikož mapují souvislost míry důležitosti hodnoty a míry spokojenosti v dané oblasti. Empirická část se zaměřuje na zkoumání tohoto vztahu u více oblastí.

Výzkum z roku 2000 realizovaný na vzorku vysokoškolských studentů hovoří o vlivu **konfliktu hodnot** na kvalitu života, která obsahuje i složku životní spokojenosti. Z výsledků vyplývá, že jedinci, kteří hodnotí lásku a sebeurčení/svoboda jako dvě nejdůležitější hodnoty (ostatní hodnoty hodnotí jako méně důležité), jsou méně spokojení se svým životem, méně často prožívají pozitivní emoce, více pijí alkohol, více kouří a jsou méně spokojení se svým zdravím. Láska a svoboda jsou dle autora protichůdné hodnoty, kdy naplňování jedné z těchto hodnot, zřejmě může bránit naplňování druhé hodnoty, z čehož může plynout frustrace a následně menší spokojenost se životem. Autor výzkumu zmiňuje, že výsledek může být ovlivněn tím, že byl výzkum realizován na vzorku mladých dospělých, pro mladé dospělé je typické utváření profesní identity a osamostatňování a zároveň je typické uzavírání dlouhodobých partnerství (Hnilica, 2000).

Výzkum z roku 2016 naznačuje, že **kongruence** individuálních hodnot s hodnotami jedincovy socioekonomické skupiny přispívá k vyšší životní spokojenosti (Khaptsova & Schwartz, 2016). Závislost kongruence hodnot a spokojenosti je vysvětlován prostřednictvím tří mechanismů. Pokud by se individuální hodnoty lišily od hodnot převládajících v jeho sociálním prostředí, jedinec by cítil frustraci z nemožnosti realizovat osobní aspirace a cíle. Dále by hrozily sociální sankce, vyloučení ze skupiny či ignorování jedince. Také by mohlo docházet k vnitřním konfliktům hodnot upřednostňovaných skupinou a hodnot preferovaných jedincem. To vše má za následek snížení spokojenosti jedince (Sagiv & Schwartz, 2000). Avšak vzhledem ke studii z roku 2002 můžeme konstatovat, že materialistické hodnoty jsou tzv. „nezdravé“ (negativně korelují s životní spokojeností), i přesto, že jejich okolí upřednostňuje stejné hodnoty (Kasser & Ahuvia, 2002).

Blížkovská podotýká, že fakt, že někteří jedinci nemají jasné cíle ani hodnoty, může negativně ovlivňovat životní spokojenost a osobní pohodu. Vyzdvihuje tím samotnou přítomnost osobních hodnot a cílů pro životní spokojenost (Blížkovská, 2003).

Výzkumů zabývajících se souvislostí spokojenosti a hodnot není mnoho. Přesto, jak uvedené výzkumy naznačují vztah mezi hodnotami a spokojeností zřejmě existuje.

Většina výzkumů se zaměřila na zkoumání, které hodnoty jsou spojené s vysokou celkovou životní spokojeností či naopak s nízkou životní spokojeností.

Nemnoho výzkumů se zaměřuje na prošetření vztahů mezi hodnotovými orientacemi a životní spokojeností. Nalezené byly pouze výzkumu spojující materiální hodnotovou orientaci s nižší životní spokojeností (Ryan & Dziurawiec, 2001; Kasser & Ahuvia, 2002).

Z toho důvodu empirická část této práce na tento fakt navazuje a po vymezení hodnotových orientací prošetřuje, zda a jaká je souvislost mezi jednotlivými hodnotovými orientacemi a celkovou i dílčí spokojeností.

3.Charakteristika mladé dospělosti

V této kapitole je představeno období mladé dospělosti. Vymezeno je především prostřednictvím vývojových úkolů, emočního vývoje, sociálního začlenění a vlivu mladé dospělosti na osobnost jedince.

Období mladé neboli časné dospělosti nastupuje po období dospívání (adolescence) a předchází období střední (plné) dospělosti. Jedná se o období přechodu do nové velké etapy dospělosti. O mladé dospělosti hovoříme v souvislosti s naplněním tří kritérií: věku mezi 20 až 25-30 lety[1], převzetí určitých vývojových úkolů (nové role v oblasti zaměstnání partnerství atd.), dosažení určité úrovně osobnostní zralosti. Na rozdíl od dětství (zrání) a stáří (stárnutí) se jedná o poměrně stálé období – psychické funkce rapidně nepřibývají ani neubývají. Ale přesto i v tomto období můžeme hovořit o vývoji (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Mladou dospělost lze charakterizovat jako období utvrzení identity dospělého, ztotožnění se s rolí dospělého, směřování k produktivitě a specifikování osobních cílů. Pro tuto etapu je charakteristická samostatnost (nezávislost na rodičích), výběr a hledání partnera, udržování partnerského vztahu, zakládání vlastní rodiny. Jedinec si volí povolání a získává profesní odpovědnost (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Období mladé dospělosti se vyznačuje největší vitalitou jedince, fyzickou zdatností, svěžestí, dostatkem energie a sil (Kopecká, 2011; Millová, 2016; Štefanovič & Greisinger, 1985). Změny na fyzické úrovni v tomto období jsou většinou způsobeny životním stylem jednotlivce (diety, cvičení, nezdravé stravovací návyky, kouření, pití alkoholu, užívání drog) či u žen těhotenstvím (Millová, 2016).

Velká část kognitivních funkcí je v tomto období u zdravého jedince na svém maximu. Mladí dospělí mají potřebu rozvíjet složky inteligence (originální myšlení, emoční inteligence atd.), které již nesouvisí se školním prospěchem, ale s uplatněním v profesi (Kopecká, 2011, Millová, 2016; Schaie, 2005).

Labouvie-Vief hovoří o období tzv. postformálního myšlení, které nastává v dospělosti. V tomto období jedinec netrvá na čistě racionální logice, ale pracuje za využití všech informací, které má k dispozici, začleňuje také emoční prožitek, na problém pohlíží z různých uhlů

[1] Věkové rozpětí mladé dospělosti se u různých autorů mírně liší. Pro účel této práce však bude směrodatné vymezení Langmeiera a Krejčířové, které uvádím.

pohledu. Tento pohled by mohl být přínosný vzhledem k tématu této práce, mohli bychom se tedy domnívat, že mladý dospělý například při hodnocení spokojenosti v různých oblastech více začleňuje emoční aspekt než nedospělý jedinec (Labouvie-Vief, 1992).

3.1. Vývojové úkoly mladého dospělého

Říčan hovoří o dvou hlavních úkolech mladého dospělého – zaujmout stabilní místo ve své profesi a utřídit své mezilidské vztahy. Erikson zdůrazňuje aspekt mezilidských vztahů, nalezení a vybudovaní intimity jakožto hlavní úkol, ale též jako výzvu a příležitost tohoto stádia. Intimitu chápe jako blízkost především erotickou a sexuální. Tato blízkost má být na vyšší úrovni než v dospívání, v dospívání jedinec hledá blízkost, aby se skrz ni našel on sám. Oproti tomu mladý dospělý touží po vzájemnosti, chce poznat toho druhého, jaký je ve skutečnosti, chce ve vztahu opravdovou harmonii a je také schopný na takovém vztahu cílevědomě pracovat, ale také se přizpůsobit partnerovi či vztahu a případně mu ledacos obětovat (Erikson, 1999; Říčan, 2007). Při nevhodných podmínkách se může situace vyvinout nepříznivě a může nastat vývojová krize, například pokud jedinec byl v minulosti příliš citově zraněn odmítnutím, může zažívat strach vstoupit znovu naplno do vztahu. V takovém případě dochází k izolaci, která může mít i formu častých povrchních vztahů bez citové blízkosti (Říčan, 2007).

Havighurst hovoří o několika vývojových úkolech období mladé dospělosti. Nalezení životního partnera, vstup do manželství, založení rodiny (nové sociální role), výchova dětí, vytvoření domova, vývoj a utváření profesní kariéry, přijetí společenské, veřejné zodpovědnosti, začlenění do sociální/ch skupin/y (Havighurst, 1949).

Je ale otázkou, jak je pojetí vývojových úkolů Havighursta aktuální vzhledem k trendu odkládání některých vývojových úkolů do pozdějšího věku.

V posledních letech můžeme v České republice a v další vyspělých zemích zaznamenat trend odkládání odchodu od rodičů, sňatku a rození dětí. Hovoříme tak o jevu odkládání dospělosti, někteří autoři používají pojem vynořující se dospělost (Macková, 2016). Průměrný věk prvního sňatku u mužů byl v roce 2016 32,2 let a u žen 29,9 let, průměrný věk narození prvního dítěte byl v roce 2016 30,0 let u žen (Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2016, 2017).

Pojem vynořující se dospělost vymezil Arnett prostřednictvím následujících charakteristik: jedinec zkoumá svoji identitu, odpovídá na otázku, kdo jsem; jedná se o období nestability v lásce, zaměstnání atd.; jedinci se zaměřují na sebe; jedinci prožívají pocit „mezi“,

chtějí být svobodní, ale nechtějí činit rozhodnutí; jedinci prožívají období plné možností a experimentují (Arnett, 2007).

3.2. Emoční vývoj a sociální zařazení

Na rozdíl od minimálních změn v oblasti fyziologické, v oblasti psychosociální nastávají změny významné –zněny v sociálních rolích a vztazích v oblasti partnerství, rodiny a v oblasti vzdělání, zaměstnání. Tyto změny ovlivňují emoční prožívání jedince (Millová, 2016).

Mladý dospělí se po dokončení střední či vysoké školy, která ho připravovala k budoucí profesi, začíná zapojovat do plné **pracovní činnosti**. Někteří jedinci zůstávají u oboru, který si zvolili na škole, někteří obor mění. Někteří jedinci pracují již při škole, někteří ne. Jedinci v tomto životním období zažívají proces profesního startu, což je první fáze profesního rozvoje. Mladí dospělí přináší na pracoviště optimismus a nadšení, zároveň ale také netrpělivost a horší schopnost snášet stres v každodenním stereotypu. Někteří jedinci jsou naopak na začátku své pracovní kariery méně nadšení než starší kolegové. Období pracovního startu bývá provázeno „šokem z reality“, který je způsoben nárazem očekávání nově pracujícího a pracovní reality. Následuje období pracovní adaptace, jedinec si již přivykl pracovnímu procesu, jeho očekávání se vice shodují s realitou, je v práci šťastnější. V západní společnosti se nyní stává normou střídání více zaměstnání během života. Jedinci proto více uplatňují vlastnosti jako je flexibilita, komunikativnost. Na konci období mladé dospělosti již dochází k procesu pracovní konsolidace, jedinec již pracuje v takovém zaměstnání, které splňuje jeho očekávání a ve kterém může rozvíjet své dovednosti, je spokojenější (Langmeier & Krejčířová, 2006; Zacharová & Šimíčková-Čížková, 2011).

Obyvatelé České republiky jsou pro práci motivovaní především z finančních důvodů (z velké části z důvodů zajištění rodiny) a motivu osobního rozvoje. Tento fakt zřejmě odráží dlouhodobé preferování hodnoty rodiny mezi obyvateli České republiky (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Mladý dospělý se věnuje též **mimopracovním aktivitám**. Z výzkumu „Volný čas mladých dospělých v ČR“ z roku 2006 provedeného na 1633 respondentech ve věku 15-26 let vyplývá, „že mladí lidé tráví volný čas nejčastěji s přáteli či partnerem, nejméně často pak sami či v organizaci pro volný čas. Mezi denní aktivity respondentů patřil poslech hudby (70 %), sledování televize a videa (41 %) a stále populárnější práce s počítačem (37,1 %), ať už se jedná o programování, hry nebo internet. Sportovním aktivitám se denně či alespoň jednou týdně věnuje necelá polovina dotázaných. Mezi nejoblíbenější aktivity také patří návštěva klubů,

diskoték, zábav a večírků; více než 38 % dotázaných se této zábavě věnuje denně či alespoň jednou týdně. Nějakou volnočasovou aktivitu provozuje organizovaně 45 % respondentů, a to zejména v rámci sportovního klubu.“ (Šturcová & Bocan, 2006, s. 39).

Jak již bylo řečeno, jeden z významných úkolů mladého dospělého je navázání **intimního vztahu**. Z fáze experimentování ve vztazích jedinci přecházejí k trvalejším vztahům s jedním jedincem. Partnerský vztah začíná fází zamilovanosti, velkou roli hraje fyzická přitažlivost mezi partnery, jedinec si partnera idealizuje. Zamilovanost trvá několik měsíců. Následuje období lásky a realistického vztahu, jedinci spolu již nepotřebují trávit veškerý čas, jedinci navzájem respektují své odlišné vlastnosti, postoje, názory atd. Vztah poskytuje spokojenost a prostředí pro uspokojování psychických i fyzických potřeb a osobnostního růstu obou jedinců (Slavík, 2012, Zacharová & Šimíčková-Čížková; 2011, Langmeier & Krejčířová, 2006; Venglářová, 2008).

Dříve či později se jedinci uchylují ke společné domácnosti a někteří také ke sňatku. Ke sňatku jedince motivují především dvě potřeby. Potřeba intimního emočního soužití, které zahrnuje mimo jiné bezpečné prostředí, ale také uspokojování sexuálních potřeb. Druhou potřebou je touha po založení rodiny – mít děti a vychovávat je. Po narození prvního dítěte se z páru stává rodina, partneři jsou vystaveni novým úkolům, které se pojí s novou rolí otce a matky (Langmeier &Krejčířová, 2006)

Mladý jedinec je schopný snadno navázat nové vztahy, jedinci mají v tomto období největší množství přátel, taková přátelství často vydrží na celý život (Langmeier & Krejčířová, 2006).

V poslední době se však setkáváme s fenoménem singles, který se týká do velké míry právě mladých dospělých. Jedná se o jedince, kteří se svobodně rozhodli dlouhodobě žít bez dlouhodobého vztahu. Důvodů pro takovýto styl života může být mnoho – touha po svobodě, samostatnosti, strach z dalších zklamání (Smejkal, 2008).

Sebevědomím se zabývala longitudinální studie z roku 2015, zjistila, že v průběhu života se míra sebevědomí mění. Během dospívání, mladé a střední dospělosti se zvyšuje a vrchol zaznamenává kolem 60. roku života, poté klesá. I přesto, že mladý dospělý zřejmě ještě nezažívá vrchol svého sebevědomí, k pozitivnímu vývoji jeho sebevědomí přispívala dobré postavení v zaměstnání, dobrý finanční příjem, pozitivní sociální vztahy, pracovní spokojenost a dobré zdraví (Orth, Maes, & Schmitt, 2015).

„I když se jistě **emoční prožívání** v tomto období značně liší u různých jedinců, přesto je u většiny lidí tato doba charakterizována jako nový nástup realismu a extraverze po předchozí adolescentní introverzi.“ (Langmeier & Krejčířová, 2006, s. 177).

Intenzita prožívání je v mladé dospělosti jedna z nevětších a je proměnlivá. S rostoucím věkem intenzita emocí klesá. Pokud se však výzkum ptal na prožívání méně intenzivních pozitivních emocí, s věkem pozitivní reakce narůstaly, narůstal také vliv rozumového hodnocení situace na emocionální prožívání (Mroczek & Kolarz, 1998).

Z výzkumu z roku 2006 provedeném na respondentech ve věku 18-25 let vyplývá, že depresivní symptomy a vyjadřování hněvu se v průběhu let snížily. S rostoucí sociální podporou a manželstvím se naopak sebeúcta a pohoda zvýšila. Naopak delší nezaměstnanost působila na snížení pohody a zvýšení depresivních symptomů a snížením sebevědomí. Autoři konstatují, že začátek dospělosti, je obdobím zvyšující se psychické pohody, avšak individuální trajektorie se může lišit v důsledku působení různých vlivů (Galambos, Barker, & Krahn, 2006).

Mladí dospělí mají bohatý citový život. Jedinci si hledají partnery pro společné soužití a případné manželství a založení rodiny. Jedinci v partnerství již často žijí ve společné domácnosti, často aniž by spolu byli v manželství. Vzhledem k vývoji společnosti se posouvá hranice věku vstupu do manželství a založení rodiny (Kopecká, 2011; Millová, 2016).

Mladí dospělí jsou méně spokojení se svými sociálními vztahy než starší dospělí. S vyšším věkem lidé hodnotí sociální vztahy pozitivněji, mimo jiné také vlivem změny a získáním nových sociálních rolí (Luong, Charles, & Fingerman, 2011).

3.3. Osobnost mladého dospělého

V následující podkapitole je přiblíženo, jakým způsobem změny v období dospělosti působí na osobnost mladého dospělého.[2]

Většina autorů hovoří o stálosti osobnostních rysů v průběhu života (Conley, 1985). Costa a McCrae, kteří se zabývali především výzkumem pětifaktorového modelu osobnosti, však předkládají podklady pro tezi, že osobnost se utváří i v období mladé dospělosti, o stabilních rysech hovoří až od věku 30 let. Hovoří například o tom, že se mladí dospělí stávají

[2] Pořadí uváděných výzkumů je částečně inspirováno pořadím z kapitoly Mladá dospělost od autorky K. Millové z knihy Psychologie celoživotního vývoje (M. Blatný).

více kooperativními, sebedisciplinovanými, jinak řečeno jde o změny vedoucí ke zralosti jedince (McCrae & Costa 1994).

Další autoři potvrzují tento názor. Studie z roku 2001 sledovala pět faktorů osobnosti jedinců (Big Five) na začátku studia na vysoké škole a na konci. Korelace v čase se pohybovala od 0,63 do 0,92. Autoři shrnují, že osobnostní rysy jsou stabilní charakteristikou, přesto došlo k menším až středně velkým změnám na úrovni faktorů (rysů). Autoři zmiňují, že období studia na vysoké škole zahrnuje mnoho důležitých aspektů, které jedince mohly ovlivnit – větší nezávislost na rodině, úspěchy a neúspěchy v akademické sféře, počátky a konce romantických vztahů, posun životních cílů a vytváření celoživotních přátel (Robins, Fraley, Roberts, & Trzesniewski, 2001).

S obdobím mladé dospělosti je spjat termín zrání či zralost. Výzkum Donnellana a kol. z roku 2007 zkoumal osobnost jedinců v období dospívání a v období dospělosti, data se skládala ze sebehodnocení jedinců a z hodnocení jedinců rodiči v dopívání (průměrný věk 17,6) a následně v období mladé dospělosti (průměrný věk 27,3). Autoři se na základě výsledku výzkumu domnívají, že proces zrání, je především ovlivněn vnějšími okolnostmi v průběhu mladé dospělosti – odstěhování se od rodičů, partnerský vztah, nástup do zaměstnání. Tyto změny iniciují také charakteristiky související s přítomností větší zodpovědnosti - zvyšuje se sebekontrola a emoční stabilita, přívětivost a svědomitost. Autoři proto hovoří o „funkční zralosti“ (Donnellan, Conger, & Burzette, 2007). Další autoři též hovoří o sebekontrole, emoční stabilitě a interpersonální citlivosti jako o atributech zralosti (Hogan & Roberts, 2004). Zástupci humanistické psychologie pohlížejí na zralost ale skrze sebeakceptaci a sebeaktualizaci. Do zralosti zahrnují toleranci, schopnost rozvíjet a udržovat blízké vztahy a sebepoznání. Zralou osobu chápou jako odolnou, nesobeckou a schopnou se smát sama sobě (Allport, 1961). Jiní autoři naopak v souvislosti s vývojem jedince a zralostí zdůrazňují biologické podklady (McCrae & Costa, 2008).

Němečtí výzkumníci v longitudinální studii zkoumali vliv partnerského vztahu na osobnost mladého dospělého. Z jejich výzkumu vyplívá, že partnerský vztah během mladé dospělosti pozitivně působí na zvýšení sebeúcty, svědomitosti a extraverze a snížení neuroticismu a plachosti (Neyer & Asendorpf, 200; Neyer & Lehnart, 2007).

Výzkum z roku 2011 zkoumal vztah osobnosti mladého dospělého a zaměstnání či studia na 2000 německých respondentech. Výsledky ukazují, že mladí lidé, kteří šli na vysokou školu, byli méně svědomití, ale více spokojení než jejich vrstevníci v zaměstnání (Lüdtke, Trautwein, & Nagy, 2011).

Další výzkum se soustřeďoval na osobnost mladého dospělého spolu s formou jeho bydlení. Z výsledků plyne, že mladí dospělí, kteří žili se spolubydlícími, projevili vyšší extraverzi, přívětivost a otevřenost, ale nejmenší zvýšení svědomitosti vzhledem k ostatním vrstevníkům. Jedinci, kteří bydleli s partnerem, vykazovali nejvyšší vzestup svědomitosti. Jedinci, kteří bydleli sami, měli častěji vyšší emoční stabilitu a svědomitost než ostatní vrstevníci. U jedinců žijících stále u rodičů bylo zaznamenáno znevýhodnění ve vývoji přívětivosti a svědomitosti. Tyto výsledky připomínají význam sociálních kontextů pro rozvoj osobnosti v mladého dospělosti (Jonkmann, Thoemmes, Lüdtke, & Trautwein, 2014).

Tato kapitola měla v širších souvislostech představit populaci mladých dospělých, měla naznačit, jaké všechny faktory a souvislosti mohou ovlivnit odpovědi mladých dospělých v empirické části této rigorózní práce.

Empirická část

4.Cíl výzkumu a formulace hypotéz

Teoretická část se zaměřovala na hodnoty, hodnotové orientace a spokojenost nejprve jednotlivě, jelikož bylo provedeno jen velmi málo výzkumů, které zkoumaly hodnotové orientace a spokojenost společně, jak je zřejmé z podkapitoly *2.4 Hodnoty a spokojenost*.

Empirická část má nejprve explorativní povahu při hledání hodnotových orientací, následně ověřuje hypotézy týkající se současně hodnotových orientací a spokojenosti. Využívá kvantitativních dat a navazuje na diplomovou práci na téma Hodnoty a spokojenost mladých dospělých (Boubelová, 2018). Byla využita i data, která v diplomové práci nebyla uplatněna (data z Dotazníku životní spokojenosti), dále byla jiným způsobem zpracovává některá data, která již byla analyzována v diplomové práci (hodnocení důležitosti a spokojenosti u 23 hodnot/oblastí). Empirická část se snaží o vymezení hodnotových orientací a následně testuje, zda je a případně jaká souvislost mezi jednotlivými hodnotovými orientacemi a mírou celkové spokojenosti a spokojenosti v dílčích oblastech života.

Cílem výzkumu je prošetřit, zda vyšší hodnocení důležitosti některých oblastí respondenty tvoří určité shluky (tzn. hodnotové orientace) a případně jaké. Dále si výzkum klade za cíl prošetřit souvislost těchto nalezených hodnotových orientací a míry celkové spokojenosti a spokojenosti v dílčích oblastech života.

Hlavní východiska výzkumu:

Mnoho autorů se snaží o shlukování současně preferovaných hodnot do tzv. hodnotových orientací, někteří autoři shlukují dle proměnných (hodnot) a někteří dle respondentů (Sak, 2000; Osecká 2001). Nebylo nalezeno mnoho výzkumů, které zkoumají souvislost hodnotových orientací a životní spokojenosti jako celku či v oblastech. Existuje několik výzkumů, které nalézají negativní vztah materialistické hodnotové orientace a životní spokojenosti (Ryan & Dziurawiec, 2001; Kasser & Ahuvia, 2002).

Tento výzkum si klade za cíl prošetřit souvislosti i mezi dalšími hodnotovými orientacemi (pokud budou nalezeny) a životní spokojeností v dílčích oblastech i v celku.

Hodnoty jsou zde vnímány jako subjektivní hodnocení důležitosti různých oblastí, které je v čase stabilní (Cakirpaloglu, 2009; Průcha, Walterová, & Mareš, 2009). Hodnotové

orientace jsou vnímány jako „shluky“ či „trsy“ hodnot, lze k nim přistupovat skrze shlukování proměnných či jedinců (Sak, 2000; Osecká 2001). Dotazník hodnot a spokojenosti, který byl vytvořený pro účel tohoto výzkumu, využívá vymezení 23 hodnot stanovených Sakem (Sak, 2000). Na životní spokojenost je zde nahlíženo z perspektivy konceptu Dienera, konkrétně je zde zkoumána životní spokojenost jako celek a také životní spokojenost v dílčích oblastech. Životní spokojenost je zde pojímána jako subjektivní kognitivní hodnocení, které se výrazně neproměňuje v čase (Diener, Emmons, Larsen, & Griffin, 1985; Diener, 2000; Pavot, Diener, Colvin, & Sandvik, 1991; Fahrenberg, Myrtek, Schumacher, & Brähler, 2001). Za mladého dospělého je v tomto výzkumu považován jedinec ve věku 20 až 30 let (Langmeier & Krejčířová, 2006).

Hlavní výzkumná otázka a výzkumné hypotézy se opírají o zjištění, která přineslo několik výzkumů, zaměřujících se na hodnotové orientace (Sak, 2000; Osecká 2001). A výzkum zaměřený na mapování celkové životní spokojenosti a spokojenosti v dílčích oblastech u materiální hodnotové orientace (Ryan & Dziurawiec, 2001; Kasser & Ahuvia, 2002). Nebyl nalezen žádný výzkum, který by se snažil o vymezení hodnotových orientací a následně by zkoumal jejich souvislost s životní spokojeností, tak jak se o to snaží tento výzkum.

Klíčové pro zodpovězení hlavní výzkumné otázky je nejprve vymezení hodnotových orientací a posléze testování, zda existuje mezi nimi souvislost v celkové spokojenosti a spokojenosti v dílčích oblastech. Data byla získána v šetření kvantitativního charakteru.

Pro kvantitativní výzkum byla použita metoda dotazování. Dotazník hodnot a spokojenosti a Dotazník životní spokojenosti celkem vyplnilo 726 respondentům (počet po pročištění dat) ve věku mladé dospělosti (20-30 let). Data byla získána online, prostřednictvím internetu. Dotazník hodnot a spokojenosti byl vytvořený pro účely tohoto výzkumu, skládal se z hodnocení důležitosti 23 hodnot a spokojenosti v 23 souhlasných oblastech. Dále byl použit standardizovaný Dotazník životní spokojenosti. V analýze se nepracovalo s normami dotazníku vzhledem k velkému počtu respondentů a faktu, že pro tento dotazník jsou dostupné pouze německé normy (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher & Brähler, 2001).

Hlavní výzkumná otázka:

Existuje souvislost mezi nalezenými hodnotovými orientacemi a mírou celkové životní spokojenosti HS1[3] a HS2[4] a spokojenosti v dílčích oblastech?

Dílčí výzkumné otázky:

1) Jaký počet hodnotový orientací dle respondentů se bude statisticky jevit jako nejideálnější?
2) Jaké hodnotové orientace podle respondentů budou nalezeny?
3) Jaké hodnotové orientace podle hodnot budou nalezeny?
4) Jak se nalezené hodnotové orientace budou lišit v dosažené celkové spokojenosti HS1?
5) Jak se nalezené hodnotové orientace budou lišit v dosažené celkové spokojenosti HS2?
6) Jak se nalezené hodnotové orientace budou lišit v dosažené spokojenosti v dílčích oblastech?

Stanovení hypotéz:

H01: Hodnotové orientace se nebudou lišit v míře celkové spokojenosti HS1.

HA1: Alespoň jedna hodnotová orientace se bude lišit v míře celkové spokojenosti HS1.

H02: Hodnotové orientace se nebudou lišit v míře celkové spokojenosti HS2.

HA2: Alespoň jedna hodnotová orientace se bude lišit v míře celkové spokojenosti HS2.

H03: Hodnotové orientace se nebudou lišit v míře spokojenosti v dílčích oblastech.

HA3: Alespoň jedna hodnotová orientace se bude lišit ve spokojenosti alespoň v jedné z oblastí.

Tyto hypotézy byly testovány pro řešení se dvěma hodnotovými orientacemi a také pro variantu s šesti hodnotovými orientacemi.

---

[3] Celková spokojenost HS1 byla počítána z dat z Dotazníku hodnot a spokojenosti jako součet hrubých skórů hodnocení spokojenosti v 23 oblastech.

[4] Celková spokojenost HS2 byla počítána z dat z Dotazníku životní spokojenosti dle manuálu jako součet hrubých skórů oblastí zdraví, finanční situace, volný čas, vlastní osoba, sexualita, přátelé, známí, příbuzní a bydlení.

5. Výzkumný soubor

Výzkumný vzorek se skládá z anonymních respondentů ve věku mladé dospělosti (20–30 let), respondenti byli oslovováni pomocí internetu. Internetový odkaz na online dotazník umístěný na stránce docs.google.com, byl sdílen na různé diskuzní stránky a facebookové skupiny s prosbou pro další šíření. Sběr dat byl prováděn v období od ledna 2018 až konce února 2018, byl proveden metodou samovýběru a následně metodou sněhové koule. Celkový počet respondentů byl 854, po pročistění (kritéria vyloučení respondentů byla stanovena předem) od neúplných dat či od dat respondentů v jiné věkové kategorii vzorek čítal 784 respondentů, následně byl vzorek dále pročištěn od respondentů s vysoce nekonzistentními odpověďmi. Dvě či tři oblasti vybrané respondentem mezi tři nejdůležitější nebyly hodnoceny respondentovým maximem v hodnocení důležitosti, z tohoto důvodů bylo vyřazeno 55 respondentů za účelem větší věrohodnosti výsledků. (S odpověďmi z části, kde respondenti vybírali tři nejdůležitější hodnoty, se v této práci nepracuje) Následně byl vyloučeni ještě 3 respondenti, jelikož hodnotili všechny oblasti důležitosti a spokojenosti stejně. Respondentů po pročistění zbylo **726** z toho mužů 274 (38 %) a žen 452 (62 %).

Pro stanovení věkové hranice respondentu bylo použito vymezení mladé dospělosti, jakožto období od 20. roku věku do 30. roku věku (Langmeier & Krejčířová, 2006). *Věková struktura vzorku* je zobrazena v grafu 1.

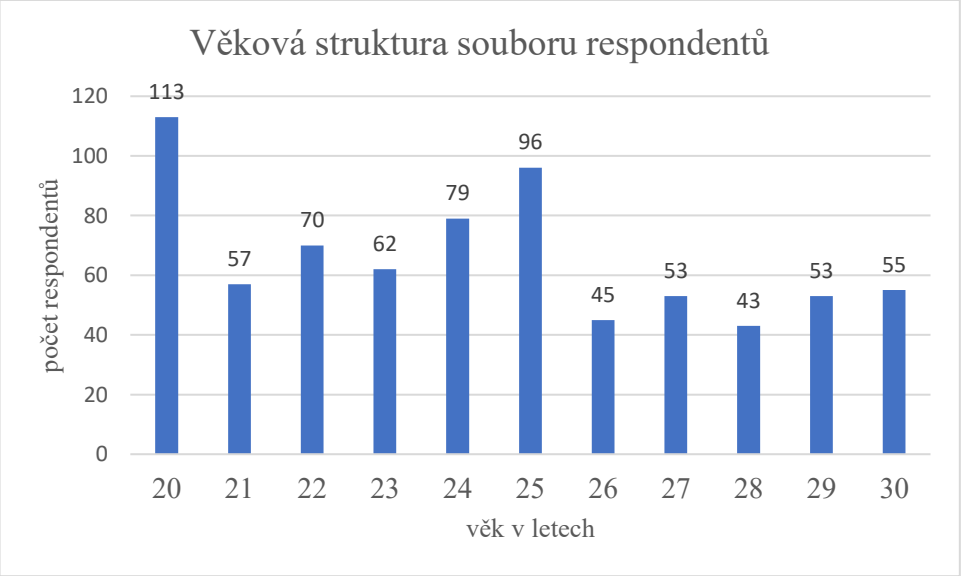

Graf 1 - Věková struktura vzorku

Bydliště: Ve velkém městě (nad 100 tisíc obyvatel) většinu svého života stavilo 46 % (334) respondentů, 35 % (255) v malém městě (pod 100 tisíc obyvatel), 19 % (135) na vesnici, méně než jedno procento (2) respondentů tuto informaci nesdělilo.

Nejvyšší dokončené vzdělání: Dokončené vysokoškolské vzdělání (včetně Bc.) uvedlo 50 % (365) participantů, dokončené středoškolské vzdělání s maturitou uvedlo 47 % (340), vyučen bez maturity uvedlo 1 % (8) respondentů a jako nejvyšší dosažené vzdělání uvedlo základní vzdělání pouze 1 % (8), méně než jedno procento (5) respondentů tuto informaci nesdělilo.

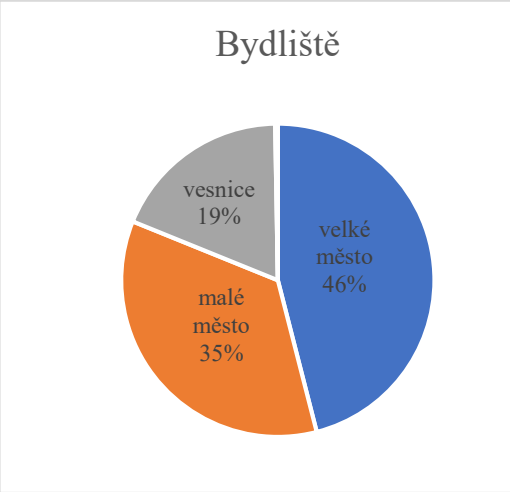

Graf 2 - Rozdělení dle bydliště

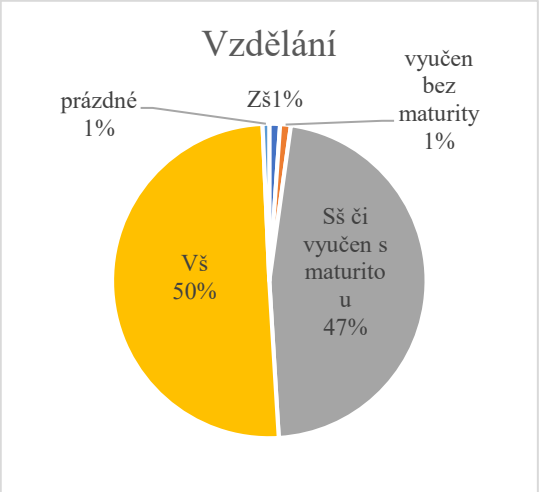

Graf 3 - Rozdělení dle vzdělání

Studenti: 66 % (481) ze všech respondentů uvedlo, že stále studuje, 34 % (245) již nestuduje. Ze studujících 28 % studuje technický obor, 28 % humanitní obor, 17 % přírodní vědy, 11% ekonomický obor, 5 % zdravotnické obory, zbylých 11 % studuje jiné obory či obor neuvedlo.

Zaměstnání: 63 % (455) ze všech respondentů uvedlo, že je zaměstnáno. 37 % (271) uvedlo, že není.

Partnerský vztah: 63 % (460) ze všech respondentů uvedlo, že jsou momentálně v trvalejším partnerském vztahu, 37 % (266) ze všech respondentů uvedlo, že v trvalejším partnerském vztahu není.

Rodinný stav: Z hlediska rodinného stavu se vzorek dělil na 85 % (615) respondentů svobodných, 14 % (103) ženatých, vdaných či v registrovaném partnerství, méně než jedno procento (5) je ovdovělých či rozvedených. Méně než jedno procento (1) respondentů tuto informaci nesdělilo vůbec.

Děti: 87 % (630) ze všech respondentů nemá dítě, 13 % (96) ze všech respondentů má dítě či děti.

Domácnost: 41 % (294) respondentů žije v jedné domácnosti s partnerem či partnerkou, 33 % (243) respondentů žije v jedné domácnosti s někým z rodiny, 19 % (135) respondentů žije se spolubydlícím, 7 % (53) respondentů žije samo, méně než jedno procento (1) respondentů tuto informaci neuvedlo vůbec.

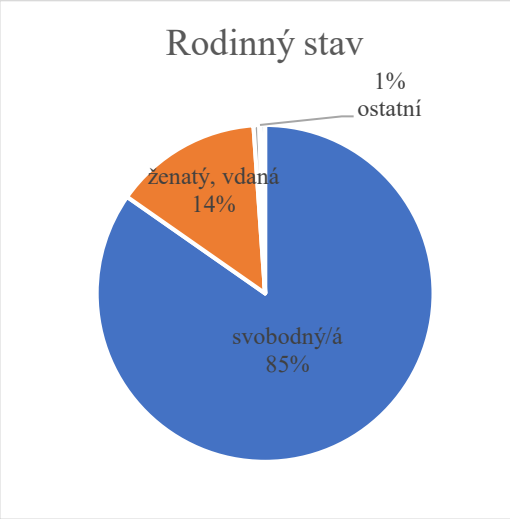

Graf 4 - Rozdělení dle rodinného stavu

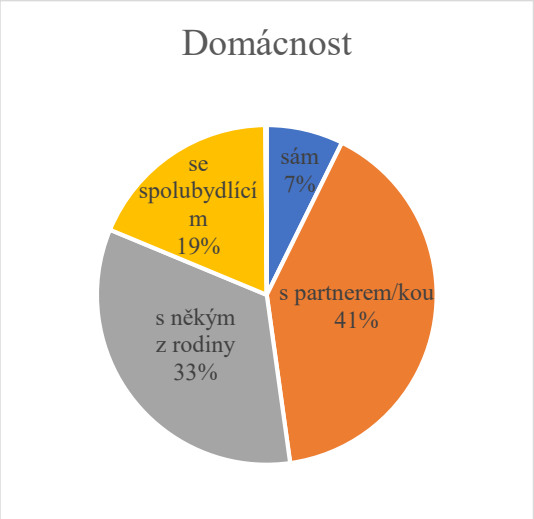

Graf 5 - Rozdělení dle domácnosti

Zdravotní potíže: 95 % (686) participantů uvedlo, že nemají trvalejší zdravotní potíže, 5 % (39) respondentů uvedlo, že trpí trvalejšími zdravotními potížemi. Méně než jedno procento (1) participantů tuto informaci neuvedlo vůbec.

Finanční samostatnost: 57 % (413) participantů ze všech uvedlo, že není finančně samostatných, 43 % (313) respondentů uvedlo, že je.

Víra: 73 % (527) respondentů uvedlo, že nejsou věřící. 27 % (196) uvedlo, že jsou věřící. Méně než jedno procento (3) respondentů tuto informaci nesdělilo vůbec.

Ovlivnění a životní události: 87 % (629) respondentů zamítlo, že by jejich odpovědi v tomto dotazníku mohly být ovlivněny nějakou nedávnou životní událostí, 13 % (96) připustilo, že mohlo být ovlivněno v pozitivním či negativním slova smyslu nějakou nedávnou životní událostí. Z 13 % respondentů, kteří uvedli, že mohly být jejich odpovědi ovlivněny, uvedlo 19 % rozchod jako událost, která je mohla ovlivnit, dále narození či očekávání potomka 13 %, zdravotní potíže 9 %, stěhování 8 % úmrtí někoho z rodiny 7 %, svatba či zásnuby 3 %, zbylých 41 % uvedlo jiný důvod či důvod neuvedlo.

Jedná se o poměrně specifický soubor respondentů. Ve vzorku převažují ženy, průměrný věk respondentů je 24,4 a medián 24 let. Výzkumný soubor se skládá převážně z absolventů vysokých a středních škol. Většina respondentů pochází z velkého města a stále studuje a je zaměstnána. Více než polovina respondentů je v trvalejším partnerském vztahu, jsou svobodní, nejčastěji žijí s partnerem či partnerkou v jedné domácnosti, současně nemají trvalejší zdravotní potíže a nejsou věřící.

6. Metoda, postupy sběru dat a jejich zpracování

Ke sběru dat byla využita metoda dotazování. Použitý dotazník hodnot a spokojenosti je uveden v Příloze 1, dále byl administrován Dotazník životní spokojenosti. Metoda dotazování byla zvolena, jelikož umožnovala získat v poměrně krátké době poměrně velké množství dat za minimum nákladů. Data byla sbírána online prostřednictvím sociálních sítí v období leden 2018 až únor 2018.

Nejprve se respondentovi zobrazila informace o účelu výzkumu, anonymitě a odhadované době vyplňování. Dotazník se skládal z několika částí, které se postupně zobrazovaly, nejprve byl respondent požádán o zodpovězení demografických otázek, následně byl vyzván k hodnocení důležitosti 23 oblastí (hodnot) na pětibodové škále (1 - velmi nedůležitá, 5 - velmi důležitá), řazení oblastní bylo pro každého respondenta jiné – náhodné.

Každou hodnotu posuzovali participanti zvlášť na pětibodové škále, zadání k hodnocení důležitosti hodnoty znělo: „V následujícím náhodně seřazeném seznamu je uvedeno 23 různých hodnot. Vaším úkolem je u každé hodnoty označit, jak důležitá pro Vás je. Použijte prosím tuto škálu (zaškrtněte vždy odpovídající políčko). Jsem si vědoma, že většina níže zmíněných hodnot je v jisté míře důležitá. Přesto, prosím, pokuste se míru důležitosti rozlišit na škále."

Následně měli respondenti možnost doplnit oblast, která jim v seznamu chyběla a ohodnotit její důležitost. Poté měli participanti za úkol uvést 3 pro ně nejdůležitější hodnoty (oblasti) z výběru opět 23 hodnot. Poté byl zařazen Dotazník životní spokojenosti (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher, & Brähler, 2001). V poslední části dotazníku byli respondenti vyzváni k hodnocení 23 oblastí na pětibodové škále (1 - velmi nespokojený, 5 - velmi spokojený), tentokrát však z pohledu spokojenosti s danou oblastí, opět bylo seřazení oblastí náhodné pro každého respondenta. U každé hodnoty pak zvlášť hodnotili, jak moc se v ní cítí v současnosti spokojeni. Zadání k hodnocení spokojenosti v dané hodnotě znělo: „*V následujícím náhodně seřazeném seznamu je uvedeno 23 různých oblastí. Vaším úkolem je u každé hodnoty/oblasti označit, jak jste spokojeni s jejím naplněním. Použijte, prosím, tuto škálu (zaškrtněte vždy odpovídající políčko).*" Úplný závěr testu obsahoval poděkování za spolupráci a čas.

V Dotazníku hodnot a spokojenosti byla použita matice hodnot Petra Saka, která obsahuje 23 hodnot – oblastí, a to: být užitečný druhým, demokracie, koníčky, láska, majetek, mír, plat, politická angažovanost, pravda, poznání, přátelství, rodina a děti, rozvoj vlastní osobnosti, soukromé podnikání, společenská prestiž, svoboda, úspěšnost v zaměstnání, veřejně

prospěšná činnost, víra, vzdělání, zajímavá práce, zdraví, životní partner, životní prostředí (Sak, 2000).

Pro účel tohoto výzkumu byla přeformulována oblast „Bůh“ na „víra“. Sakovo vymezení hodnot se jevilo nejvhodnější ke zkoumání. Jiné přístupy využívaly příliš velké množství hodnot či naopak příliš malé. Zároveň je výhodou že Sakovo pojetí pochází z českého prostředí, je zde také možnost porovnání s jeho daty. V zadávání dotazníku nebylo využito párového srovnání, které Sak využíval ve svém výzkumu, jelikož se to jevilo za nevhodné pro tento design výzkum.

Součtem hrubých skórů u hodnocení spokojenosti v 23 oblastech byl stanoven Celkový skór životní spokojenosti (HS1), se kterým se dále pracovalo ve statistické analýze.

Dotazník životní spokojenosti se skládá z deseti oblastí 1) zdraví, 2) práce a zaměstnání, 3) finanční situace, 4) volný čas, 5) manželství a partnerství, 6) vztah k vlastním dětem, 7) vlastní osoba, 8) sexualita, 9) přátelé, známí a příbuzní, 10) bydlení. Každá oblast je sycena sedmi položkami. Každá položka je hodnocena na sedmi bodové škále (od velmi nespokojen a po velmi spokojen). Dotazník umožňuje počítat jednak dílčí skóre pro jednotlivé oblasti a jednak celkovou životní spokojenosti (HS2), která je součtem oblastí zdraví, finanční situace, volný čas, vlastní osoba, sexualita, přátelé, známí, příbuzní a bydlení. Oblasti práce a zaměstnání, manželství a partnerství, vztah k vlastním dětem se do celkové životní spokojenosti nepočítají, protože se předpokládá, že ne každý respondent má zaměstnání, partnera a děti. Dotazník je určen jak pro individuální diagnostiku, tak pro posouzení životní spokojenosti u vybraných skupin populace. Pro tento dotazník jsou vytvořené normy pouze na německém vzorku. V manuálu dotazníku je doporučováno při větších statistických šetřeních využít hrubých skórů nikoli norem. (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher, & Brähler, 2001).

Pro **zpracování** dat byl použit program Software IBM SPSS, Microsoft Excel, Jamovi 0.9.5.12, R verze 3.6.1, Rstudio verze 1.2.1335, nejprve byla data pročištěna a kódována na číselné hodnoty a následně statisticky zpracována (IBM Corp, 2013, The Jamovi project, 2019, R Core Team, 2019, RStudio Team, 2015)

Pro ošetření možného zkreslení dat, které mohlo být způsobené subjektivním vnímání a použitím hodnotící škály, byla jednotlivá hodnocení důležitosti 23 hodnot transformována na rozdíly/rezidua od průměrného hodnocení dané hodnoty respondentem. Záporné hodnoty vyjadřují hodnocení pod průměrem hodnocení daného jedince a kladné hodnoty nad průměrem hodnocení daného jedince, nula tak vyjadřuje průměrné hodnocení jedince.

První část výzkumu je explorativní povahy, snaží se o vymezení hodnotových orientací dle hodnot a dle jedinců, následuje část, která testuje hypotézy vztahující se k hodnotovým orientacím a spokojenosti.

Pro zjištění **hodnotových orientací podle hodnot** (nalezení trsů hodnot dle podobnosti) byla vzhledem k povaze dat a záměru výzkumu použita metoda PCA (Principal Component Analysis, Analýza hlavních komponent). Počet možných komponent byl určen podle scree plotu (sutinového grafu), podle eigenvalues (vlastních čísel), procent vysvětlené variance a v závěru i podle smysluplnosti výsledku vzhledem k dosavadním výzkumům. Jako metoda rotace byla nastavena Direct Oblimin Method.

Hodnotové orientace dle hodnot byly dále zjišťovány pomocí hierarchické shlukové analýzy, pro určení podobnosti byla použita Wardova metoda a jako určení vzdálenosti byla zvolena druhá mocnina Euklidovské metriky (euclidian distance).

Pro zjištění **hodnotových orientací dle respondentů** (nalezení typů jedinců dle preferovaných hodnot) byla použita shluková analýza, a to konkrétně metoda k-means. Pro určení vzdálenosti byla použita Eukleidovská metrika (euclidean distance). Data byla před analýzou randomizována. Shluková analýza se používá především při hledání klasifikačních struktur objektů. Strukturou je myšleno rozdělení objektů do určitého systému kategorií, které zohledňují podobnosti objektů patřících do dané kategorie zároveň berou v potaz nepodobnost objektů patřících do jiných kategorií. Cílem shlukové analýzy je najít takovou kategorizační strukturu, která bude ve shodě s poměry v datech a bude odrážet „přirozené skupiny“ (Hendl, 2004).

Pro stanovení počtu shluků bylo použito několik metod. Byly vybrány různé metody učení počtu shluků, aby byla představena různorodost přístupů. Jedná se o tyto metody Metoda Elbow (Within cluster sum of squares), Average silhouette (Metody siluety), The gap statistic, Calinského kritérium, Metoda využívající 26 kritérií. Následně byly vybrány nejvhodnější počty shluků a poté byla vybraná řešení podrobněji představena.

Na základě porovnání výsledků jednotlivých metod pro určení počtu shluků se jevilo jako nejoptimálnější rozdělní do dvou a šesti shluků/hodnotových orientací, z toho důvodu byly následné testy provedeny pro variantu dvou shluků a šesti shluků.

Nejprve byla zkoumána souvislost **hodnotových orientací (shluků) a spokojenosti** (celková spokojenost HS1, celková spokojenost HS2, spokojenost v dílčích oblastech) u dvou shluků poté u šesti shluků.

Celková spokojenost HS1 byla počítána jako součet hrubých skórů hodnocení spokojenosti v 23 oblastech. Celková spokojenost HS2 byla počítána z dat z Dotazníku životní spokojenosti dle manuálu jako součet hrubých skórů oblastí zdraví, finanční situace, volný čas, vlastní osoba, sexualita, přátelé, známí, příbuzní a bydlení. Tyto dvě celkové spokojenosti HS1 a HS2 spolu silně korelují ($r_s = 0{,}706$, $p<0{,}00001$), ($r = 0{,}717$, $p<0{,}00001$).

Bylo testováno, zda se dva shluky liší v celkové spokojenosti HS1, HS2 a spokojenosti v dílčích oblastech. Nejprve byl proveden test normality (Shapiro-Wilkův test), jelikož se normální rozdělení nepotvrdilo ani v jednom případě, byly rozdíly mezi shluky porovnávány neparametrickým testem Mann-Whitney pro dva nezávislé výběry.

Následně byl zkoumaný rozdíl hodnotových orientací ve spokojenosti u šesti shluků. Bylo testováno, zda se shluky liší v celkové spokojenosti HS1, HS2 a dílčích oblastech spokojenosti. Na základě testu normality (Shapiro-Wilkův) a testu shodnosti rozptylů (Levenův test) byl pro posouzení rozdílů v celkové spokojenosti HS1, HS2 a dílčích oblastech spokojenosti mezi šesti shluky použit Kruskal-Wallis test. Pro zjištění, jak se mezi sebou liší jednotlivé skupiny byla použita následující metoda Dwass-Steel-Critchlow-Fligner párového porovnání.

Vzhledem k velkému počtu testování byly dosažené p-hodnoty korigovány pomocí Benjamini–Hochberg procedury. Velikosti účinku byly vypočítány pomocí nástroje Psychometrica nebo v programu Jamovi (The Jamovi project, 2019, Lenhard, & Lenhard, 2016).

7. Výsledky výzkumu a jejich analýza

Hodnotové orientace dle hodnot

Pro zjištění hodnotových orientací podle hodnot byla nejprve použita PCA analýza. Metoda umožňuje rozdělení do libovolného množství komponent. Z toho vyplývá problematické stanovení ideální počtu komponent. Následující graf 6 může naznačit, který počet komponent by mohl být ideální, jeví je jako smysluplné uvažovat o 6 maximálně 8 komponentách, ale z grafu 6 to není zcela jasné, uvádím ho pro ilustraci.

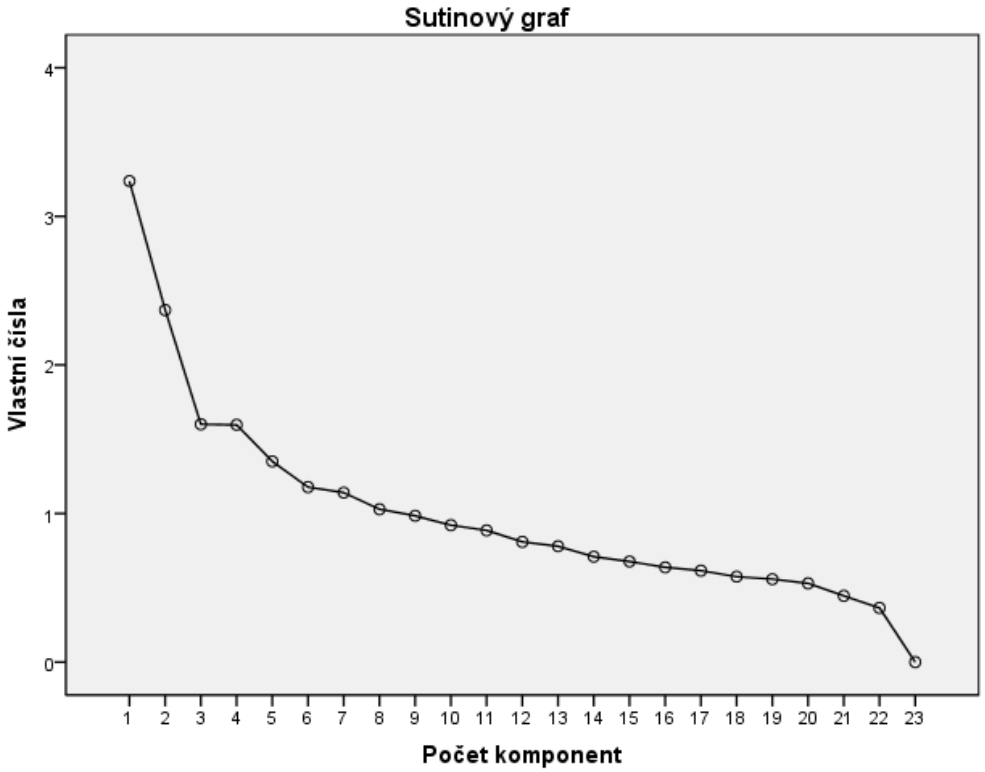

Graf 6 - Hodnotové orientace dle hodnot, sutinový graf

Celkově vysvětlené variance				
	počáteční vlastní hodnoty (eigenavalues)			distribuce variance po rotaci
komponenta	celkem	% variance	kumulativně %	celkem
1	3,238	14,076	14,076	2,988
2	2,369	10,302	24,378	2,383
3	1,601	6,959	31,337	2,098
4	1,597	6,943	38,281	1,641
5	1,351	5,874	44,154	1,632
6	1,178	5,122	49,276	1,367
7	1,141	4,960	54,236	
8	1,029	4,474	58,710	
9	,985	4,281	62,991	
10	,922	4,008	66,999	
11	,887	3,855	70,854	
12	,809	3,519	74,372	
13	,780	3,391	77,763	
14	,710	3,085	80,848	
15	,677	2,945	83,793	
16	,638	2,773	86,566	
17	,615	2,676	89,242	
18	,575	2,500	91,743	
19	,558	2,427	94,170	
20	,530	2,305	96,475	
21	,446	1,940	98,414	
22	,365	1,586	100,000	
23	,000	,000	100,000	

Tabulka 1 – Podíl vysvětlené variance

V tabulce 1 můžeme vidět, že celkem osm komponent má eigenvalue (vlastní hodnotu) vyšší než jedna, lze tedy uvažovat o maximálně osmi komponentách. Zároveň je ale vidět, že od počtu pěti komponent vysvětluje každé další řešení méně než 6 %. Konkrétně pak můžeme vidět, že šest komponent vysvětluje 49% variance, sedm komponent 54 % a osm komponent by vysvětlilo 59 % celkové variance.

Není zcela jednoznačné, jaký počet komponent je ideální, z toho důvodu jsou uvedeny řešení pro 6,7,8 komponent. Byly zvoleny tyto počty komponent vzhledem ke statistickým výsledkům tohoto šetření a celkově smysluplnosti výsledků, ale také se přihlíželo k výsledkům již provedených výzkumů hodnotových orientací, kde se počet hodnotových orientací pohyboval kolem sedmi (Sak, 2000, Osecká, 2001). U každého řešení je uvedena tabulka „Pattern Matrix“ (vzorová matice), tabulka „Structure Matrix“ (strukturální matice) pro každé řešení je uvedena v Příloze 2.

Níže jsou představeny výsledky vždy pro vybraný počet komponent.

Výsledky pro 6 komponent

Pattern Matrix

	komponenta					
	1	2	3	4	5	6
plat	,688					-,240
veřejně prospěšná činnost	-,672	-,229				
majetek	,663					-,370
být užitečný druhým	-,613					
víra	-,513		-,290		-,274	
úspěšnost v zaměstnání	,450				,315	
životní prostředí	-,407	-,292		,220		
láska		,857				
životní partner		,848				
rodina a děti		,665				-,251
demokracie			,792	-,260		
mír			,685			
svoboda	,315		,533			,523
společenská prestiž	,273	-,205	-,315			
zdraví				,699		
koníčky		-,229	-,242	,632		
politická angažovanost		-,290		-,458		
přátelství				,427	,267	
vzdělání					,687	
soukromé podnikání	,252				-,675	
zajímavá práce			-,234		,416	,205
rozvoj vlastní osobnosti			-,344			,611
pravda poznání	-,273					,571

Tabulka 2 - Pattern Matrix, výsledky pro 6 komponent

První komponenta je kladně sycena položkami plat, majetek, úspěšnost v zaměstnání, záporně je sycena veřejně prospěšnou činností, být užitečný druhým, vírou, životním prostředím. Druhá komponenta je kladně sycena láskou, životním partnerem a rodinou. Třetí komponenta je kladně sycena demokracií, mírem a svobodou a záporně společenskou prestiží. Čtvrtá komponenta je kladně sycena zdravím, koníčky a přátelstvím, záporně politickou angažovaností. Pátá komponenta je kladně sycena vzděláním a zajímavou prací a záporně soukromým podnikáním. Šestá komponenta je kladně sycena rozvojem vlastní osobnosti a pravdou a poznáním.

Výsledky pro 7 komponent

Pattern Matrix

	komponenta						
	1	2	3	4	5	6	7
plat	,777						
majetek	,774					-,293	
být užitečný druhým	-,602				-,241		
veřejně prospěšná činnost	-,573	-,217			-,325		
víra	-,550			-,319			
úspěšnost v zaměstnání	,473			,394			-,225
láska		,860					
životní partner		,857					
rodina děti		,685				-,201	
politická angažovanost	-,222	-,326	-,260			-,242	
životní prostředí	-,211	-,242	,649				
zdraví	,329		,627				,264
mír			,552		,235	-,309	
společenská prestiž	,212	-,234	-,477		-,202		
vzdělání				,716			
soukromé podnikání	,311			-,641			-,213
zajímavá práce			-,259	,413		,272	
svoboda					,875	,285	
demokracie					,547	-,443	
rozvoj vlastní osobnosti						,677	
pravda poznání	-,287					,599	-,214
přátelství	-,253						,757
koníčky		-,256					,718

Tabulka 3 - Pattern Matrix, výsledky pro 7 komponent

První ze sedmi komponent je kladně sycena platem, majetkem, úspěšností v zaměstnání, a soukromým podnikáním záporně být užitečný druhým, veřejně prospěšnou činností a vírou. Druhý ze sedmi komponent je kladně sycen láskou, životním partnerem, rodinou a dětmi a záporně politickou angažovaností. Třetí ze sedmi komponent je sycen kladně životním prostředím, zdravím, mírem a záporně společenskou prestiží. Čtvrtý je kladně sycen vzděláním a zajímavou prací a záporně soukromým podnikáním. Pátá komponenta je kladně sycena svobodou a demokracií. Šestá komponenta je kladně sycena rozvojem vlastní osobnosti a pravdou a poznáním. Sedmá komponenta je sycena kladně přátelstvím a koníčky.

Výsledky pro 8 komponent

Pattern Matrix

	komponenta							
	1	2	3	4	5	6	7	8
být užitečný druhým	-,698							
víra	-,674		-,259	-,390				
majetek	,594				-,263			
plat	,582						,217	
veřejně prospěšná činnost	-,579	-,215	,242			-,337		
životní partner		,900						
láska		,849						
rodina děti		,590			-,209		,245	
životní prostředí			,843			-,209		
společenská prestiž		-,252	-,514					
vzdělání				,748				
soukromé podnikání	,320			-,596			-,214	
zajímavá práce			-,215	,430	,283			
úspěšnost v zaměstnání	,373			,393				-,237
rozvoj vlastní osobnosti					,689			
demokracie					-,484	,481	-,325	
mír			,375		-,456	,236		
pravda poznání	-,320	-,206			,441	,263	,280	-,255
svoboda	,213					,950		
politická angažovanost							-,782	
zdraví	,309		,465				,506	,235
koníčky					,283			,740
přátelství	-,249		-,298					,708

Tabulka 4 - Pattern Matrix, výsledky pro 8 komponent

První z osmi komponent je sycena kladně platem, majetkem a soukromým podnikáním, záporně být užitečný druhým, veřejně prospěšnou činností a vírou. Druhá z osmi komponenta je kladně sycen životním partnerem, láskou, rodinou a dětmi. Třetí komponenta je sycena kladně životním prostředím a veřejně prospěšnou činností a mírem a záporně společenskou prestiží. Čtvrtá komponenta je kladně sycena vzděláním a zajímavou prací, úspěšností v práci a záporně soukromým podnikáním. Pátá komponenta je kladně sycena rozvojem vlastní osobnosti, pravdou a poznáním a záporně je sycena demokracií a mírem. Šestá komponenta je kladně sycena svobodou a demokracií. Sedmá komponenta je kladně sycena zdravím a záporně politickou angažovaností. Osmá z osmi komponent je kladně sycena koníčky a přátelstvím.

Druhou metodou na zjištění hodnotových orientací dle hodnot byla hierarchická shluková analýza, konkrétně Wardova metoda. Pro určení vzdálenosti byla použita druhá mocnina Eukleidovské metrika (euclidean distance).

Pokud se rozhodneme pro řešení s pěti shluky, což se podle grafu 7 jeví smysluplné, budou shluky vypadat následovně: První shluk dle hodnot obsahuje hodnoty: láska, životní partner, rodina a děti, pravda a poznání, rozvoj vlastní osobnosti, svoboda, zdraví, přátelství, mír. Druhý shluk dle hodnot zahrnuje úspěšnost v zaměstnání, zajímavou práci, vzdělání, koníčky, být užitečný druhým, životní prostředí a demokracii. Třetí shluk zahrnuje majetek, plat, společenskou prestiž. Čtvrtý shluk zahrnuje politickou angažovanost, veřejně prospěšnou činnost a soukromé podnikání. Poslední shluk obsahuje pouze víru.

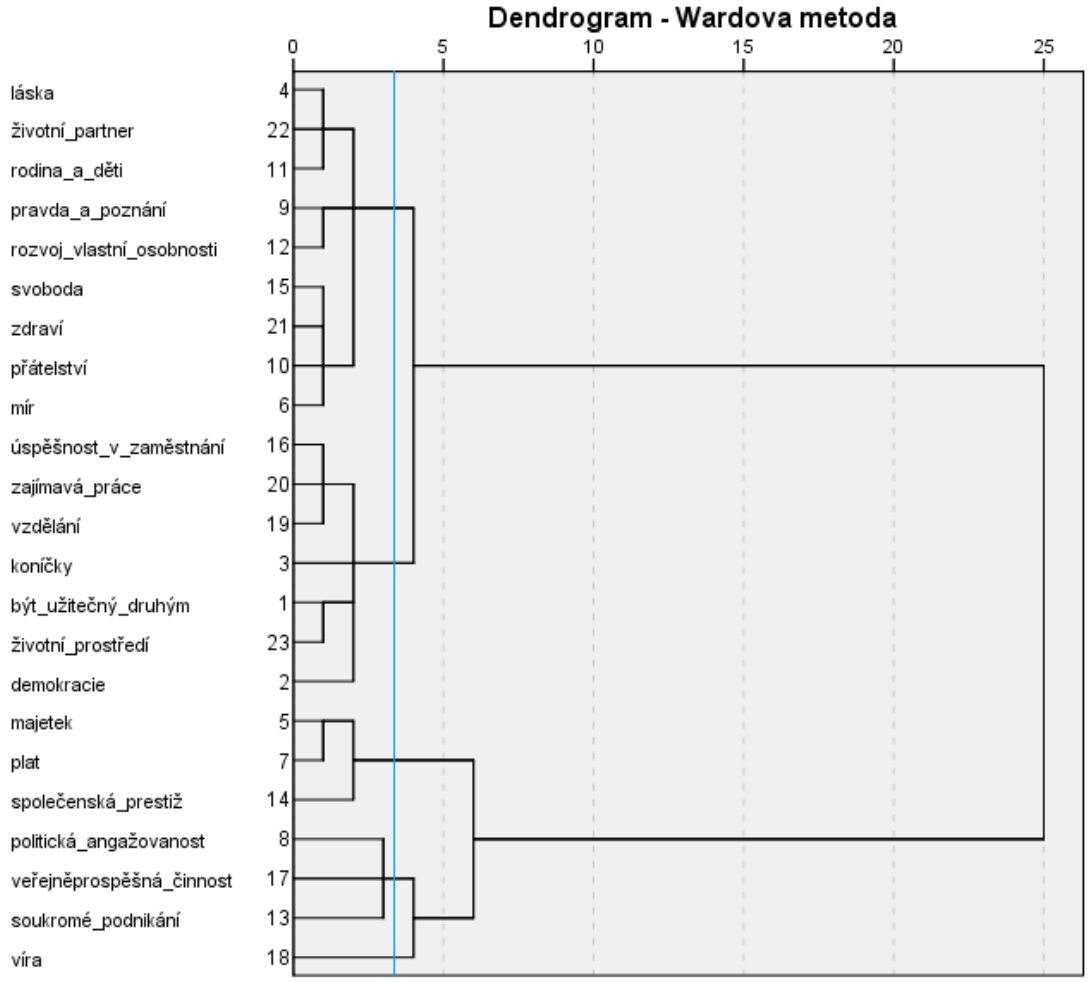

Graf 7 - Dendrogram, shluková analýza dle hodnot

Není zcela jednoznačné, které rozdělení hodnotových orientací dle hodnot je nejideálnější. Osobně bych se přikláněla k řešení se sedmi komponentami, protože je každá hodnotová orientace sycena vždy alespoň dvěma hodnotami a celkově se takové rozdělení jeví jako smysluplné.

Hodnotové orientace určené dle respondentů

Níže jsou uvedeny výsledky shlukové analýzy na randomizovaných datech za použití metody k-means (k-průměry), pro určení počtu shluků bylo použito několik metod. Nejprve jsou představeny výsledky metod pro určení počtu shluků, spolu s výsledky je krátce představena i použitá metoda, následně jsou podrobněji popsány výsledky pro vybraný počet shluků.

Podle Within cluster sum of squares (motoda Elbow)

Metoda Elbow je jednou z nejpoužívanějších metod určení ideálního počtu shluků. Tato metoda by se dala shrnout jako součet čtvercových odchylek od každého pozorování a těžiště shluku. Součet čtverců uvnitř shluku je měřítkem variability pozorování v každém shluku. Obecně je shluk, který má malý součet čtverců, kompaktnější než shluk, který má velký součet čtverců. Shluky, které mají vyšší hodnoty, vykazují větší variabilitu pozorování uvnitř shluku (Ketchen, Shook, 1996).

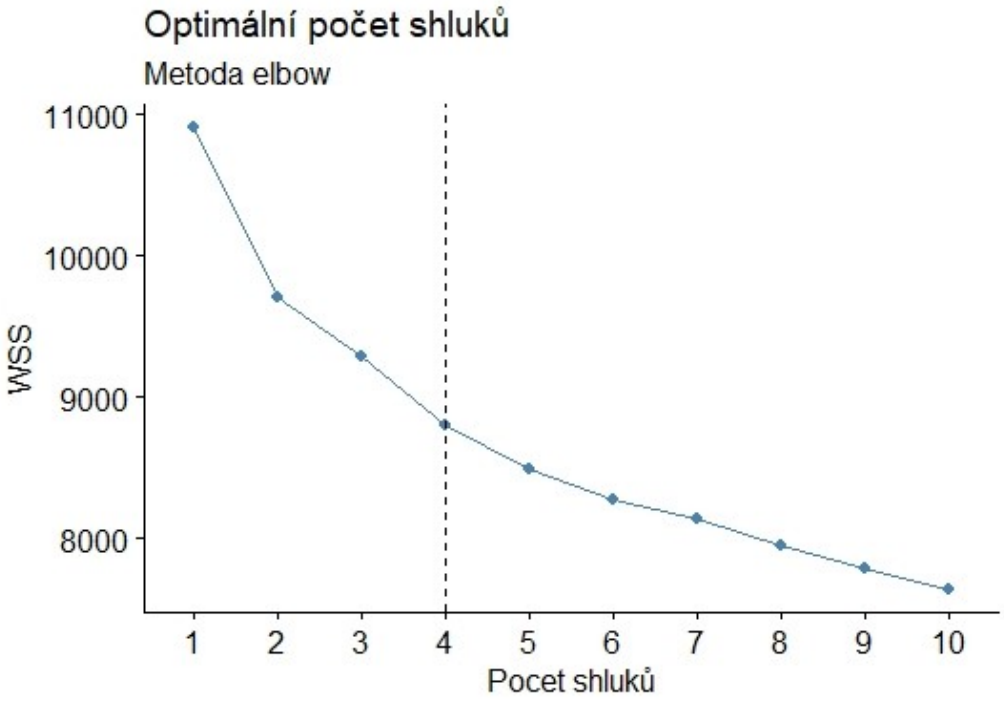

Graf 8 - Určení počtu shluků, metoda Elbow

Z tohoto grafu 8 se jeví jako nejpřínosnější rozdělení do 4 shluků (clustrů), celkově se tato metoda přiklání k počtu od tří do šesti shluků.

Average silhouette

Stručně řečeno, metoda siluety měří kvalitu shlukování. To znamená, že určuje, jak dobře leží každý objekt v jeho shluku. Vysoká průměrná šířka siluety označuje dobré shlukování. Metoda průměrné silueta spočítá průměrnou siluetu pozorování pro různé hodnoty k. Optimální počet shluků k je ten, který maximalizuje průměrnou siluetu v rozmezí možných hodnot pro k (Kaufman, Rousseeuw. 2009).

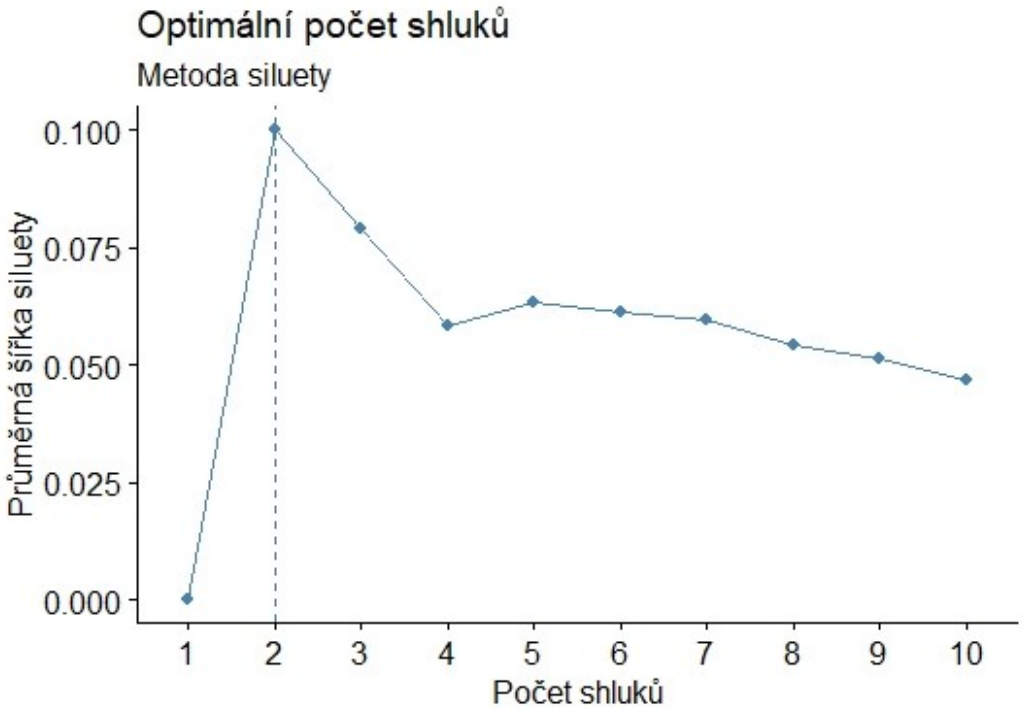

Graf 9 - Určení počtu shluků, metoda Average silhouette

Z grafu 9 vyplývá, že podle metody Average silhouette (Metoda siluety) se jeví jako ideální počet shluků počet 2.

The gap statistic

Tento přístup lze použít na jakoukoli metodu shlukování. Statistiky mezer porovnávají celkovou odchylku uvnitř shluku pro různé hodnoty k s jejich očekávanými hodnotami při nulové referenční distribuci dat. Odhad optimálních shluků bude hodnota, která maximalizuje statistiku mezery (tj. poskytuje největší statistiku mezery). To znamená, že shluková struktura je daleko od náhodného rovnoměrného rozdělení bodů (Tibshirani, Walther, Hastie, 2001).

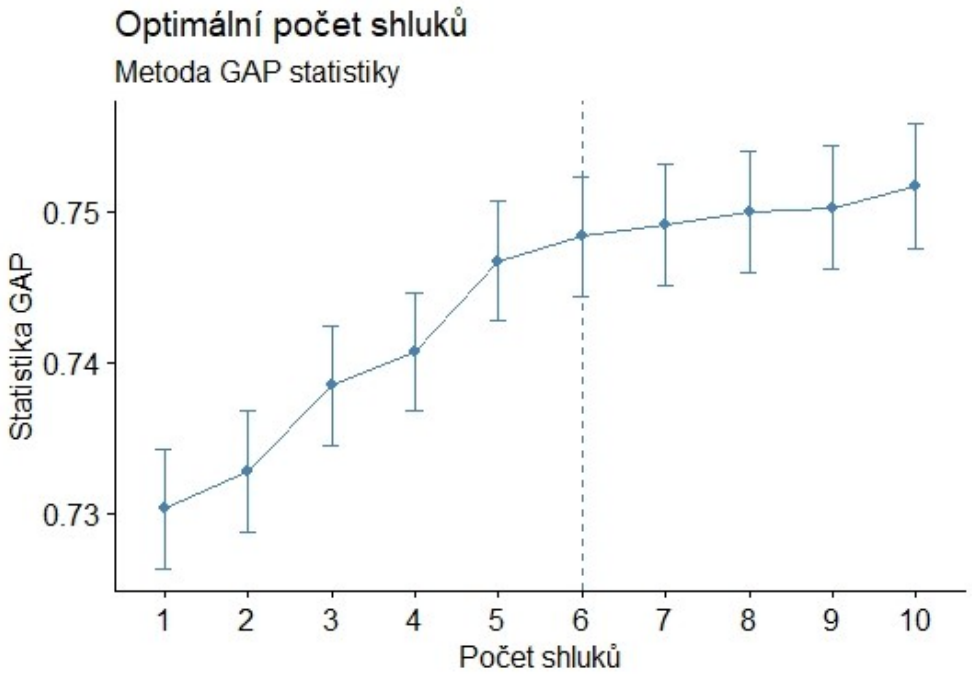

Graf 10 - Určení počtu shluků, metoda Gap statistic

Grafu 10 zobrazuje, že metoda Gap statistic by určila šest shluků.

Calinského kritérium

Postup této metody na určení počtu shluků je založen na vztahu mezi sumou čtverců v rámci jednotlivých clusterů (shluků) a sumou čtverců mezi clustery. Toto kritérium je zahrnuto i v metodě využívající 26 kritérií (Charrad, Ghazzali, Boiteau & Niknafs, 2014).

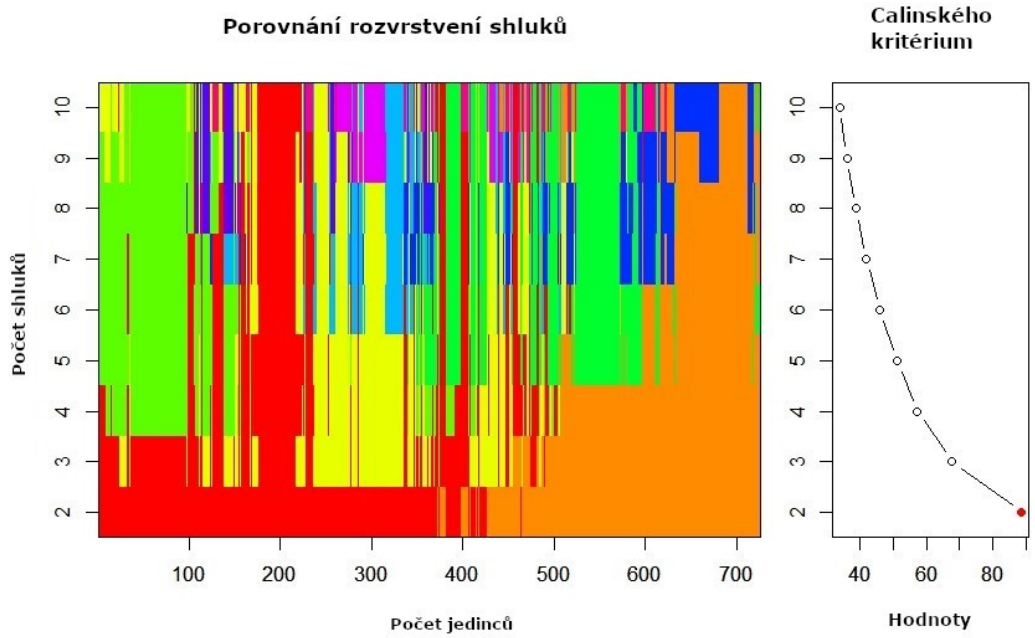

Graf 11 - Určení počtu shluků, metoda Calinského kritéria

Z grafu 11 vyplývá, že podle kritéria by bylo nejlepší použít dva shluky. Graf 11 vlevo zobrazuje rozdělení lidí podle jednotlivých počtů shluků. Každý shluk je vyznačen jinou barvou. V prvním řádku je proto pouze červená a oranžová, jelikož se jedná o dva shluky. V dalším řádku se „přidává“ žlutá barva, která rozděluje hlavně původně červený shluk a pár respondentů bere i z oranžové. Poté se „přidává“ zelená barva atd. Je zajímavé sledovat, že oranžová je hodně dlouho konzistentní, červená se celkem štěpí, ale zůstává relativně konzistentní pruh. Podobný pruh tvoří i zelená. Na grafu můžeme pozorovat, že jsou tam tři jasně patrné pruhy/shluky a pak řada dalších drobnějších.

Pro určení optimálního počtu shluků je podstatnější je však graf 11 vpravo. Červený bod označuje počet shluků, který vychází podle dané metody jako nejideálnější, jsou to opět dva shluky.

Určení počtu shluků na základě 26 kritérií

Jak již bylo zmíněno, existuje celá řada kritérií k určení optimálního počtu shluků. Statistický balíček NbClust do programu R pomáhá určit počet shluků na základě celkem 30 indexů/přístupů. Pomocí balíčku je možné buď zvolit konkrétní index, porovnat je mezi sebou anebo rozhodnout podle počtu shluků, ke kterému dojde největší počet indexů. Vzhledem k tomu, že indexy Gamma, Tau, Gap a Gplus jsou poměrně náročné na výpočet, při větším množství pozorovaných se nepoužívají. Pro zhodnocení počtu shluků bylo použito celkem 26 kritérií, mezi kterými bylo i samostatně použitá metoda Calinského kritéria a metoda siluety (Charrad, Ghazzali, Boiteau & Niknafs, 2014).

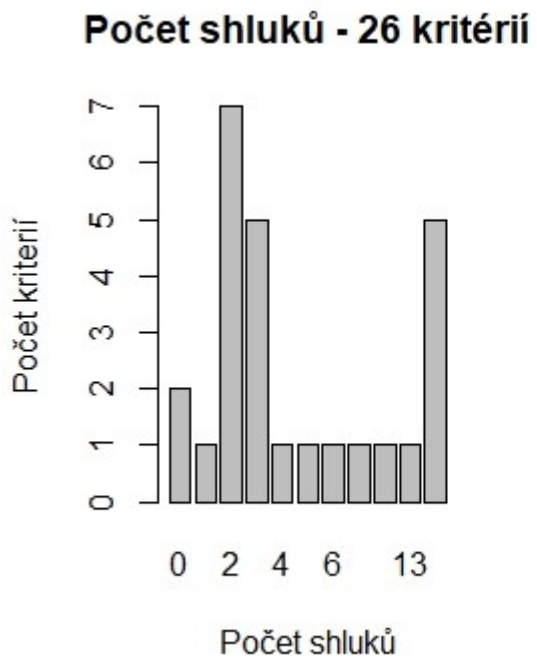

Graf 12 - určení počtu shluků, metoda 26 kritérií

Graf 12 určuje počet shluků podle rozdělení kritérií a nejvíce kritérií by určilo shluky dva.

Jak vybrat řešení?

Pro stanovení konečného počtu shluků se jeví jako nejvhodnější použití některé z validačních metod pro stanovení optimálního počtu shluků v kombinaci s odbornými znalostmi a zkušenostmi.

Následující přehled ukazuje, jaké procento variability určitý počet shluků vysvětluje.

- 2 shluky - 10,9 %
- 3 shluky - 15,8 %
- 4 shluky - 19,1%
- 5 shluků - 22,2%
- 6 shluků - 23,8%
- 7 shluků - 25%
- 8 shluků - 26,8%
- 9 shluků - 28,7%

Pro další analýzu bylo vybráno řešení s 2 shluky a 6 shluky. Řešení pro 3, 4 a 5 shluků je uvedeno v Příloze 3.

Dva shluky určila jako ideální metoda využívající 26 kritérií. Dva shluky byly také zvoleny metodu Calinského kritéria a metoda siluety, ale je potřeba zmínit, že s nimi pracuje i metody využívajících 26 kritérií. Dva shluky – vysvětlují 10,9 % variability vzorku. Finálního určení středů shluků bylo dosaženo během 11 iterací.

Šest shluků bylo vybráno, jelikož je stanovila metoda Gap a zároveň šest shluků vysvětlují 23,8% variability vzorku, což je z relevantních počtů shluků pochopitelně nejvíce. Šest shluků bylo vypočítáno v rámci 22 iterací.

2 shluky

Nyní bude představeno řešení s dvěma shluky. Některé hodnoty mezi sebou nejsou signifikantně rozdílné (tabulka 6), ale vzhledem k velkému počtu hodnot se to nejeví jako nežádoucí, ale spíše jako očekávatelné. Počty jedinců v každém shluku jsou poměrně vyrovnané (tabulka 8 a 14).

	Shluk	
	1	2
být užitečný druhým	-,07006647	,29637016
demokracie	,20562275	,28107964
koníčky	,18807889	,03643132
láska	,66176311	,73979524
majetek	-,33071810	-1,13788060
mír	,38607388	,63276160
plat	,16802877	-,61494482
politická angažovanost	-1,36831208	-1,24797234
pravda a poznání	,32592351	,60218056
přátelství	,61163779	,63581970
rodina děti	,27078566	,60218056
rozvoj vlastní osobnosti	,43870546	,36670655
soukromé podnikání	-1,08009153	-1,42840048
společenská prestiž	-,58886346	-1,35806409
svoboda	,74697614	,74285334
úspěšnost v zaměstnání	,27830446	-,38558702
veřejně prospěšná činnost	-,97733464	-,36723840
víra	-2,14024191	-,38558702
vzdělání	,32341724	,09453530
zajímavá práce	,46878065	,08536099
zdraví	,85474556	,81624784
životní partner	,63920672	,67863316
životní prostředí	-,01242236	,31471879

Tabulka 5 - Finální shluková centra, výsledky pro 2 shluky

V tabulce 5 můžeme vidět, že pro druhý shluk je důležitější být užitečný druhým než pro první. Shluky se výrazně liší ve víře, pro oba shluky není příliš důležitá, ale pro první shluk je nedůležitá extrémně. Zároveň ani pro jeden ze shluků není důležitý majetek, pro druhý shluk

výrazně více. Pro oba shluky je hodně důležité zdraví a láska. První shluk vyniká preferencí hodnot-úspěšnost v zaměstnání, vzdělání, zajímavá práce. Druhý shluk je výrazný preferencí míru, pravdy a poznání a rodiny a dětí.

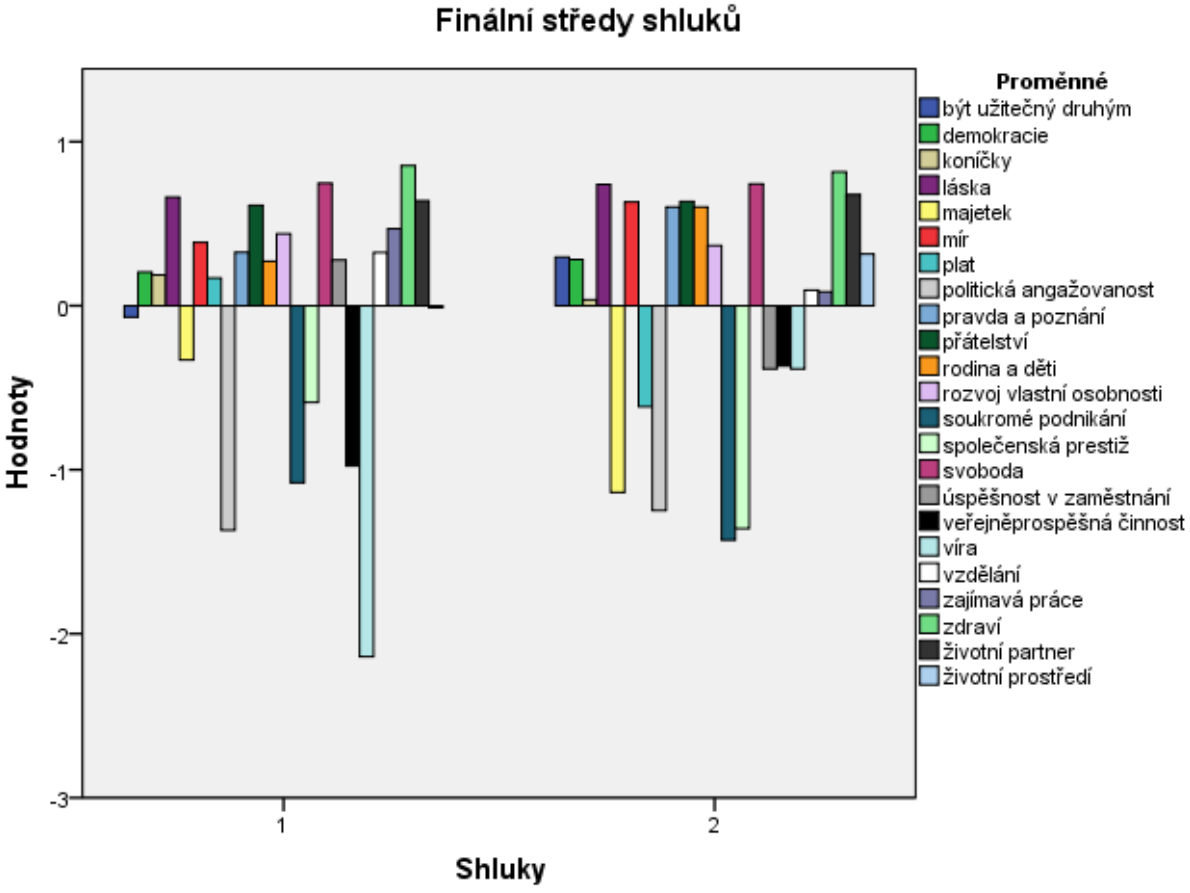

Graf 13 - Finální středy shluků pro 2 shluky

Graf 13 zobrazuje míru preference hodnot u daných shluků. Z grafu je nejvýrazněji vidět, že shluk 1 výrazně méně preferuje hodnotu víra než shluk 2, i přesto, že shluk 2 víru preferuje velmi málo, což už bylo reflektováno výše.

ANOVA

	shluk		chyba			
	průměrný čtverec	df	průměrný čtverec	df	F	Sig.
být užitečný druhým	24,131	1	,520	724	46,388	,000
demokracie	1,023	1	,640	724	1,599	,207
koníčky	4,133	1	,582	724	7,103	,008
láska	1,094	1	,390	724	2,806	,094
majetek	117,086	1	,656	724	178,391	,000
mír	10,937	1	,472	724	23,161	,000
plat	110,174	1	,494	724	223,136	,000
politická angažovanost	2,603	1	1,058	724	2,459	,117
pravda a poznání	13,715	1	,458	724	29,941	,000
přátelství	,105	1	,369	724	,285	,594
rodina a děti	19,737	1	,761	724	25,940	,000
rozvoj vlastní osobnosti	,932	1	,424	724	2,196	,139
soukromé podnikání	21,803	1	1,150	724	18,959	,000
společenská prestiž	106,332	1	,771	724	137,914	,000
svoboda	,003	1	,307	724	,010	,921
úspěšnost v zaměstnání	79,210	1	,493	724	160,713	,000
veřejně prospěšná činnost	66,893	1	,642	724	104,248	,000
víra	553,309	1	,882	724	627,615	,000
vzdělání	9,415	1	,580	724	16,219	,000
zajímavá práce	26,420	1	,481	724	54,893	,000
zdraví	,266	1	,247	724	1,078	,299
životní partner	,279	1	,489	724	,572	,450
životní prostředí	19,233	1	,548	724	35,084	,000

Tabulka 6 - ANOVA, výsledky pro 2 shluky, které hodnoty se od sebe v hodnocení liší

V následující tabulce 7 je uvedené, které hodnoty daný shluk preferuje (hodnotí jako důležitější) oproti druhému shluku. Jsou uvedeny jen ty hodnoty, u kterých v orientačním testu vyšlo, že se jejich důležitost signifikantně liší napříč shluky.

Shluk 1	Shluk 2
koníčky 0,2	být užitečný druhým 0,3
majetek -0,4	**mír** 0,6
plat 0,2	**pravda a poznání** 0,6
soukromé podnikání -1,1	**rodina a děti** 0,6
společenská prestiž -0,6	veřejně prospěšná činnost -0,4
úspěšnost v zaměstnání 0,3	víra -0,4
vzdělání 0,3	životní prostředí 0,3
zajímavá práce 0,5	

Tabulka 7 - preference hodnot u 2 shluků

Shluk	1	399,000
	2	327,000
Celkem		726,000

Tabulka 8 - počet případů v každém shluku, 2 shluky

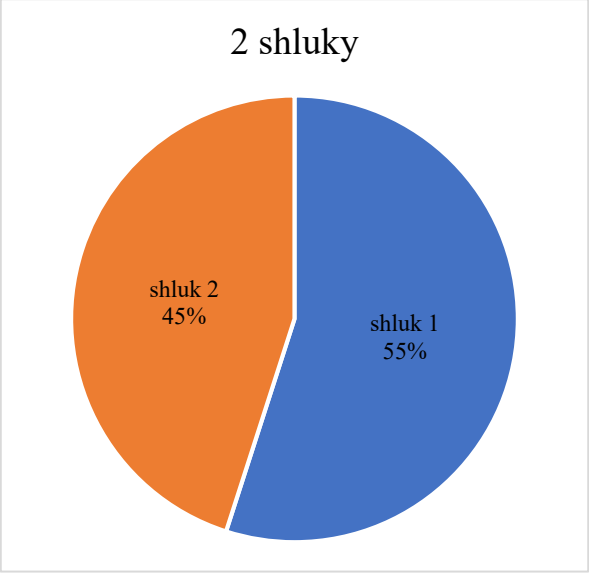

Graf 14 - Rozložení shluků, 2 shluky

6 shluků

Nyní bude představeno řešení s šesti shluky. Některé hodnoty mezi sebou opět nejsou signifikantně rozdílné (tabulka 10), ale vzhledem k velkému počtu hodnot se to nejeví jako nežádoucí, ale spíše jako do jisté míry očekávatelné. Počty jedinců v každém shluku jsou poměrně vyrovnané (tabulka 11 a 16). Shluk 1 nevyniká žádnou výrazně preferovanou hodnotou, pouze preferuje soukromé podnikání o trochu více než ostatní shluky, ale přesto to není příliš preferovaná hodnota. Pro shluk 2 je typické preferování hodnot zdraví, láska, rodina a děti a životní partner. Pro 3. shluk je typické preferování svobody. Shluk 4 upřednostňuje přátelství. Shluk 5 preferuje zajímavou práci, vzdělání, úspěšnost v zaměstnání a plat. Shluk 6 vyniká preferencí hodnot mír, pravda a poznání, životní prostředí a být užitečný lidem.

	Shluk					
	1	2	3	4	5	6
být užitečný druhým	,06944444	,10628020	,09772990	,32159540	-,46578450	,45956928
demokracie	-,00694444	,54278813	,54905733	,02407474	,05595463	,32872816
koníčky	-,06250000	,15389924	,10657946	,25547970	,26465028	,02966274
láska	,59722222	,93167702	,14197768	,80919871	,79508507	,90816741
majetek	-,54861111	-,59213251	-,84032320	-,95939633	,27334594	-1,59650549
mír	,27083333	,74120083	,69949981	,56126483	,00378072	,75863470
plat	-,06944444	-,06038647	-,19430550	-,37261948	,51682420	-1,01706624
politická angažovanost	-1,46527778	-1,67149759	-,33589842	-1,73625584	-1,59621928	-,94229988
pravda a poznání	,34027778	,32850242	,62870335	,61911607	,14291115	,69321414
přátelství	,47222222	,65389924	,64640246	,75134747	,56899811	,67452255
rodina a děti	,45833333	,87612147	-,68103117	,60258714	,39508507	,81470947
rozvoj vlastní osobnosti	,33333333	,33643892	,42516353	,51994251	,45595463	,38480292
soukromé podnikání	-,48611112	-1,00483092	-,89342054	-2,28997484	-1,19621928	-1,73669240
společenská prestiž	-,81250000	-1,46514837	-,75182763	-,88501617	-,02230624	-1,70865502
svoboda	,58333333	,86818496	,89419008	,59432268	,73421550	,84274685
úspěšnost v zaměstnání	-,09027778	-,07625949	,04463256	,28027309	,52551985	-,85818773
veřejně prospěšná činnost	-,54861111	-,73498965	-,57483648	-,67840460	-1,43969754	-,24136530
víra	-,34027778	-2,54451346	-2,03501347	-1,24865253	-2,16143666	,17919545
vzdělání	-,16666667	,17770877	,40746441	,42903342	,46465029	,09508330
zajímavá práce	,10416666	,08247067	,46941132	,62738053	,63856333	-,11986997
zdraví	,75694444	1,02691512	,74374760	,91663673	,81247637	,75863470
životní partner	,59027778	,89199448	,07118123	,72655408	,82117203	,83340106
životní prostředí	,02083333	,43167702	,38091574	,13151276	-,58752363	,45956928

Tabulka 9 - Finální shluková centra pro 6 shluků

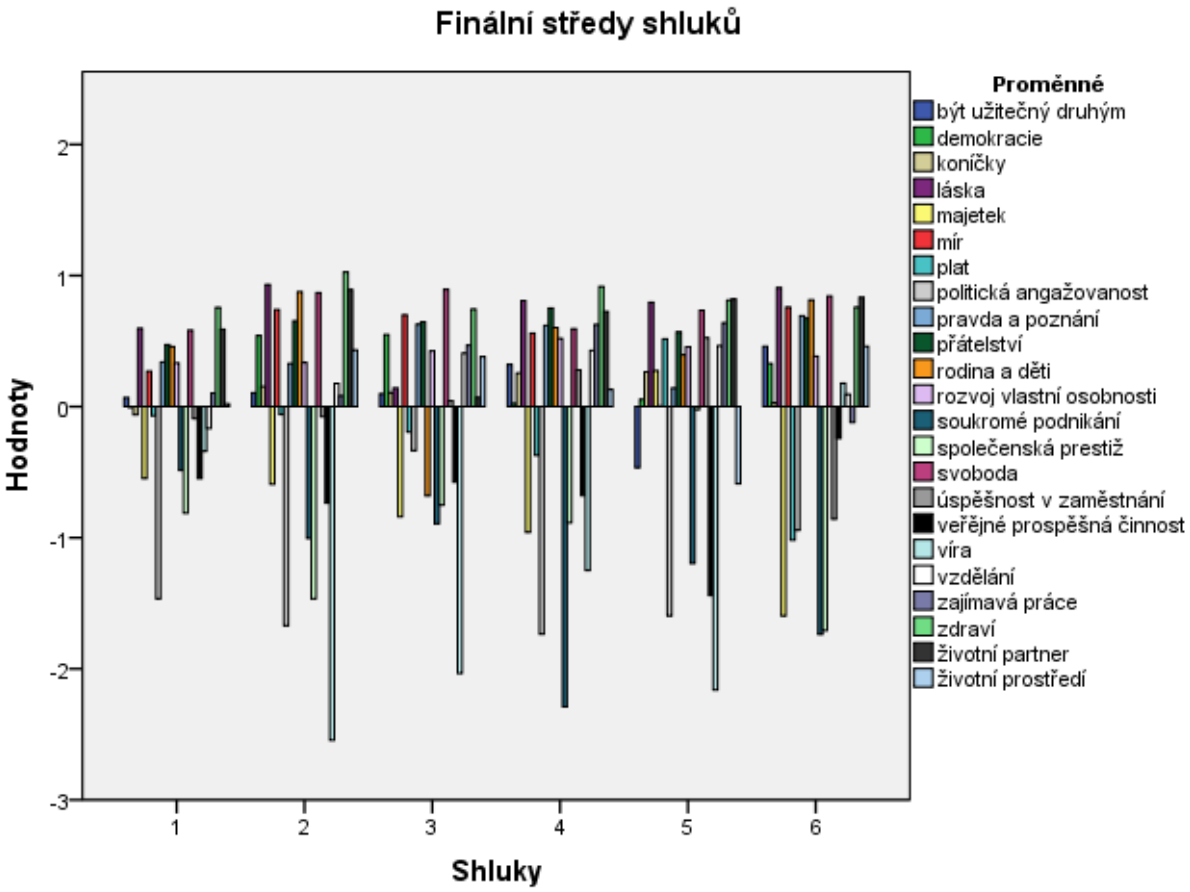

Graf 15 - Finální středy shluků pro 6 shluků

Graf 15 zobrazuje míru preference hodnot u daných shluků. Vzhledem k poměrně velkému počtu shluků již graf 15 není příliš dobře čitelný, uvádím ho pro ilustrativní účely.

ANOVA

	shluk		chyba			
	průměrný čtverec	df	průměrný čtverec	df	F	Sig.
být užitečný druhým	11,342	5	,478	720	23,736	,000
demokracie	8,301	5	,587	720	14,131	,000
koníčky	2,092	5	,576	720	3,630	,003
láska	10,117	5	,323	720	31,280	,000
majetek	42,012	5	,531	720	79,139	,000
mír	11,063	5	,413	720	26,774	,000
plat	27,774	5	,457	720	60,824	,000
politická angažovanost	34,604	5	,828	720	41,815	,000
pravda a poznání	5,567	5	,441	720	12,624	,000
přátelství	1,214	5	,363	720	3,345	,005
rodina a děti	36,837	5	,537	720	68,638	,000
rozvoj vlastní osobnosti	,663	5	,423	720	1,567	,167
soukromé podnikání	52,478	5	,822	720	63,823	,000
společenská prestiž	40,302	5	,643	720	62,668	,000
svoboda	2,395	5	,292	720	8,210	,000
úspěšnost v zaměstnání	24,378	5	,436	720	55,870	,000
veřejně prospěšná činnost	18,141	5	,612	720	29,635	,000
víra	141,360	5	,673	720	209,943	,000
vzdělání	7,913	5	,542	720	14,605	,000
zajímavá práce	11,946	5	,438	720	27,292	,000
zdraví	1,589	5	,238	720	6,682	,000
životní partner	10,679	5	,418	720	25,572	,000
životní prostředí	18,222	5	,451	720	40,364	,000

Tabulka 10 - ANOVA pro 6 shluků, které hodnoty se od sebe liší

Shluk 1	144,000
2	126,000
3	113,000
4	121,000
5	115,000
6	107,000
Celkem	726,000

Tabulka 11 - Počet případů v každém shluku

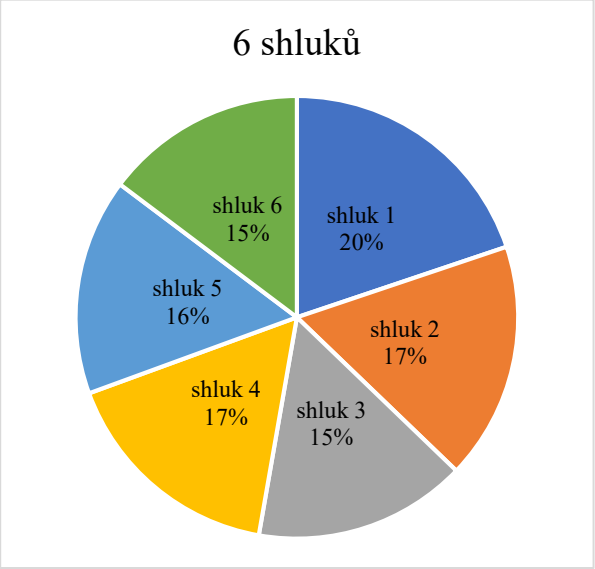

Graf 16 - Rozložení shluků 2

V následující tabulce 12, která shrnuje tabulku 9, je uvedeno, které hodnoty daný shluk preferuje (hodnotí jako důležitější) oproti ostatním shlukům. Jsou uvedeny jen ty hodnoty, které v orientačním testu vyšly, že se jejich důležitost signifikantně liší napříč shluky. Je zajímavé, že shluky se mezi sebou neliší v rozvoji vlastní osobnosti. Shluk 1 se nejeví jako příliš užitečný, nevyniká ničím jiným než tím, že preferuje soukromé podnikání více než ostatní shluky, ale přesto ho preferuje velmi málo.

Shluk 1	Shluk 2	Shluk 3	Shluk 4	Shluk 5	Shluk 6
soukromé podnikání -0,5	**láska** 0,9	politická angažovanost -0,3	**přátelství** 0,8	demokracie 0,06	**být užitečný druhým** 0,5
	rodina a děti 0,9	**svoboda** 0,9		koníčky 0,3	**mír** 0,8
	zdraví 1,0			majetek 0,3	**pravda a poznání** 0,7
	životní partner 0,9			**plat** 0,5	veřejně prospěšná činnost -0,2
				společenská prestiž -0,02	víra 0,2
				úspěšnost v zaměstnání 0,5	**životní prostředí** 0,5
				vzdělání 0,5	
				zajímavá práce 0,6	

Tabulka 12 - preference hodnot u 6 shluků

Hodnotové orientace a spokojenost

Níže jsou uvedeny výsledky druhého oddílu empirické části. Tato část se snaží hledat rozdíly mezi shluky v celkové spokojenosti (HS1 a HS2) a v dílčích oblastech spokojenosti, testuje hypotézy. Je zde využíváno dvou skórů celkové životní spokojenosti – celková spokojenost HS1 = suma 23 dílčích spokojenost, celková spokojenost HS2 = spokojenost z DŽS (bez oblastí práce a zaměstnání, manželství a partnerství, vztah k vlastním dětem).

Nejprve byly hypotézy testovány u dvou shluků, následně u šesti. Poté uvádím výsledky po korekci, která byla provedena vzhledem k velkému počtu testování.

Celková spokojenost HS1 u 2 shluků

Nejprve bylo testováno, zda se dva shluky liší v celkové spokojenosti HS1.

	Shluk	N	Průměr	Medián	SD	SE
Spokojenost_HS1	1	399	82.5	83.0	9.41	0.471
	2	327	84.5	85.0	10.6	0.586

Tabulka 13 - Deskriptivní údaje, celková spokojenost HS1 u dvou shluků

Dle výsledku testu normality (Shapiro-Wilkův test) nepochází data z normálního rozdělení. Pro ověření rozdílu mezi dvěma skupinami byl proto použit Mann-Whitney test.

		Statistic	p	Cohen's d
Spokojenost_HS1	Mann-Whitney U	56292	< .001	-0.206

Note. H_a 1 < 2

Tabulka 14 - Mann-Whitney test, celková spokojenost HS1 pro 2 shluky

Test Mann-Whitney prokázal, že se shluk 2 signifikantně liší od shluku 1 v prožívané míře spokojenosti, U=5629, p < 0,001, Cohenovo d = -0,206

Shluk 2 je statisticky významně spokojenější (HS1) než shluk 1. U rozdílů v celkové spokojenosti HS1 mezi dvěma shluky je velikost účinku (effect size) -0,206 , jedná se o malý účinek. (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Celková spokojenost HS2 u 2 shluků

Dále bylo testováno, zda se 2 shluky liší v celkové spokojenosti HS2.

	Shluk	N	Průměr	Medián	SD	SE
spokojenost_HS2	1	325	240	241	32.3	1.79
	2	265	246	247	34.4	2.11

Tabulka 15 - Popisná statistika, celková spokojenost HS2 pro 2 shluky

Dle výsledku testu normality (Shapiro-Wilkův test) data opět nepochází z normálního rozdělení, nesplňují proto podmínky pro použití parametrické metody. Pro ověření rozdílu mezi dvěma skupinami byl proto použit Mann-Whitney test.

		Testová statistika	p	Cohen's d
spokojenost_HS2	Mann-Whitney U	37757	0.005	-0.198

Note. H_a 1 < 2

Tabulka 16 - Mann-Whitney test, celková spokojenost HS2 pro 2 shluky

Test Mann-Whitney prokázal, že se skupina 2 signifikantně liší od skupiny 1 v prožívané míře spokojenosti, U=37757, p = 0,005, Cohenovo d = -0,198

Shluk 2 je opět statisticky významně spokojenější (HS2) než shluk 1. Velikost účinku (Effect size) u celkové spokojenost HS2 mezi dvěma shluky je -0.198, což odpovídá velmi malému účinku, ale již se to blíží malému účinku. (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Spokojenost v dílčích oblastech u 2 shluků

	Shluk	N	Průměr	Medián	SD	SE
spokojenost zdraví	1	399	33.9	34.0	6.90	0.345
	2	327	34.7	35.0	7.05	0.390
spokojenost finanční situace	1	396	34.6	35.0	7.15	0.359
	2	327	35.6	36.0	6.95	0.384
spokojenost volný čas	1	392	33.0	33.0	8.49	0.429
	2	319	34.3	35.0	8.67	0.485
spokojenost vlastní osoba	1	398	33.7	34.0	7.20	0.361
	2	326	34.8	35.5	7.07	0.391
spokojenost sexualita	1	348	35.0	36.0	8.73	0.468
	2	276	36.0	37.0	7.53	0.453
spokojenost přátelé, známí a příbuzní	1	391	29.7	30.0	5.62	0.284
	2	322	30.7	31.0	5.27	0.294
Spokojenost bydleni	1	383	38.8	40.0	6.10	0.312
	2	320	39.1	40.0	6.46	0.361

Tabulka 17 - Deskriptivní údaje, spokojenost v dílčích oblastech u 2 shluků

Dle výsledku testu normality (Shapiro-Wilkův test) nepochází data z normálního rozdělení, proto nemůže být použita parametrická metoda. Pro ověření rozdílu mezi dvěma skupinami byl proto opět použit Mann-Whitney test.

		Testová statistika	p	Cohen's d
Spokojenost zdraví	Mann-Whitney U	60171	0.036	-0.1214
Spokojenost finanční s.	Mann-Whitney U	59418	0.028	-0.1342
Spokojenost volný čas	Mann-Whitney U	57291	0.027	-0.1466
Spokojenost vlastní osoba	Mann-Whitney U	59017	0.018	-0.1606
Spokojenost sexualita	Mann-Whitney U	45626	0.142	-0.1198
Spokojenost přátelé, známí a příbuzní	Mann-Whitney U	57259	0.019	-0.1728
Spokojenost bydlení	Mann-Whitney U	58511	0.151	-0.0606

Note. H_a 1 < 2

Tabulka 18 – Mann-Whitney test, dílčí oblasti spokojenosti u 2 shluků

Výsledky testu Mann-Whitney ukazují, že skupina 2 dosahuje větší úrovně prožívané spokojenosti ve všech oblastech kromě dvou (sexualita a bydlení). Konkrétní hodnoty viz tabulka 18.

Velikost účinku (Effect size) u dílčích oblastí spokojenosti mezi dvěma shluky je uvedena v tabulce 18. Velikost účinku odpovídá velmi malému účinku (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Celková spokojenost HS1 u 6 shluků

Nejprve byl proveden test normality Shapiro-Wilkův test, všechny shluky splňují podmínky normálního rozdělení (p je vyšší než 0,05), následně byl proveden Levenův test shodnosti rozptylů z kterého vyplývá, že data nesplňují podmínku o shodnosti rozptylů (p<0,05). Pro posouzení rozdílů mezi 6 skupinami v míře celkové spokojenosti HS1 byl proto použit Kruskal-Wallis test.

	χ^2	df	p
Spokojenost_HS1	11.0	5	0.051

Tabulka 19 - Kruskal-Wallis test, celková spokojenost HS1 u 6 shluků

Výsledky Kruskal-Wallis testu ukazují, že skupiny se mezi sebou signifikantně liší v prožívané míře spokojenost, $\chi^{2\check{}}(5)=11$. p=0,051

Pro zjištění, jak se mezi sebou liší jednotlivé skupiny byla použita následující metoda. Dwass-Steel-Critchlow-Fligner párové porovnání porovnává jednotlivé skupiny mezi sebou. V tabulce č. 20 můžeme vyčíst, které skupiny se mezi sebou signifikantně liší. Zdá se, že jich není mnoho. Například shluk 1 se v prožívané míře spokojenosti neliší od žádného z dalších shluků. Shluk 5 se liší od shluku 4 a 6 a shluk 3 se liší od shluku 6.

Velikost účinku (Effect size) u celkové spokojenost HS1 mezi šesti shluky je 0,183, což odpovídá velmi malému účinku, ale již se to blíží malému účinku (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

		W	p
1	2	-1.122	0.428
1	3	-1.574	0.266
1	4	0.923	0.514
1	5	-2.120	0.134
1	6	1.638	0.247
2	3	-0.618	0.662
2	4	2.354	0.096
2	5	-1.282	0.365
2	6	2.719	0.055
3	4	2.623	0.064
3	5	-0.591	0.676
3	6	2.951	0.037
4	5	-3.298	0.020
4	6	0.781	0.581
5	6	3.706	0.009

Tabulka 20 - Párové porovnání, celková spokojenost HS1 u 6 shluků

Celková spokojenost HS2 u 6 shluků

Nejprve byl proveden Levenův test shodnosti rozptylů, z kterého vyplývá, že data splňují podmínku o shodnosti rozptylů (p>0,05). Poté byl proveden test normality Shapiro-Wilkův test, shluk číslo 5 nesplňuje podmínku normálního rozdělní (p je nižší než 0,05).

Pro posouzení rozdílů mezi šesti skupinami v míře spokojenosti byl proto použit Kruskal-Wallis test, jelikož nebyly splněny podmínky pro použití testu ANOVA.

Kruskal-Wallis test			
	χ^2	Df	p
spokojenost_HS2	8.49	5	0.131

Tabulka 21 - Kruskal-Wallis test, celková spokojenost HS2 u 6 shluků

Výsledky Kruskal-Wallis testu nepotvrzují, že by se skupiny mezi sebou signifikantně lišily v prožívané míře spokojenost HS2, $\chi^{2\check{}}(5)=8,49$, $p=0,131$.

Velikost účinku (Effect size) u celkové spokojenost HS2 mezi šesti shluky je 0,14, což odpovídá velmi malému účinku (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Pro ilustraci je uvedena i tabulka 22 s výsledky post hoc testu (Dwass-Steel-Critchlow-Fligner párové porovnání).

		W	p
1	2	-0,25488	0,85694
1	3	-0,00655	0,99605
1	4	1,0928	0,43969
1	5	-1,00025	0,47958
1	6	2,95303	0,03681
2	3	0,19271	0,89148
2	4	1,28552	0,36326
2	5	-0,51335	0,71686
2	6	3,21203	0,02315
3	4	1,01949	0,47128
3	5	-0,85019	0,54789
3	6	2,66623	0,05944
4	5	-2,02584	0,15203
4	6	1,88415	0,18286
5	6	3,71639	0,00861

Tabulka 22 - Párové porovnání, celková spokojenost HS2 u 6 shluků

Spokojenost v dílčích oblastech u 6 shluků

Z výsledků Levenova test shodnosti rozptylů a z testu normality (Shapiro-Wilkův test) vyplývá, že data nesplňují podmínky pro použití metody ANOVA. Pro porovnání rozdílů mezi dílčími oblastmi byl tedy opět použit Kruskall Wallis test.

	χ^2	df	p
spokojenost zdraví	7.54	5	0.183
spokojenost finanční situace	8.59	5	0.127
spokojenost volný čas	5.79	5	0.328
spokojenost vlastní osoba	7.56	5	0.182
spokojenost sexualita	5.49	5	0.359
spokojenost přátelé, známí a příbuzní	1.44	5	0.920
spokojenost bydlení	7.60	5	0.180

Tabulka 23 - Kruskal-Wallis test, spokojenost v dílčích oblastech u 6 shluků

Vzhledem k výsledkům Kruskal Wallis testu nelze usuzovat, že by se skupiny mezi sebou lišily v dílčích oblastech spokojenosti. Konkrétní hodnoty viz tabulka 23, u všech je $p > 0,05$.

Velikost účinku (Effect size) u dílčích oblastí spokojenosti mezi šesti shluky je pro zdraví 0,114, finanční 0,142, volný čas 0,066, vlastní osoba 0,119, sexualita 0,052, přátelé, známí a příbuzní 0,141, bydlení 0,12, což odpovídá velmi malému účinku (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Vzhledem k množství dat je tabulka s popisnou statistikou ke spokojenosti HS1, HS2 a dílčím oblastem spokojenosti pro šest shluků v Příloze 4.

Korekce p-hodnot

Vzhledem k provedení velkého počtu testů byla použita Benjamini–Hochberg metoda korekce, která měla za cíl ošetřit případnou falešnou pozitivitu.

Benjamini–Hochberg procedura je typ korekce, která pracuje s výpočtem tzv. FDR (False discovery rate). FDR může být definován jako očekáváný podíl zamítnutých nulových hypotéz ze všech hypotéz. FDR bývá využíváno zejména v explorativních výzkumech (Ge, Sealfon & Speed, 2008). Benjamini-Hochberg metoda pracuje se seřazením p-hodnot testovaných hypotéz od nejmenší po největší. Pro každou hypotézu byla vypočítána kritická hodnota, se kterou byla porovnána dosažená p-hodnota. Nulová hypotéza byla zamítnuta v případě, že dosažená p-hodnota byla nižší než kritická hodnota. Jako podíl zamítnutých nulových hypotéz (FDR) bylo určeno 20 % (Benjamini, Hochberg. 1995, Ge, Sealfon, Speed, 2008).

Je zajímavé, že po této korekci mohou vyjít statisticky významné i ty výsledky testů, které před korekcí jevily statisticky nevýznamné, děje se tak vzhledem k principu korekce, který je popsaný výše (McDonald, 2014).

Výsledky po korekci jsou uvedeny v tabulce. Shrnutí celkových výsledků po korekci je více představeno v další kapitole *7. Shrnutí výsledků*.

Počet shluků	proměnná	p hodnota	pořadí podle p hodnot	alfa po korekci	výsledek
2 shluky	spokojenost HS1	0,00073	1	0,004878049	sig
2 shluky	spokojenost HS2	0,00499	2	0,009756098	sig
6 shluků	HS2 pátý s šestým	0,00861	3	0,014634146	sig
6 shluků	HS1 pátý s šestým	0,00879	4	0,019512195	sig
2 shluky	spokojenost vlastní osoba	0,01814	5	0,024390244	sig
2 shluky	spokojenost přátelé	0,01861	6	0,029268293	sig
6 shluků	HS1 čtvrtý s pátým	0,01971	7	0,034146341	sig
6 shluků	HS2 druhý s šestým	0,02315	8	0,03902439	sig
2 shluky	spokojenost volný čas	0,02729	9	0,043902439	sig
2 shluky	spokojenost finanční situace	0,02818	10	0,048780488	sig
2 shluky	spokojenost zdraví	0,03565	11	0,053658537	sig
6 shluků	HS2 první s šestým	0,03681	12	0,058536585	sig
6 shluků	HS1 třetí s šestým	0,03694	13	0,063414634	sig
6 shluků	spokojenost HS1	0,05139	14	0,068292683	sig
6 shluků	spokojenost HS2	0,05139	15	0,073170732	sig
6 shluků	HS1 druhý s šestým	0,05456	16	0,07804878	sig
6 shluků	HS2 třetí s šestým	0,05944	17	0,082926829	sig
6 shluků	HS1 třetí s čtvrtým	0,06367	18	0,087804878	sig
6 shluků	HS1 druhý s čtvrtým	0,09605	19	0,092682927	nesig
6 shluků	HS1 první s pátým	0,13391	20	0,097560976	nesig
2 shluky	spokojenost sexualita	0,14163	21	0,102439024	nesig
2 shluky	spokojenost bydlení	0,15055	22	0,107317073	nesig
6 shluků	HS2 čtvrtý s pátým	0,15203	23	0,112195122	nesig
6 shluků	HS2 čtvrtý s šestým	0,18286	24	0,117073171	nesig
6 shluků	HS1 první s šestým	0,24684	25	0,12195122	nesig
6 shluků	HS1 první s třetím	0,26579	26	0,126829268	nesig
6 shluků	HS2 druhý s čtvrtým	0,36326	27	0,131707317	nesig
6 shluků	HS1 druhý s pátým	0,36475	28	0,136585366	nesig
6 shluků	HS1 první s druhým	0,42765	29	0,141463415	nesig
6 shluků	HS2 první s čtvrtým	0,43969	30	0,146341463	nesig
6 shluků	HS2 třetí s čtvrtým	0,47128	31	0,151219512	nesig
6 shluků	HS2 první s pátým	0,47958	32	0,156097561	nesig
6 shluků	HS1 první s čtvrtým	0,51406	33	0,16097561	nesig
6 shluků	HS2 třetí s pátým	0,54789	34	0,165853659	nesig
6 shluků	HS1 čtvrtý s šestým	0,58086	35	0,170731707	nesig
6 shluků	HS1 druhý s třetím	0,66219	36	0,175609756	nesig
6 shluků	HS1 třetí s pátým	0,67609	37	0,180487805	nesig
6 shluků	HS2 druhý s pátým	0,71686	38	0,185365854	nesig
6 shluků	HS2 první s druhým	0,85694	39	0,190243902	nesig
6 shluků	HS2 druhý s třetím	0,89148	40	0,195121951	nesig
6 shluků	HS2 první s třetím	0,99605	41	0,2	nesig

Tabulka 24 - Výsledky po korekci

8. Shrnutí výsledků

Hodnotové orientace dle hodnot

Následující shrnutí odpovídá na výzkumnou otázku č. 3: *Jaké hodnotové orientace podle hodnot budou nalezeny?*

Výsledky Analýzy hlavních komponent (PCA) jsou pro přehled uvedeny v tabulce, červená barva označuje, že daná hodnota kladně sytí komponentu, modrá barva značí, že daná hodnota záporně sytí danou komponentu.

První z možných řešení je rozdělení do šesti komponent, následně do sedmi a osmi komponent.

6 komponent

1 komponenta	2 komponenta	3 komponenta	4 komponenta	5 komponenta	6 komponenta
plat	láska	demokracie	zdraví	vzdělání	rozvoj vlastní osobnosti
majetek	životní partner	mír	koníčky	zajímavá práce	pravda a poznání
úspěšnost v zaměstnání	rodina a děti	svoboda	přátelství	soukromé podnikání	
veřejně prospěšná práce		společenská prestiž	politická angažovanost		
být užitečný druhým					
víra					
životní prostředí					

Tabulka 25 - Hodnotové orientace dle hodnot, 6 komponent

7 komponent

1 komponenta	2 komponenta	3 komponenta	4 komponenta	5 komponenta	6 komponenta	7 komponenta
plat	láska	životní prostředí	vzdělání	svoboda	rozvoj vlastní osobnosti	přátelství
majetek	životní partner	zdraví	zajímavá práce	demokracie	pravda a poznání	koníčky
úspěšnost v práci	rodina a děti	mír	soukromé podnikání			
soukromé podnikání	politická angažovanost	společenská prestiž				
být užitečný druhým						
veřejně prospěšná činnost						
víra						

Tabulka 26 - Hodnotové orientace dle hodnot, 7 komponent

8 komponent

Komponenta 1	Komponenta 2	Komponenta 3	Komponenta 4	Komponenta 5	Komponenta 6	Komponenta 7	Komponenta 8
plat	životní partner	životní prostředí	vzdělání	rozvoj vlastní osobnosti	svoboda	zdraví	koníčky
majetek	láska	veřejně prospěšná činnost	zajímavá práce	pravda a poznaní	demokracie	politická angažovanost	přátelství
soukromé podnikání	rodina a děti	mír	úspěšnost v práci	demokracie			
být užitečný druhým		společenská prestiž	soukromé podnikání	mír			
veřejně prospěšná činnost							
víra							

Tabulka 27 - Hodnotové orientace dle hodnot, 8 komponent

Z výsledků shlukové analýzy dle hodnot konkrétně z grafu 7 se jeví jako nejoptimálnější řešení s pěti shluky, následující tabulka 28 představuje, jaké hodnoty jednotlivé shluky obsahují.

Shluk 1	Shluk 2	Shluk 3	Shluk 4	Shluk 5
láska	úspěšnost v zaměstnání	majetek	politickou angažovanost	víra
životní partner	zajímavá práce	plat	veřejně prospěšnou práci	
rodina a děti	vzdělání	společenská prestiž	soukromé podnikání	
pravda a poznání	koníčky			
rozvoj vlastní osobnosti	být užitečný druhým			
svoboda	životní prostředí			
zdraví	demokracie			
přátelství				
mír				

Tabulka 28 - Hodnotové orientace dle hodnot, 5 shluků

Rozložení do pěti shluků se zdá být poměrně hodně nevyrovnané, první shluk obsahuje devět hodnot a poslední shluk pouze jednu, první a druhý shluk navíc sdružuje hodnoty z poměrně nesourodých oblastí (zdraví a svoboda, demokracie a koníčky).

Není zcela jednoznačné, který počet a rozdělení hodnotových orientací podle hodnot je nejoptimálnější. Domnívám se, že jedno z nejvhodnějších řešení je to se sedmi komponentami, protože je každá hodnotová orientace sycena vždy alespoň dvěma hodnotami a celkově se mi takové rozdělení jeví jako smysluplné.

Vzhledem k tomu, že se jedná o „trsy“ hodnot nikoli respondentů, nebylo vhodné dále testovat souvislost se spokojeností jedinců, ta byla testována jen u hodnotových orientací dle respondentů.

Hodnotové orientace dle respondentů

Následující shrnutí odpovídá na výzkumnou otázka č. 1: *Jaký počet hodnotový orientací dle respondentů se bude statisticky jevit jako nejideálnější?*

Z výsledků shlukové analýzy se jeví jako nejideálnější řešení s dvěma shluky a šesti shluky. Řešení pro 3, 4 a 5 shluků je uvedeno v Příloze 3. Dva shluky určila jako ideální metoda Average silhouette, metoda využívající 26 kritérií a metoda Calinského kritéria. Dva shluky – vysvětlují 10,9 % variability vzorku. Dva shluky byly vypočítány pomocí 11 iterací. Šest shluků bylo vybráno, jelikož je stanovila metoda Gap a zároveň šest shluků vysvětlují 23,8% variability vzorku, což je z relevantních počtů shluků pochopitelně nejvíce. 6 shluků bylo vypočítáno v rámci 22 iterací.

Nejprve jsou uvedeny výsledky pro dva shluky a následně pro šest shluků.

Následující shrnutí odpovídá na dílčí výzkumnou otázku č. 2: *Jaké hodnotové orientace podle respondentů budou nalezeny?*

V tabulce 29 je uvedené, které hodnoty daný shluk preferuje (hodnotí jako důležitější) oproti druhému shluku. Jsou uvedeny jen ty hodnoty, které v orientačním testu vyšly, že se jejich důležitost signifikantně liší napříč shluky.

Shluk 1	Shluk 2
koníčky 0,2	být užitečný druhým 0,3
majetek -0,4	**mír** 0,6
plat 0,2	**pravda a poznání** 0,6
soukromé podnikání -1,1	**rodina a děti** 0,6
společenská prestiž -0,6	veřejně prospěšná činnost 0,4
úspěšnost v zaměstnání 0,3	víra -0,4
vzdělání 0,3	životní prostředí 0,3
zajímavá práce 0,5	

Tabulka 29 - Preference hodnot u 2 shluků

Hodnotové orientace a spokojenost

Počet shluků	proměnná	p hodnota	pořadí podle p hodnot	alfa po korekci	výsledek
2 shluky	spokojenost HS1	0,00073	1	0,004878049	sig
2 shluky	spokojenost HS2	0,00499	2	0,009756098	sig
2 shluky	spokojenost vlastní osoba	0,01814	5	0,024390244	sig
2 shluky	spokojenost přátelé	0,01861	6	0,029268293	sig
2 shluky	spokojenost volný čas	0,02729	9	0,043902439	sig
2 shluky	spokojenost finanční situace	0,02818	10	0,048780488	sig
2 shluky	spokojenost zdraví	0,03565	11	0,053658537	sig

Tabulka 30 - Výsledky po korekci, 2 shluky

Následující shrnutí odpovídá na výzkumnou otázku č. 4: *Jak se nalezené hodnotové orientace budou lišit v dosažené celkové spokojenosti HS1?* Nejprve jsou prezentovány výsledky pro řešení se dvěma shluky, následně s šesti shluky

Hypotéza 1 (2 shluky):

H01: Hodnotové orientace se nebudou lišit v míře celkové spokojenosti HS1.

HA1: Alespoň jedna hodnotová orientace se bude lišit v míře celkové spokojenosti HS1.

Na základě uvedených výsledků mohu zamítnout H01 a přijmout HA1. Byla nalezena jedna hodnotová orientace, která se liší v celkové míře spokojenosti HS1.

Test Mann-Whitney prokázal, že se shluk 2 signifikantně liší od shluku 1 v prožívané míře spokojenosti HS1, $U=5629$, $p < 0,001$, Cohenovo $d = -0,206$. Můžeme říci, že shluk 2 v celkové životní spokojenosti HS1 dosahuje statisticky významně vyšších výsledků.

U rozdílů v celkové spokojenosti HS1mezi dvěma shluky je velikost účinku (effect size) -0,206, jedná se o malý účinek (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Následující shrnutí odpovídá na výzkumnou otázka č. 5: *Jak se nalezené hodnotové orientace budou lišit v dosažené celkové spokojenosti HS2?*

Hypotéza 2 (2 shluky):

H02: Hodnotové orientace se nebudou lišit v míře celkové spokojenosti HS2.

HA2: Alespoň jedna hodnotová orientace se bude lišit v míře celkové spokojenosti HS2.

Na základě uvedených výsledků mohu zamítnout H02 a přijmout HA2. Byla nalezena jedna hodnotová orientace, která se liší v celkové míře spokojenosti HS2.

Test Mann-Whitney prokázal, že se skupina 2 signifikantně liší od skupiny 1 v prožívané míře spokojenosti, U = 37757, p = 0,005, Cohenovo d = -0,198. Můžeme říci, že shluk 2 v celkové životní spokojenosti HS2 dosahuje statisticky významně vyšších výsledků.

Velikost účinku (Effect size) u celková spokojenost HS2 mezi dvěma shluky je -0.198, což odpovídá velmi malému účinku, ale již se to blíží malému účinku. (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Následující shrnutí odpovídá na výzkumnou otázka č. 6: *Jak se nalezené hodnotové orientace budou lišit v dosažené spokojenosti v dílčích oblastech?*

Hypotéza 3 (2 shluky):

H03: Hodnotové orientace se nebudou lišit v míře spokojenosti v dílčích oblastech.

HA3: Alespoň jedna hodnotová orientace se bude lišit ve spokojenosti alespoň v jedné z oblastí.

Na základě uvedených výsledků mohu zamítnout H03 a přijmout HA3. Byla nalezena jedna hodnotová orientace, která se liší alespoň v jedné oblasti spokojenosti.

Výsledky testu Mann-Whitney před i po korekci velkého počtu testování ukazují, že skupina 2 dosahuje větší úrovně prožívané spokojenosti ve všech oblastech (vlastní osoba, přátelé, známí a příbuzní, volní čas, finanční situace, zdraví) kromě dvou (sexualita a bydlení). Konkrétní hodnoty viz tabulka.

Velikost účinku (Effect size) u dílčích oblastí spokojenosti mezi dvěma shluky je uvedena v tabulce 18. Velikost účinku odpovídá velmi malému účinku (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

6 shluků

Následující shrnutí odpovídá na výzkumnou otázku č. 2: *Jaké hodnotové orientace podle respondentů budou nalezeny?*

V následující tabulce 31 je uvedené, které hodnoty daný shluk preferuje (hodnotí jako důležitější) oproti ostatním shlukům. Jsou uvedeny jen ty hodnoty, které v orientačním testu vyšly, že se jejich důležitost signifikantně liší napříč shluky. Je zajímavé, že shluky se mezi sebou neliší v rozvoji vlastní osobnosti.

Shluk 1	Shluk 2	Shluk 3	Shluk 4	Shluk 5	Shluk 6
soukromé podnikání -0,5	**láska** 0,9	politická angažovanost -0,3	**přátelství** 0,8	demokracie 0,06	být užitečný druhým 0,5
	rodina a děti 0,9	**svoboda** 0,9		koníčky 0,3	**mír** 0,8
	zdraví 1,0			majetek 0,3	**pravda a poznání** 0,7
	životní partner 0,9			**plat** 0,5	veřejně prospěšná činnost -0,2
				společenská prestiž -0,02	víra 0,2
				úspěšnost v zaměstnání 0,5	**životní prostředí** 0,5
				vzdělání 0,5	
				zajímavá práce 0,6	

Tabulka 31 - Preference hodnot u 6 shluků

Počet shluků	proměnná	p hodnota	pořadí podle p hodnot	alfa po korekci	výsledek
6 shluků	HS2 pátý s šestým	0,00861	3	0,014634146	sig
6 shluků	HS1 pátý s šestým	0,00879	4	0,019512195	sig
6 shluků	HS1 čtvrtý s pátým	0,01971	7	0,034146341	sig
6 shluků	HS2 druhý s šestým	0,02315	8	0,03902439	sig
6 shluků	HS2 první s šestým	0,03681	12	0,058536585	sig
6 shluků	HS1 třetí s šestým	0,03694	13	0,063414634	sig
6 shluků	spokojenost HS1	0,05139	14	0,068292683	sig
6 shluků	spokojenost HS2	0,05139	15	0,073170732	sig
6 shluků	HS1 druhý s šestým	0,05456	16	0,07804878	sig
6 shluků	HS2 třetí s šestým	0,05944	17	0,082926829	sig
6 shluků	HS1 třetí s čtvrtým	0,06367	18	0,087804878	sig

Tabulka 32 - Výsledky po korekci, 6 shluků

Následující shrnutí odpovídá na výzkumnou otázku č. 4: *Jak se nalezené hodnotové orientace budou lišit v dosažené celkové spokojenosti HS1?*

Hypotéza 1 (6 shluků):

H01: Hodnotové orientace se nebudou lišit v míře celkové spokojenosti HS1.

HA1: Alespoň jedna hodnotová orientace se bude lišit v míře celkové spokojenosti HS1.

Na základě uvedených výsledků mohu zamítnout H01 a přijmout HA1. Byla nalezena jedna hodnotová orientace, která se liší v celkové míře spokojenosti HS1

Výsledky Kruskal-Wallis testu ukazují, že skupiny se mezi sebou signifikantně liší v prožívané míře spokojenost, $\chi^{2\check{}}(5)=11$. p=0,051

Pro zjištění, jak se mezi sebou liší jednotlivé skupiny byla použita metoda párového porovnání. Dwass-Steel-Critchlow-Fligner párové porovnání srovnává jednotlivé skupiny mezi sebou. V tabulce 20 můžeme vyčíst, které skupiny se mezi sebou signifikantně liší. Zdá se, že jich není mnoho. Například shluk 1 se v prožívané míře spokojenosti neliší od žádného z dalších shluků. Pouze shluk číslo 5 se dvakrát liší od ostatních shluků (konkrétně od shluku číslo 4 a číslo 6).

Po korekci si můžeme povšimnout, že se statisticky v míre celkové spokojenosti HS1 významně liší u těchto shluků

shluk 2, 3, 5 má vyšší spokojenost HS1 než shluk 6,

shluk 3 má vyšší spokojenost HS1 a než shluk 4

shluk 5 a má vyšší spokojenost HS1než shluk 4

Velikost účinku (Effect size) u celkové spokojenost HS1 mezi šesti shluky je 0,183, což odpovídá velmi malému účinku, ale již se to blíží malému účinku (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Následující shrnutí odpovídá na výzkumnou otázku č. 5: *Jak se nalezené hodnotové orientace budou lišit v dosažené celkové spokojenosti HS2?*

Hypotéza 2 (6 shluků):

H02: Hodnotové orientace se nebudou lišit v míře celkové spokojenosti HS2.

HA2: Alespoň jedna hodnotová orientace se bude lišit v míře celkové spokojenosti HS2.

Na základě uvedených výsledků mohu zamítnout H02 a přijmout HA2. Byla nalezena jedna hodnotová orientace, která se liší v celkové míře spokojenosti HS2

Výsledky Kruskal-Wallis testu nepotvrzují, že by se skupiny mezi sebou signifikantně lišily v prožívané míře spokojenost HS2, $\chi^{2\check{}}(5)=8,49$, p=0,131.

Velikost účinku (Effect size) u celkové spokojenost HS2 mezi šesti shluky je 0,14, což odpovídá velmi malému účinku (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Ale po korekci výsledek ukazuje, že se skupiny mezi sebou liší v míře spokojenosti HS2, konkrétně shluk 1,2,3,5 dosahuje vyšší spokojenosti HS2 než shluk 6,

Následující shrnutí odpovídá na výzkumnou otázku č. 6: *Jak se nalezené hodnotové orientace budou lišit v dosažené spokojenosti v dílčích oblastech?*

Hypotéza 3 (6 shluků):

H03: Hodnotové orientace se nebudou lišit v míře spokojenosti v dílčích oblastech.

HA3: Alespoň jedna hodnotová orientace se bude lišit ve spokojenosti alespoň v jedné z oblastí.

Na základě uvedených výsledků mohu konstatovat, že není dostatek důkazů pro přijetí HA3. Hodnotové orientace se neliší v míře spokojenosti v dílčích oblastech.

Vzhledem k výsledkům Kruskal Wallis testu před i po korekci nelze usuzovat, že by se skupiny mezi sebou lišily v dílčích oblastech spokojenosti. Konkrétní hodnoty viz tabulka 23, u všech je $p > 0,05$.

Velikost účinku (Effect size) u dílčích oblastí spokojenosti mezi šesti shluky je u oblastí zdraví 0,114, finanční situace 0,142, volný čas 0,066, vlastní osoba 0,119, sexualita 0,052, přátelé, známí a příbuzní 0,141, bydlení 0,12, což odpovídá velmi malému účinku (Cohen, 1988, Sawilowsky, 2009).

Nyní můžeme odpovědět i na hlavní výzkumnou otázku: *Existuje souvislost mezi nalezenými hodnotovými orientacemi a mírou celkové životní spokojenosti HS1 a HS2 a spokojenosti v dílčích oblastech?* U rozdělení do dvou i šesti shluků byla nalezena souvislost mezi hodnotovými orientacemi a celkovou mírou spokojenosti HS1 i HS2. U rozdělní do dvou shluků byla nalezena také souvislost mezi hodnotovými orientacemi a mírou spokojenosti v několika dílčích oblastech.

9.Diskuze

Cílem výzkumu bylo prošetřit, zda vyšší hodnocení důležitosti některých oblastí respondenty tvoří určité shluky (tzn. hodnotové orientace) a případně jaké. Dále si výzkum kladl za cíl prošetřit souvislost těchto nalezených hodnotových orientací a míry celkové spokojenosti a spokojenosti v dílčích oblastech života.

První část statistické analýzy byla explorativní povahy, snažila se nalézt ideální vymezení hodnotových orientací dle hodnot a dle respondentů. Je představeno několik variant hodnotových orientací dle hodnot – konkrétně varianty pro 5, 6, 7 a 8 hodnotových orientací. Není zcela jasné, který počet hodnotových orientací dle hodnot je ideální. Osobně bych se přikláněla k rozdělení do sedmi orientací, všechny orientace (komponenty) jsou kladně syceny vždy alespoň dvěma hodnotami, rozdělení se jeví jako smysluplné.

Pokud porovnáváme výsledky Sakova výzkumu hodnotových orientací a výsledky tohoto výzkumu můžeme si povšimnout určitých paralel či podobností. Nejprve je potřeba vymezit, že Sakův výzkum hodnotových orientací byl proveden ještě před tím, než přidal poslední dvě hodnoty, tudíž ve svém výzkumu využil pouze 21 hodnot. Také se lišila forma vyjádření preferovaných hodnot, respondenti volili vždy jednu hodnotu ze dvou. Byla použita také odlišná statistická metoda, Sak použil faktorovou analýzu pro nalezení hodnotových orientací. V tomto výzkumu byla pro nalezení hodnotových orientací dle hodnot použita Analýza hlavních komponent (PCA) a hierarchická shluková analýza. Výsledky PCA ukazují také možnost dělení do sedmi hodnotových orientací. Podobně jako u Saka vychází jedna orientace obsahující lásku, životního partnera a rodinu a děti. Sak tuto orientaci nazývá reprodukční hodnotovou orientací. Dále se výsledky shodují u hodnotové orientace zahrnující životní prostředí, mír a zdraví, ta je Sakem nazvána globální hodnotovou orientací. Další podobnou orientací je Sakem nazvaná hédonistická orientace, která zahrnuje přátelství a koníčky, v Sakově výzkumu obsahovala ještě lásku. Další podobnou hodnotovou orientací je Sakova liberální orientace, která je sycena svobodou a demokracií v Sakově výzkumu ještě soukromým podnikáním. Další hodnotovou orientací, která se jeví v obou výzkumech podobně je profesně-rozvojová orientace, zde je sycena vzděláním a zajímavou prací, u Saka ještě rozvojem vlastní osobnosti a úspěšností v práci. Dále u Sakovy egoisticko-materiální orientace můžeme také najít paralelu v našich výsledcích, v obou případech je sycena platem, majetkem a úspěšností v práci. Sak ale ještě přidává společenskou prestiž. Ve výsledcích našeho výzkumu je tato orientace zase sycena ještě soukromým podnikáním. Pouze jedna Sakova hodnotová

orientace nemá paralelu, jedná se o jeho sociální orientaci, zahrnující veřejně prospěšnou činnost, politickou angažovanost, společenskou prestiž a hodnotu být užitečným druhým. V našem výzkumu je ještě hodnotová orientace zahrnující rozvoj vlastní osobnosti a pravdu a poznání, obsahově se jeví blízká Sakově profesně-rozvojové orientaci. Domnívám se, že Sakovy výsledky především pak jeho sociální hodnotovou orientaci je potřeba vnímat v kontextu doby, ve které byla data sbírána, jednalo se o dobu těsně po sametové revoluci, například hodnoty politická angažovanost a soukromé podnikání mohly mít dosti jiný význam než nyní (Sak, 2000).

Je možné zamýšlet se nad samotným konceptem hledání hodnotových orientací na základě podobnosti proměnných (hodnot). Dle mého názoru se jeví jako smysluplnější hovořit o hodnotových orientacích jako o shlucích/skupinách současně preferovaných jedinci. Z toho důvodu byly také testovány hypotézy týkající se spokojenosti pouze na hodnotových orientacích dle jedinců.

Výsledky shlukové analýzy dle jedinců ale nejsou jednoznačné. Statisticky je jeví jako smysluplné hovořit o dvou a šesti shlucích (hodnotových orientací). Shluk 1 ze 2 shluků obsahuje jedinci výrazně preferované hodnoty zajímavá práce, úspěšnost v zaměstnání a vzdělání. Může orientaci pojmenovat jako pracovně-rozvojovou. Shluk 2 ze 2 shluků obsahuje jedinci preferované hodnoty mír, pravda a poznání a rodina a děti. Není zcela jasné, jak by se tento shluk dal pojmenovat, neboť shlukuje zdánlivě nesourodé hodnoty. Mohlo by se jednat například o reprodukčně-výchovnou hodnotovou orientaci, jelikož zahrnuje podmínky pro růst a rozvoj potomku. Je ale potřeba případně důkladněji prošetřit tuto hodnotovou orientaci.

Vymezení hodnotových orientací prostřednictvím dvou shluků popisuje také Osecká, která však svůj výzkum realizovala na adolescentech a použila stejně jako Sak volbu hodnoty z páru, používá ale jiný seznam hodnot. Osecká (2008) používá shlukovou analýzu, která je použita i v tomto výzkumu. První hodnotový typ dle Osecké více oproti druhému typu preferuje lásku a rodinu a druhý typ oproti prvnímu typu výrazně více preferuje sebezdokonalování a svobodu. Můžeme si všimnout paralely s výsledky našeho výzkumu.

Shluk 1 ze šesti shluků se jeví jako problematický, je v něm zastoupena pouze jedna hodnota a to záporně (politická angažovanost), to znamená že není příliš preferovaná, ale tento shluk ji preferuje více než jiné shluky. Shluk 2 z šesti shluků zahrnuje preferenci hodnot zdraví, láska, rodina a děti, životní partner. Můžeme hovořit o například zdravotně-rodinné orientaci. Shluk 3 z šesti shluků obsahuje svobodu, můžeme hovořit o na svobodu zaměřené hodnotové orientaci. Shluk 4 z šesti zahrnuje pouze přátelství (přátelská orientace). Shluk 5 z šesti shluků

obsahuje preferenci především zajímavé práce, platu, úspěšnosti v zaměstnání a vzdělání. Můžeme tak hovořit o pracovně-výkonnostní orientaci. Shluk 6 z šesti shluků obsahuje výrazně preferované hodnoty mír, pravda a poznání, životní prostředí a být užitečný druhým. Tato hodnotová orientace by mohla být nazvána po vzoru Saka globální, jelikož zahrnuje nesobecké hodnoty pro budování dobrého prostředí pro celé lidstvo.

Vymezení hodnotových orientací pomocí šesti shluků jako jednu z možností uvádí také Osecká. Vzhledem k tomu, že využívá jiný výchozí seznam hodnot a dále se její výzkum liší od našeho, jak už bylo zmíněno, nelze jednoduše shluky porovnat. Mezi jejími výsledky a výsledky našeho výzkumu nejsou zřejmé paralely v hodnotových orientacích (Osecká, 2001).

V našem výzkumu se nezdá být vymezení hodnotových orientací dle výsledků optimální, například první shluk (hodnotová orientace) z šesti shluků nemá žádný typický rys, v preferování žádné hodnoty výrazně nevybočuje (kromě toho, že více preferuje soukromé podnikání než ostatní shluky, ale preferuje ho stále málo). Domnívám se, že částečně to může být zapříčiněno nekonzistencí ve formulaci hodnot, jak už bylo řečeno, domnívám se, že není ideální slučování abstraktních hodnot s konkrétními (láska a zajímavá práce, soukromé podnikání). Dalším vysvětlením, proč hodnotové orientace dle respondentů nevycházejí příliš prakticky, může být nesprávné stanovení počtu shluků, je možné že při jiném počtu by se obsahy shluků zdály smysluplnější.

Druhá část statistické analýzy testovala hypotézy týkající se nalezených hodnotových orientací a spokojenosti. Hypotézy byly testovány pro hodnotové orientace dle respondentů, a to konkrétně pro dva shluky a šest shluků (tj. hodnotových orientací). Bylo testováno, zda se shluky mezi sebou liší v míře celkové spokojenosti HS1, HS2 a dílčích oblastech spokojenosti.

Výsledky testování hypotéz pro dva shluky ukazuji, že se shluk 2 statisticky významně liší od shluku 1 v celkové spokojenosti HS1, HS2, a v několika oblastech spokojenosti (zdraví, finanční situace, volný čas, přátelé, známí a příbuzní). Shluk 2 dosahuje statisticky významně vyšší spokojenosti. Jinak řečeno hodnotová orientace, která zahrnuje preference hodnot rodina a děti, pravda a poznání a mír je statisticky významně spokojenější v celkové životní spokojenosti a několika dílčích oblastech spokojenosti než hodnotová orientace zahrnující preference hodnoty zajímavá práce, vzdělání a úspěšnost v zaměstnání. Nebyl nalezen žádný podobný výzkum, se kterým by se daly výsledky porovnat. Zjištění může souviset s výsledky z roku 2004, který popisuje, že nemateriálně zaměření lidé jsou statisticky významně spokojenější. Je ale pravdou, že i přes to, že shluk 1 preferoval plat i majetek více než druhý shluk (tabulka 29), nejedná se o orientaci ryze materiální (Casas, Gonzalez, Figuer, & Coenders

2004). Výsledky dalšího výzkumu z roku 2000 mohou také pomoci pochopit nalezené výsledky, Ryan a Deci hovoří o tom, že následování vnějších motivů za účelem získání moci či sociálního uznání či materiální odměny snižuje pocit celkové spokojenosti (Ryan & Deci, 2000). Hodnotová orientace 2 (rodina a děti, pravda a poznání a mír) dosahuje vyšší celkové spokojenosti HS1 i HS2, což je souznění se závěry longitudinálního výzkumu z roku 2015, který popisuje, že jedinci, kteří upřednostňovali budování sociálních a rodinných vztahu před budováním kariery a dalšími oblastmi byli šťastnější (Waldinger, Cohen, Schulz, & Crowell, 2015). Je ale také třeba si uvědomit, že pouze 13% našeho vzorku má dítě nebo děti, je otázkou, zda by výsledky vycházely stejně, pokud by respondenti děti měli.

Dále byly hypotézy testovány pro šest hodnotových orientací. Výsledky ukazují, že se shluky statisticky významně liší v celkové spokojenosti HS1 i HS2, ale statisticky významně se neliší v dílčích oblastech spokojenosti. Shluky 2, 3 a 5 dosahují statisticky vyšší celkové spokojenosti HS1 než shluk 6, dále shluk 3 dosahuje vyšší celkové spokojenosti než shluk 4, shluk 5 dosahuje vyšší celkové spokojenosti HS1 než shluk 4. Jinak řečeno hodnotová orientace 2 (zdraví, láska, rodina a děti, životní partner), 3 (svoboda) a 5 (zajímavá práce, plat, úspěšnost v zaměstnání, vzdělání) je celkově spokojenější než hodnotová orientace 6 (mír, pravda a poznání, být užitečný druhým a životní prostředí). Dále hodnotová orientace 3 (svoboda) dosahuje vyšší celkové spokojenosti než hodnotová orientace 4 (přátelství), shluk 5 (zajímavá práce, plat, úspěšnost v zaměstnání, vzdělání) dosahuje vyšší celkové spokojenosti HS1 než shluk 4. Z těchto výsledku se zdá, ze statisticky nižší celkovou spokojenost mají jedinci spadající do hodnotové orientace 6. Preferované hodnoty shluku 6 (mír, pravda a poznání, být užitečný druhým a životní prostředí) spojuje orientace na ostatní a na prostředí, ve kterém žijeme. Naopak hodnotová orientace 2 (zdraví, láska, rodina a děti, životní partner) a 3 (svoboda) se jeví jako spokojenější oproti ostatním.

Shluky se také statisticky významně liší v míře celkové spokojenosti HS2. Výsledky vycházejí velmi podobně jako u celkové spokojenosti HS1, shluky 1, 2, 3, 5 dosahují statisticky významně vyšší spokojenosti HS2 než shluk 6. Opět se zdá, že jedinci spadající do hodnotové orientace 6 (mír, pravda a poznání, být užitečný druhým a životní prostředí) jsou statisticky významně méně spokojení než ostatní. Orientace na ostatní se zdá, že je spojena s nižší spokojeností, není však jasné, proč tomu tak je. Mohli bychom usuzovat, že jistá míra zdravého sobectví je dobrá pro naši celkovou životní spokojenost. Toto tvrzení je však potřeba ještě důkladněji statisticky prošetřit. Dalším vysvětlením by mohlo být, že hodnoty mír a životní

prostředí jsou jedincem těžko naplnitelné. Zároveň vnímám hodnoty mír a životní prostředí jako poměrně abstraktní pojmy.

U výsledků je třeba mít na paměti, že velikost účinku je velmi malá nebo malá u varianty pro dva i 6 šest shluků u celkové spokojenosti HS1, HS2 i dílčích oblastí spokojenosti, tento fakt může být ovlivněn také tím, že dva shluky vysvětlují jen 10,9 % variability a šest shluků 23,8% variability. Výsledky byly zřejmě ovlivněny i volbou korekce velkého počtu testování. Je třeba mít na paměti, že celý výzkum byl proveden na vzorku mladých dospělých a samotný vzorek byl poměrně specifický, jak je popsáno v kapitole *5. Výzkumný soubor*. Navíc je potřeba si uvědomit, že hodnoty i spokojenost jsou lidmi vytvořené konstrukty nikoli objektivně měřitelné charakteristiky.

Kromě limitů již uvedených vnímám za největší rezervu fakt, že v dotazníku životní spokojnosti se do součtu celkové životní spokojenosti nezapočítávají oblasti partnerství a manželství, práce a zaměstnání a vztah k vlastním dětem, které považuji za velmi podstatné. Celková životní spokojenost se v dotazníku životní spokojenosti vypočítává pouze z oblastí zdraví, finanční situace, volný čas, vlastní osoba, sexualita, přátelé známí a příbuzní, bydlení. Je tomu tak, jelikož v instrukcích Dotazníku životní spokojenosti je uvedeno, že respondent nemá/nemůže vyplňovat některé oblasti, protože nemá partnera, nemá děti nebo nemá zaměstnání, nemůže tak být začleněn do celkové životní spokojenosti (Fahrenberg, Myrtek, Schumacher & Brähler, 2001). U věkové kategorie, která byla v tomto výzkumu zkoumána bylo jen velmi málo jedinců, kteří mají současně partnera, práci i děti. Domnívám se, že tento nedostatek, mohl výrazně ovlivnit výsledky druhé části výzkumu (zda je souvislost mezi shluky (hodnotovými orientacemi a celkovou HS2 a dílčí spokojeností). Z toho důvodu byl také zařazen skór HS1, který byl vypočítán z hodnocení spokojenosti ve všech 23 oblastech. Domnívám se, že v případném dalším zkoumání by bylo vhodné vytvořit dotazník spokojenosti, ve kterém by respondent mohl hodnotit, zda je spokojený s tím, že partnera/děti/práci nemá, poté by bylo možné i tyto oblasti začlenit do celkového testování.

Samotný koncept 23 hodnot Petra Saka (2000) se nejeví jako ideální, některé hodnoty jsou abstraktní (láska) a některé konkrétní (zajímavá práce), některé mohou být nesrozumitelné a respondent nemusí mít jasno, co si pod tím má představit (politická angažovanost). V dalších výzkumech by bylo vhodné tento seznam 23 hodnot upravit a sjednotit, tak aby byl konzistentní, vyvážený a každá oblast byla vyjádřena srozumitelně. Z výsledků diplomové práce, na kterou je zde navazováno, je ale zřejmé, že respondenti veskrze chápali obsah hodnot stejně či velmi

podobně (Boubelová, 2018). Také je otázkou, zda by seznam 23 hodnot neměl být rozšířen o některé hodnoty například o estetické.

I doba vyplňování celého dotazníku může být vnímána jako limit. Celé vyplnění průměrně zabralo 20 minut. Tento fakt také zřejmě zapříčinil, že desítky respondentů musely být vyloučeni, protože nevyplnily dotazník do konce.

Je vhodné připomenout, že relevantní odpověď o hodnotách jedince získáme pouze z jednání jedince, jeho výpověď o hodnotách v dotazníku je proto třeba brát za orientační (Sak, 2000).

Jako výhodu výzkumu lze vnímat poměrně velký výzkumný vzorek-726 respondentů a poměrně unikátní design výzkumu (nebyl nalezen žádný podobný výzkum). Dále může být výhodou, že bylo využito dvou skórů celkové životní spokojenosti, jeden byl vypočítán z hodnocení spojenosti ve 23 oblastech a druhý byl vypočítán z Dotazníku životní spokojenosti.

I přes rezervy výzkumu vnímám rigorózní projekt jako přínosný. Výsledky naznačují určitý trend – souvislost různých hodnotových orientací s různou mírou spokojenosti. Bylo by vhodné více prošetřit, jak vymezení hodnot, tak souvislost hodnotových orientací a spokojenosti, v projektu, který by reagoval na nedostatky tohoto výzkumu.

Domnívám se, že další prošetření by mohlo více naznačit možnosti aplikace zjištěných poznatků v psychologickém poradenství i psychoterapii.

Závěr

Rigorózní projekt, který navazuje na diplomovou práci, měl za cíl představit problematiku hodnot, hodnotových orientací a spokojenosti ve své šíři a shrnout dosavadní zjištění o nalezených souvislostech hodnot, hodnotových orientací a spokojenosti se zaměřením na mladou dospělost (Boubelová, 2018). Akcent byl kladen na psychologické souvislosti.

Poměrně mnoho autorů se zaměřuje na témata osobní pohoda, životní spokojenost a další příbuzná témata. Terminologie v této oblasti psychologie je však poměrně nejednotná. Odborné psychologické literatury zabývající se hodnotami a hodnotovými orientacemi je méně, hodnotám se však věnují i filozofové a sociologové. Nebylo nalezeno mnoho výzkumů, které by zkoumaly hodnotové orientace a životní spokojenost současně. Několik výzkumů zkoumalo souvislost materiální hodnotové orientace a celkové životní spokojenosti i spokojenosti v dílčích oblastech (Ryan & Dziurawiec, 2001; Kasser & Ahuvia, 2002). Autoři výzkumů často využívají Schwartzova modelu hodnot, který však v této práci nemohl být využit vzhledem k designu výzkumu.

Empirická část využívala poznatků z teoretické části a zaměřovala se na propojení témat hodnotových orientací a spokojenosti. Kvantitativní výzkum realizovaný na vzorku mladých dospělých (N=726) měl za cíl prošetřit, zda vyšší hodnocení důležitosti některých oblastí respondenty tvoří určité shluky (tzn. hodnotové orientace), a případně jaké. Dále si výzkum kladl za cíl prošetřit souvislost těchto nalezených hodnotových orientací s mírou celkové spokojenosti a spokojenosti v dílčích oblastech života.

Jeví se jako obtížné stanovit ideální počet hodnotových orientací. Z toho důvodu bylo prezentováno více možných řešení - jednak hodnotových orientací dle proměnných (hodnot), jednak hodnotových orientací dle respondentů. Vzhledem ke smysluplnosti byly hypotézy testovány pouze u dvou řešení hodnotových orientací dle respondentů, a to u dvou a šesti shluků (hodnotových orientací).

Z výsledků vyplývá, že existuje souvislost mezi hodnotovými orientacemi a spokojeností. Konkrétně je tomu tak zejména u dvou hodnotových orientací. Orientace, která zahrnuje hodnoty rodina a děti, pravda a poznání a mír, je statisticky významně spokojenější v celkové životní spokojenosti HS1 i HS2 a několika dílčích oblastech spokojenosti než hodnotová orientace zahrnující preference hodnot zajímavá práce, vzdělání a úspěšnost v zaměstnání.

Dále u řešení s šesti hodnotovými orientacemi bylo zjištěno, že se shluky mezi sebou také liší v celkové spokojenosti HS1. Konkrétně hodnotová orientace 2 (zdraví, láska, rodina a děti, životní partner), 3 (svoboda) a 5 (zajímavá práce, plat, úspěšnost v zaměstnání, vzdělání) je celkově spokojenější (HS1) než hodnotová orientace 6 (mír, pravda a poznání, být užitečný druhým a životní prostředí). Dále hodnotová orientace 3 (svoboda) dosahuje vyšší celkové spokojenosti než hodnotová orientace 4 (přátelství), hodnotová orientace 5 (zajímavá práce, plat, úspěšnost v zaměstnání, vzdělání) dosahuje vyšší celkové spokojenosti HS1 než orientace 4 (přátelství). Shluky se také statisticky významně liší v míře celkové spokojenosti HS2. Výsledky vycházejí velmi podobně jako u celkové spokojenosti HS1, shluky 1, 2, 3, 5 dosahují statisticky významně vyšší spokojenosti HS2 než shluk 6.

Empirická část má své limity, které jsou reflektovány v kapitole 9. *Diskuze*. Tato práce by mohla být impulsem k důkladnějšímu prošetření hodnotových orientací a nalezených souvislostí se spokojeností.

Myslím, že by bylo vhodné dále prošetřit také využití výsledků v psychologickém poradenství či v terapii, jelikož se domnívám, že cílem valné většiny klientů psychologů a psychoterapeutů je budování spokojenějšího života, který, jak se zdá nejen z tohoto výzkumu, může být ovlivněn hodnotovou orientací jedince.

Domnívám se, že cíle z teoretické i empirické části byly naplněny.

Seznam použité literatury

Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.

Allport, G. W., Vernon, P. E., & Lindzey, G. E. (1960). *Study of values: A scale for measuring the dominant interests in personality*. Houghton Mifflin.

Andrews, F. M. (1991). Stability and change in levels and structure of subjective well-being: USA 1972 and 1988. *Social Indicators Research*, 25(1), 1-30.

Andrews, F. M., & Withey, S. B. (2012). *Social indicators of well-being: Americans' perceptions of life quality.* Springer Science & Business Media.

Argyle, M. (1992). Benefits produced by supportive social relationships. In H. O. F. Veiel & U. Baumann (Eds.), *The series in clinical and community psychology. The meaning and measurement of social support* (pp. 13-32). Washington, DC, US: Hemisphere Publishing Corp.

Argyle, M. (2013). *The psychology of happiness*. Routledge.

Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for?. *Child development perspectives*, 1(2), 68-73.

Benjamini, Y., and Y. Hochberg. (1995). Controlling the false discovery rate: A practicaland powerful approach to multiple testing. J*ournal of the Royal Statistical Society,Series* B57: 289–300

Bilsky, W., & Schwartz, S. H. (1994). Values and personality. *European journal of personality*, 8(3), 163-181.

Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. (2004). Money, sex and happiness: An empirical study. *The Scandinavian Journal of Economics*, 106(3), 393-415.

Blatný, M. (2005). *Psychosociální souvislosti osobní pohody*. Brno: Masarykova univerzita.

Blížkovská, J. (2003). Objektivní a subjektivní faktory štěstí. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity*, řada psychologická P7. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 55–62.

Bobowik, M., Basabe, N., Páez, D., Jiménez, A., & Bilbao, M. A. (2011). Personal values and well-being among Europeans, Spanish natives and immigrants to Spain: Does the culture matter?. *Journal of Happiness Studies*, 12(3), 401-419.

Boubelová, A. (2018). *Hodnoty a spokojenost mladých dospělých*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.

Bradburn, N. M. (1969). *The structure of psychological well-being*. Chicago; Aldine.

Brief, A. P., Butcher, A. H., George, J. M., & Link, K. E. (1993). Integrating bottom-up and top-down theories of subjective well-being: the case of health. *Journal of personality and social psychology*, 64(4), 646.

Cakirpaloglu, P. (2009). *Psychologie hodnot* (2., dopl. a přeprac. vyd.). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Campbell, A., Converse, P. E., & Rodgers, W. L. (1976). *The quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*. Russell Sage Foundation.

Cantril, H. (1965) *The pattern of human concerns*, New Brunswick. Rutgers Iniversity Press.

Caprara, G. V., Caprara, M., & Steca, P. (2003). Personality's correlates of adult development and aging. *European Psychologist*, 8(3), 131.

Carp, F. M., & Carp, A. (1984). A complementary/congruence model of well-being or mental health for the community elderly. In *Elderly people and the environment* (pp. 279-336). Springer, Boston, MA.

Casas, F., González, M., Figuer, C., & Coenders, G. (2004). Subjective well-being, values and goal achievement. In *Quality-of-life research on children and adolescents* (pp. 123-141). Springer, Dordrecht.

Cohen, Jacob (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences.* Routledge

Conley, J. J. (1985). Longitudinal stability of personality traits: A multitrait–multimethod–multioccasion analysis. *Journal of personality and social psychology*, 49(5), 1266.

Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1980). Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: happy and unhappy people. *Journal of personality and social psychology*, 38(4), 668.

Cropanzano, R., & Wright, T. A. (2001). When a" happy" worker is really a" productive" worker: A review and further refinement of the happy-productive worker thesis. Consulting *Psychology Journal: Practice and Research*, 53(3), 182.

Csikszentmihalyi, M. (1997). Flow and the psychology of discovery and invention. *HarperPerennial*, New York, 39.

Csíkszentmihályi, M. (2015). *Flow: o štěstí a smyslu života*. Praha: Portál.

DeNeve, K. M., & Cooper, H. (1998). The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well-being. *Psychological bulletin*, 124(2), 197.

Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological bulletin*, 95(3), 542.

Diener, E. (1994). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. *Social indicators research*, 31(2), 103-157.

Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American psychologist*, 55(1), 34.

Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.

Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.

Diener, E., & Lucas, R. (2000). Subjective emotional well-being. In M. Lewis & J. M. Haviland-Jones (Eds.), *Handbook of emotions* (2nd ed., pp. 325- 337). New York: Guilford.

Diener, E., Inglehart, R., & Tay, L. (2013). Theory and validity of life satisfaction scales. *Social Indicators Research*, 112(3), 497-527.

Diener, E., Larsen, R. J., Levine, S., & Emmons, R. A. (1985). Intensity and frequency: dimensions underlying positive and negative affect. *Journal of personality and social psychology*, 48(5), 1253.

Diener, E., Sandvik, E., Seidlitz, L., & Diener, M. (1993). The relationship between income and subjective well-being: Relative or absolute?. *Social indicators research*, 28(3), 195-223.

Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., & Smith, H. L. (1999). Subjective Weil-Being: Three Decades of Progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.

Diener, E., Suh, E., & Oishi, S. (1997). Recent findings on subjective well-being. *Indian journal of clinical psychology*, 24, 25-41.

Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim-Prieto, C., Choi, D. W., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97(2), 143-156.

Donnellan, M. B., Conger, R. D., & Burzette, R. G. (2007). Personality development from late adolescence to young adulthood: Differential stability, normative maturity, and evidence for the maturity-stability hypothesis. *Journal of personality*, 75(2), 237-264.

Drummond, R. J., & Stoddard, A. (1991). Job satisfaction and work values. *Psychological Reports*. 69(3), 1116-1118.

Duffková, J., Urban, L., & Dubský, J. (2008). *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Džuka, J., & Dalbert, C. (1997). Model aktuálnej a habituálnej subjektívnej pohody. *Československá psychologie*, 41(5), 385-398.

Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Orlando, FL: Harcourt Brace Jovanovich College.

Erikson, E. H. (1999). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Eyal, T., Sagristano, M. D., Trope, Y., Liberman, N., & Chaiken, S. (2009). When values matter: Expressing values in behavioral intentions for the near vs. distant future. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(1), 35-43.

Fahrenberg, J., Myrtek, M., Schumacher, J., & Brähler, E. (2001). *Dotazník životní spokojenosti*. Praha: Testcentrum.

Folkman, S. (1997). Positive psychological states and coping with severe stress. *Social Science and Medicine*, 45, 1207-1221.

Frankl, V. E., & Lukas, E. S. (c2006). *Vůle ke smyslu: vybrané přednášky o logoterapii* (3. vyd.). Brno: Cesta.

Galambos, N. L., Barker, E. T., & Krahn, H. J. (2006). Depression, self-esteem, and anger in emerging adulthood: seven-year trajectories. *Developmental psychology*, 42(2), 350.

Garvanova, M. (2017). Values and life satisfaction: Empirical evidence from Bulgaria. *Sgem Social* 32 (1), 11-61.

Ge, Y., Sealfon, S. C., & Speed, T. P. (2008). Some step-down procedures controlling the false discovery rate under dependence. *Statistica Sinica*, *18*(3), 881–904.

Georgellis, Y., Tsitsianis, N., & Yin, Y. P. (2009). Personal values as mitigating factors in the link between income and life satisfaction: Evidence from the European Social Survey. *Social Indicators Research*, 91(3), 329-344.

Gordon, L. V. (1960). *SRA manual for survey of interpersonal values*. Science Research Associates.

Grác, J. (1979). Pohlady do psychológie hodnotovej orientácie mládeže. Bratislava: SPN.

Havighurst, R. J., & University of Chicago. (1949). Developmental tasks and education. Chicago: *University of Chicago Press*.

Headey, B., & Wearing, A. (1989). Personality, life events, and subjective well-being: toward a dynamic equilibrium model. *Journal of Personality and Social psychology*, 57(4), 731.

Hendl, J. (2004). Přehled statistických metod zpracování dat: analýza a metaanalýza dat. Praha: Portál.

Hnilica, K. (2000). Konflikt hodnot a kvalita života. *Československá psychologie*, 44(5), 385-403.

Hnilica, K. (2007). Vývoj a změny hodnot v dospělosti. *Československá psychologie*, 51(5), 437-463.

Hofstede, G. (2003). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations.* Sage publications.

Hogan, R., & Roberts, B. W. (2004). A socioanalytic model of maturity. *Journal of Career Assessment*, 12(2), 207-217.

Horváthová, P., Bláha, J., & Čopíková, A. (2016). *Řízení lidských zdrojů: nové trendy*. Praha: Management Press.

Hudeček, J. (1986). *Hodnotové orientace v motivačnı́ sféře osobnosti*. Praha: Academia.

IBM Corp, N. (2013). IBM SPSS statistics for windows. Version, 22.

Inglehart, R. (Ed.). (2004). *Human beliefs and values: A cross-cultural sourcebook based on the 1999-2002 values surveys*. Siglo XXI.

Iris, B., & Barrett, G. V. (1972). Some relations between job and life satisfaction and job importance. *Journal of Applied Psychology*, 56(4), 301.

Jonkmann, K., Thoemmes, F., Lüdtke, O., & Trautwein, U. (2014). Personality traits and living arrangements in young adulthood: Selection and socialization. *Developmental psychology*, 50(3), 683.

Jung, C. G. (1997). *Výbor z díla II. Archetypy a nevědomí.* Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.

Kahneman, D., Diener, E., & Schwarz, N. (Eds.). (1999). *Well-being: Foundations of hedonic psychology.* Russell Sage Foundation.

Kasser, T., & Ahuvia, A. (2002). Materialistic values and well-being in business students. *European Journal of Social Psychology*, 32(1), 137-146.

Kaufman, L., & Rousseeuw, P. J. (2009). *Finding groups in data: an introduction to cluster analysis* (Vol. 344). John Wiley & Sons.

Kebza, V., & Šolcová, I. (2005). Koncept osobní pohody a jeho psychologické a interdisciplinární souvislosti. In M. Blatný, *Psychosociální souvislosti osobní pohody* (pp. 12-29). Brno: Masarykova univerzita.

Ketchen, D. J., & Shook, C. L. (1996). The application of cluster analysis in strategic management research: an analysis and critique. *Strategic management journal*, 17(6), 441-458.

Keyes, C. L. M. (1998). Social well-being. *Social Psychology Quarterly*, 61(2), 121.

Khaptsova, A., & Schwartz, S. H. (2016). Life satisfaction and value congruence: Moderators and extension to constructed socio-demographic groups in a Russian national sample. *Social Psychology*, 47, 163-173.

Kluckhohn, C. (1951) Values and Value-Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Classification. In: Parsons, T. and Shils, E., Eds., Toward a General Theory of Action, *Harvard University Press*, Cambridge, 388-433.

Kolář., P. (1997). *Hodnotová orientace a využití volného času dětí a mládeže.* Parlamentní studie č. 5.091. Praha. MŠMT ČR.

Kopecká, I. (2011). *Psychologie: učebnice pro obor sociální činnost.* Praha: Grada.

Křivohlavý, J. (2006). *Psychologie smysluplnosti existence: otázky na vrcholu života*. Praha: Grada.

Křivohlavý, J. (2013). *Psychologie pocitů štěstí: současný stav poznání*. Praha: Grada.

Kučerová, S. (1996). *Člověk-hodnoty-výchova: Kapitoly z filosofie výchovy*. ManaCon.

Kwan, V. S., Bond, M. H., & Singelis, T. M. (1997). Pancultural explanations for life satisfaction: Adding relationship harmony to self-esteem. *Journal of personality and social psychology*, 73(5), 1038.

Labouvie-Vief, G. (1992). A neo-Piagetian perspective on adult cognitive development. *Intellectual development*, 197-228.

Langmeier, J., & Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie* (2., aktualiz. vyd.). Praha: Grada.

Lelkes, O. (2006). Knowing what is good for you: Empirical analysis of personal preferences and the "objective good". *The Journal of Socio-Economics*, 35(2), 285-307.

Lenhard, W. & Lenhard, A. (2016). *Calculation of Effect Sizes*. available: https://www.psychometrica.de/effect_size.html. Dettelbach (Germany): Psychometrica.

Lüdtke, O., Roberts, B. W., Trautwein, U., & Nagy, G. (2011). A random walk down university avenue: life paths, life events, and personality trait change at the transition to university life. *Journal of personality and social psychology*, 101(3).

Luong, G., Charles, S. T., & Fingerman, K. L. (2011). Better with age: Social relationships across adulthood. *Journal of social and personal relationships*, 28(1), 9-23.

Macková, A. (2016). Prodlužující se soužití s rodiči jako odkládání dospělosti? *Sociální studia/Social Studies*, 8(4).

Maio, G. R., Olson, J. M., Bernard, M. M., Luke, M. A., & DeLamater, J. (2003). *Handbook of social psychology*. USA: Springer, edited and translated by John Delamater.

Malika Charrad, Nadia Ghazzali, Veronique Boiteau, Azam Niknafs (2014). NbClust: An R Package for Determining the Relevant Number of clusters in a Data Set. *Journal of Statistical Software*, 61(6), 1-36.

McCrae, R. R., & Costa Jr, P. T. (1994). The stability of personality: Observations and evaluations. *Current directions in psychological science*, 3(6), 173-175.

McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2008). Empirical and theoretical status of the five-factor model of personality traits. *The SAGE handbook of personality theory and assessment*, 1, 273-294.

McDonald, J.H. (2014). *Handbook of Biological Statistics* (3rd ed.). Sparky House Publishing, Baltimore, Maryland.

McGuire, W. (1969). The nature of attitude and attitude change in Lindzey, G. & Aronsen, E.(eds.) *Handbook of Social Psychology*. Addison-wesley, Lincoln, United Kingdom

Mikšík, O. (2001). Psychologická charakteristika osobností. Praha: Karolinum.

Millová, K. (2016). Mladá dospělost. In M. Blatný, *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum.

Morris, C. W. (1956). *Varieties of human value.* Chicago, IL: University of Chicago Press.

Mroczek, D. K., & Kolarz, C. M. (1998). The effect of age on positive and negative affect: a developmental perspective on happiness. *Journal of personality and social psychology*, 75(5), 1333.

Neyer, F. J., & Asendorpf, J. B. (2001). Personality–relationship transaction in young adulthood. *Journal of personality and social psychology*, 81(6), 1190.

Neyer, F. J., & Lehnart, J. (2007). Relationships matter in personality development: Evidence from an 8-year longitudinal study across young adulthood. *Journal of personality*, 75(3), 535-568.

Oishi, S., Diener, E., Suh, E., & Lucas, R. E. (1999). Value as a moderator in subjective well-being. *Journal of personality*, 67(1), 157-184.

Orth, U., Maes, J., & Schmitt, M. (2015). Self-esteem development across the life span: A longitudinal study with a large sample from Germany. *Developmental psychology*, 51(2), 248.

Osecká, L. (1984). Možnosti využití metody párového srovnání pro výzkum hodnot [Possibilities of the employment of the pair comparison method for the value investigation]. Československá Psychologie: *Časopis Pro Psychologickou Teorii a Praxi*, 28(5), 421-430.

Osecká, L. (1991a). Typologie hodnotových orientací. *Československá psychologie*, 35, 2, 127-134.

Osecká, L. (2001). *Typologie v psychologii. Aplikace metod shlukové analýzy v psychologickém výzkumu.* Praha: Academia.

Osecká, L., Řehulková, O., Řehulka, E. (1994). Typologie hodnot u současných středoškoláků. *Pedagogická orientace*, 11, 59-60.

Pavot, W., Diener, E. D., Colvin, C. R., & Sandvik, E. (1991). Further validation of the Satisfaction with Life Scale: Evidence for the cross-method convergence of well-being measures. *Journal of personality assessment*, 57(1), 149-161.

Poláková, J. (1994). *Možnosti transcendence*. Praha: Zvon. České katolické nakladatelství.

Prudký, L. (2009). *Studie o hodnotách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (2009). *Pedagogický slovník* (6.,aktualiz. a rozš. vyd.). Praha: Portál.

R Core Team (2019). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL https://www.R-project.org/.

Rask, K., Åstedt-Kurki, P., & Laippala, P. (2002). Adolescent subjective well-being and realized values. *Journal of advanced nursing*, 38(3), 254-263.

Richins, M. L., & Dawson, S. (1992). A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation. *Journal of consumer research*, 19(3), 303-316.

Robins, R. W., Fraley, R. C., Roberts, B. W., & Trzesniewski, K. H. (2001). A longitudinal study of personality change in young adulthood. *Journal of personality*, 69(4), 617-640.

Rokeach, M. (1973). *The nature of human values.* Free press.

RStudio Team (2015). RStudio: *Integrated Development for R. RStudio*, Inc., Boston, MA URL http://www.rstudio.com/.

Ryan, L., & Dziurawiec, S. (2001). Materialism and its relationship to life satisfaction. *Social Indicators Research*, 55(2), 185-197.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American psychologist*, 55(1), 68.

Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of personality and social psychology*, 69(4), 719.

Řehan, V., & Cakirpaloglu, P. (2000). Sociální status a hodnotová orientace mladé generace. *Československá psychologie*, 44(3), 202-215.

Říčan, P. (2007). *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada.

Sagiv, L., & Schwartz, S. H. (2000). Value priorities and subjective well-being: Direct relations and congruity effects. *European journal of social psychology*, 30(2), 177-198.

Sak, P. (2000). *Proměny české mládeže: česká mládež v pohledu sociologických výzkumů.* Praha: Petrklíč.

Sawilowsky, S. S. (2009). New effect size rules of thumb. *Journal of Modern Applied Statistical Methods,* 8(2), 26.

Seligman, M. (2003). *Opravdové štěstí.* Praha: Ikar.

Seligman, M. E. (2012). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. New York: Simon and Schuster.

Seligman, M. E., & Csikszentmihalyi, M. (2000). *Positive psychology: An introduction* (Vol. 55, No. 1, p. 5). American Psychological Association.

Schaie, K. W. (2005). Developmental influences on adult intelligence: The Seattle longitudinal study. Oxford University Press.

Schmid, S., Hofer, M., Dietz, F., Reinders, H., & Fries, S. (2005). Value orientations and action conflicts in students' everyday life: An interview study. *European Journal of Psychology of Education*, 20(3), 243-257.

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in experimental social psychology*, 25, 1-65.

Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of social issues*, 50(4), 19-45.

Schwartz, S. H. (1999). A theory of cultural values and some implications for work. *Applied psychology,* 48(1), 23-47.

Schwartz, S. H., & Sagiv, L. (1995). Identifying culture-specifics in the content and structure of values. *Journal of cross-cultural psychology*, 26(1), 92-116.

Slavík, M. (2012). *Vysokoškolská pedagogika*. Praha: Grada.

Smejkal, V. (2008). *Lexikon společenského chování 4.*, doplněné a aktualizované vydání. Grada Publishing a.s.

Smékal, V. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadle vědomí a jednání.* Brno: Vojenská akademie.

Spranger, E. (1979). *Psychologie des Jugendalters* (29. Aufl.). Heidelberg: Quelle.

Stern, W. (1924). *Person und Sache: System des kritischen Personalismus. Dritter Band: Wertphilosophie [Person and thing: The system of critical personalism. Volume Three: Philosophy of value].* Leipzig: Barth.

Stone, A. A., Schwartz, J. E., Broderick, J. E., & Deaton, A. (2010). A snapshot of the age distribution of psychological well-being in the United States. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(22), 9985-9990.

Strack, F. E., Argyle, M. E., & Schwarz, N. E. (1991). Subjective well-being: An interdisciplinary perspective. *Pergamon press*.

Suh, E., Diener, E., & Fujita, F. (1996). Events and subjective well-being: Only recent events matter. *Journal of personality and social psychology*, 70(5), 1091.

Sumner, L. W. (1996). *Welfare, happiness, and ethics.* Clarendon Press.

Šolcová I., & Kebza V. (2009). Osobní pohoda vysokoškolských studentů: česká část studie. *Československá psychologie*, 53(2), 129-139.

Štefanovič, J., & Greisinger, J. (1985). *Psychologie: učebnice pro zdravotnické školy* (3. vyd.). Praha: Avicenum.

Štursová, T., & Bocan, M. (2006). *Aktuální problémy mladé generace ČR* [Current problems of young generation in CR]. Research report. National children and youth institute, Ministry of Education, Youth and Sport. Retrieved from: http://www. vyzkummladez. cz/zpravy/1174039212. pdf.

The Jamovi project (2019). jamovi (Version 0.9) [Computer Software]. Retrieved from https://www.jamovi.org

Tibshirani, R., Walther, G., & Hastie, T. (2001). Estimating the number of clusters in a data set via the gap statistic. *Journal of the Royal Statistical Society*: Series B (Statistical Methodology), 63(2), 411-423.

Venglářová, M. (2008). *Průvodce partnerským vztahem*. Praha: Grada.

Vittersø, J. (2001). Personality traits and subjective well-being: Emotional stability, not extraversion, is probably the important predictor. *Personality and Individual Difference*s, 31(6), 903-914.

Výrost, J., & Gillernová I., (2015). Sociální a osobní činitelé celkové životní spokojenosti respondentů v datech European Quality of Life Survey 2012 (EQLS 2012). *Československá psychologie*, 59(5), 393-405.

Výrost, J., Slaměník I., (Eds.). (2008). *Sociální psychologie-2.*, přepracované a rozšířené vydání. Grada Publishing a.s.

Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 2016 [Online]. (2017). Praha: Český statistický úřad., URL: https://www.czso.cz/documents/10180/45964328/13006917.pdf/cc1a1078-e819-46de-8a34-76c422882a7d?version=1.1

Waldinger, R. J., Cohen, S., Schulz, M. S., & Crowell, J. A. (2015). Security of attachment to spouses in late life: Concurrent and prospective links with cognitive and emotional well-being. *Clinical Psychological Science*, 3(4), 516-529. ISO 690

Wilson, W. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 67, 294-306.

Wood, W., Rhodes, N., & Whelan, M. (1989). Sex differences in positive well-being: A consideration of emotional style and marital status. *Psychological Bulletin*, 106(2), 249.

World Health Organization. (2000). *The world health report 2000: health systems: improving performance.* World Health Organization.

Zacharová, E., & Šimíčková-Čížková, J. (2011). *Základy psychologie pro zdravotnické obory.* Praha: Grada.

Zemanová, V., & Dolejš, M. (2015). *Životní spokojenost, sebehodnocení a výskyt rizikového chování u klientů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Zhang, K. C., Hui, C. H., Lam, J., Lau, E. Y. Y., Cheung, S. F., & Mok, D. S. Y. (2014). Personal spiritual values and quality of life: Evidence from Chinese college students. *Journal of religion and health*, 53(4), 986-1002.

Seznam grafů

Graf 1 - Věková struktura vzorku 48
Graf 2 - Rozdělení dle bydliště 49
Graf 3 - Rozdělení dle vzdělání 49
Graf 4 - Rozdělení dle rodinného stavu 50
Graf 5 - Rozdělení dle domácnosti 50
Graf 6 - Hodnotové orientace dle hodnot, sutinový graf 56
Graf 7 - Dendrogram, shluková analýza dle hodnot 61
Graf 8 - Určení počtu shluků, metoda Elbow 62
Graf 9 - Určení počtu shluků, metoda Average silhouette 63
Graf 10 - Určení počtu shluků, metoda Gap statistic 64
Graf 11 - Určení počtu shluků, metoda Calinského kritéria 64
Graf 12 - určení počtu shluků, metoda 26 kritérií 66
Graf 13 - Finální středy shluků pro 2 shluky 68
Graf 14 - Rozložení shluků, 2 shluky 70
Graf 15 - Finální středy shluků pro 6 shluků 72
Graf 16 - Rozložení shluků 2 73

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Podíl vysvětlené variance 57
Tabulka 2 - Pattern Matrix, výsledky pro 6 komponent 58
Tabulka 3 - Pattern Matrix, výsledky pro 7 komponent 59
Tabulka 4 - Pattern Matrix, výsledky pro 8 komponent 60
Tabulka 5 - Finální shluková centra, výsledky pro 2 shluky 67
Tabulka 6 - ANOVA, výsledky pro 2 shluky, které hodnoty se od sebe v hodnocení liší 69
Tabulka 7 - preference hodnot u 2 shluků 70
Tabulka 8 - počet případů v každém shluku, 2 shluky 70
Tabulka 9 - Finální shluková centra pro 6 shluků 71
Tabulka 10 - ANOVA pro 6 shluků, které hodnoty se od sebe liší 73
Tabulka 11 - Počet případů v každém shluku 73
Tabulka 12 - preference hodnot u 6 shluků 74
Tabulka 13 - Deskriptivní údaje, celková spokojenost HS1 u dvou shluků 75
Tabulka 14 - Mann-Whitney test, celková spokojenost HS1 pro 2 shluky 75
Tabulka 15 - Popisná statistika, celková spokojenost HS2 pro 2 shluky 75
Tabulka 16 - Mann-Whitney test, celková spokojenost HS2 pro 2 shluky 76
Tabulka 17 - Deskriptivní údaje, spokojenost v dílčích oblastech u 2 shluků 76
Tabulka 18 – Mann-Whitney test, dílčí oblasti spokojenosti u 2 shluků 77
Tabulka 19 - Kruskal-Wallis test, celková spokojenost HS1 u 6 shluků 77
Tabulka 20 - Párové porovnání, celková spokojenost HS1 u 6 shluků 78
Tabulka 21 - Kruskal-Wallis test, celková spokojenost HS2 u 6 shluků 79
Tabulka 22 - Párové porovnání, celková spokojenost HS2 u 6 shluků 79
Tabulka 23 - Kruskal-Wallis test, spokojenost v dílčích oblastech u 6 shluků 80
Tabulka 24 - Výsledky po korekci 82
Tabulka 25 - Hodnotové orientace dle hodnot, 6 komponent 83
Tabulka 26 - Hodnotové orientace dle hodnot, 7 komponent 83
Tabulka 27 - Hodnotové orientace dle hodnot, 8 komponent 84
Tabulka 28 - Hodnotové orientace dle hodnot, 5 shluků 84
Tabulka 29 - Preference hodnot u 2 shluků 85
Tabulka 30 - Výsledky po korekci, 2 shluky 86
Tabulka 31 - Preference hodnot u 6 shluků 88
Tabulka 32 - Výsledky po korekci, 6 shluků 88

Seznam příloh:

Příloha 1: Dotazník hodnot a spokojenosti

Příloha 2: Hodnotové orientace dle hodnot, Structure Matrix pro výsledky se 6, 7, 8 komponentami

Příloha 3: Hodnotové orientace dle respondentů 3, 4, 5 shluků

Příloha 4: Popisná statistika, celková spokojenost HS1, HS2 a dílčí oblasti spokojenosti pro 6 shluků